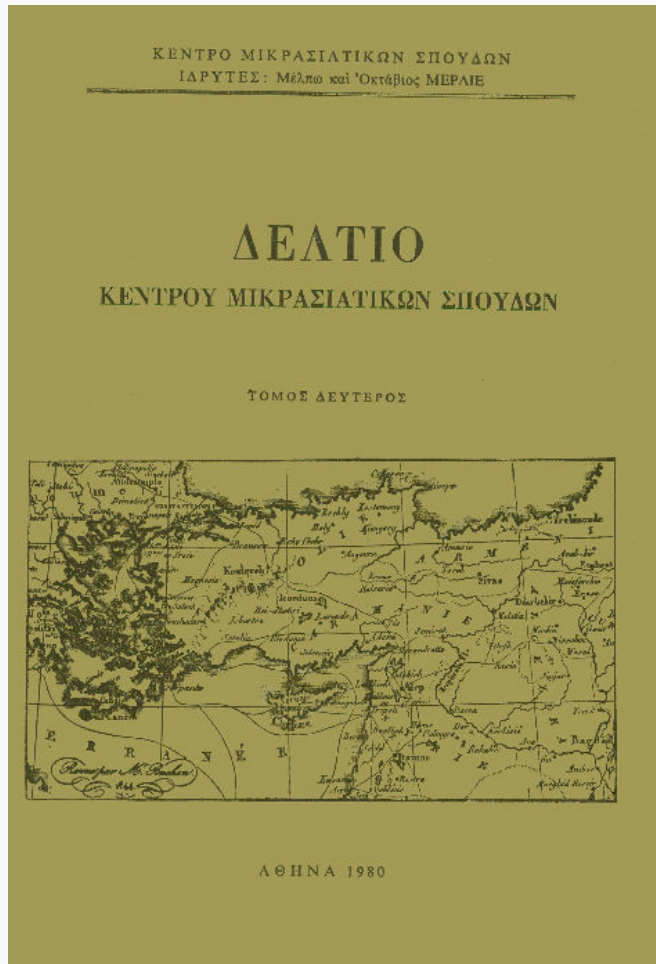

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 2 (1980)

Ο Λίβας της Τραπεζούντας και το τμήμα της ανατολικής Μαύρης θάλασσας στις αρχές του 16ου αιώνα

M. Tayyib Gokbilgin, Ευαγγελία Μπαλτά

doi: [10.12681/deltiokms.250](https://doi.org/10.12681/deltiokms.250)

Copyright © 2015, Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Gokbilgin M., & Μπαλτά Ε. (1980). Ο Λίβας της Τραπεζούντας και το τμήμα της ανατολικής Μαύρης θάλασσας στις αρχές του 16ου αιώνα. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 2, 121-182. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.250>

Ο ΛΙΒΑΣ¹ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΤΜΗΜΑ
ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΥΡΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ
ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 16ου ΑΙΩΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ μελέτη τοῦ Μ. Ταγγιῦ Gökbiçgin γιὰ τὴν κατάσταση τοῦ λιβά τῆς Τραπεζούντας καὶ τοῦ τμήματος τῆς Ἀνατολικῆς Μαύρης θάλασσας στὶς ἀρχὲς τοῦ 16ου αἰώνα δημοσιεύθηκε στὸ τούρκικο περιοδικὸ *Belleten* (τεῦχ. 102, Ἀπρίλιος 1962) ποῦ ἐκδίδει τὸ Ἴδρυμα Τουρκικῆς Ἱστορίας (*Türk Tarih Kurumu*).

Ἡ μελέτη του βασίστηκε στὰ κατάστιχα τῆς περιοχῆς Τραπεζούντας ποῦ βρίσκονται στὰ Ἀρχεῖα Προεδρίας τῆς Κωνσταντινούπολης. Ὅρισμένα ἀπὸ τὰ κατάστιχα αὐτὰ χρησιμοποίησε ὁ Ν. Beldiceanu*, ἐνῶ παλιότερα, τὸ 1945, εἶχε δημοσιεύσει ὁ Barkan** τὸν κανονναμὲ τῆς πόλης Τραπεζούντας.

Μέσα στὰ πλαίσια μεταφράσεων, ἀπὸ τὰ τούρκικα, ἄρθρων ποῦ ἀφοροῦσαν τὸ μικρασιατικὸ χωρὸ, μεταφράστηκε, γιὰ νὰ δημοσιευθεῖ, καὶ τὸ ἄρθρο τοῦ Gökbiçgin ἀπὸ τοὺς συνεργάτες τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν Γεώργιο Μαυροχαλυβίδη καὶ Γεώργιο Παντελίδη. Τῆ μετάφραση τῶν δύο συνεργατῶν εἶχε ἐλέγξει ἡ Κα. Ἐλισάβετ Ζαχαριάδη-Οἰκονομίδη, ἡ ὁποία ἔκανε ὀρισμένους παρατηρήσεις (βλ. σημειώμα τῆς με ἡμερομηνία 12.4.68) σχετικὰ μὲ τὴ σωστότερη ἀπόδοση στὰ ἐλληνικὰ τῶν τούρκικων ὄρων, ὅπως καὶ ὀρισμένες ὑποδείξεις.

Τὸ 1978 ἀνέλαβα τὴν ἐπιμέλεια τῶν χειρογράφων τῆς ὑπάρχουσας μετάφρασης, πιστεύοντας ὅτι ἡ δημοσίευση τῆς μελέτης τοῦ Gökbiçgin γιὰ τὴν περιοχὴ τῆς Τραπεζούντας θὰ βοηθοῦσε τοὺς Ἑλλήνες ἱστορικοὺς ποῦ ἀσχολοῦνται μὲ θέματα

1. Τὰ βιβλία ἀπογραφῶν (*tahrir defterleri, tapu defterleri*) τοῦ Ἀρχείου Προεδρίας ποῦ ἦταν πηγὲς γι' αὐτὴ τὴ μονογραφία εἶναι τὰ ἑξῆς:

Ἀρ. 52 ('Εγ. 921), Ἀρ. 53 ('Εγ. 923-937), Ἀρ. 387 ('Εγ. 929), Ἀρ. 288 ('Εγ. 961).

(Σημ. τοῦ συγγραφέα).

* Nicoarâ Beldiceanu, «Biens Monastiques d'après un registre Ottoman de Trébizonde (1487). Monastères de la Chrysokephalos et du Pharos», *Revue des Études Byzantines*, 35 (1977), 175-213.

** Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI inci asirlarda osmanli imparatorlugunda ziraî ekonominin hukukî ve malî esaslarî; I Kanunlar, Istanbul, 1945, 56-61.* (Οἱ νομικὲς καὶ οἰκονομικὲς βάσεις τῆς ἄγροτικῆς οἰκονομίας στὴν Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία κατὰ τὸ 15ο καὶ 16ο αἰώνα).

οικονομικής ιστορίας. Στα πλαίσια αυτής της εθύνης μου έκανα τόν έλεγχο κατευθείαν από τό τούρκικο κείμενο, προκειμένου ν' άποφευχθούν γλωσσικά λάθη, παραποιήσεις ή άπλοστεύσεις στην άπόδοση των διοικητικών, οικονομικών και νομικών όρων. Όπου ήταν δυνατό να άποδοθούν στα έλληνικά οί τουρκικοί όροι με αντίστοιχους έλληνικούς, αυτό έγινε. Τίς περισσότερες φορές, όταν μάλιστα πρόκειται για φόρους και άξιώματα, συνοδεύονται από τόν τούρκικο όρο μέσα σε παρένθεση. Επίσης έγιναν ύποσημειώσεις-σχόλια, -όπου θεωρήθηκε κάτι τέτοιο απαραίτητο- για να δοθεί στον Έλληνα άναγνώστη ή ακριβής σημασία του όρου μέσα στα πλαίσια της Όθωμανικής ιστορίας των θεσμών, και μιά στοιχειώδης βιβλιογραφία για όσους θά ήθελαν περισσότερα στοιχεία.

Γιά τή σύνταξη των ύποσημειώσεων-σχολίων που άφορούν φόρους, άξιώματα, όρους οικονομικούς, διοικητικούς, νομικούς είχα ως όδηγό μου τήν έργασία του Βασίλη Δημητριάδη (Ή Κεντρική και Δυτική Μακεδονία κατά τόν Έβλιγά Τσελεπή, Θεσσαλονίκη, 1973) τόν όποιο θά ήθελα και από αυτή τή θέση να εύχαριστήσω για τίς ύποδείξεις του.

E.M.

Ἡ Τραπεζούντα καὶ ἡ περιφέρειά της ἔμεινε γιὰ πολὺ καιρὸ μετὰ τὴν ἄλωσή της ἀπομονωμένη καὶ χωρισμένη² ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Δὲν εἶχε συμπεριληφθεῖ στὴν ὀργάνωση ἐγιαλετιῶν³. Διοικοῦνταν ἀπὸ ἀνεξάρτητους ἀνώτερους διοικητὲς καὶ ἱκανοὺς στρατιωτικοὺς ἡγέτες: τὰ κάστρα ἀπὸ φρούραρχους (dizdar)⁴ καὶ σουμπασῆδες⁵, οἱ πόλεις καὶ οἱ κωμοπόλεις ἀπὸ καδῆδες (kadı)⁶, ζαϊμηδες (zaim)⁷ καὶ ἐμίρηδες (üme-ra)⁸. Ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ἔστελναν ἀπὸ τὴν ἔδρα τοῦ κράτους μερικοὺς βεζίρηδες (vezir)⁹ καὶ σημαίνουσες προσωπικότητες.

Μόλις τὴν ἐποχὴ τοῦ Βαγιαζίτ Β'¹⁰, ὅταν στάλθηκε ἐδῶ ὁ πρίγκιπας Σελίμ¹¹ ὡς σαντζάκμπεης¹², φαίνεται ὅτι ἄρχισε νὰ ἀποκτᾷ μὲς τὴν ὀργάνωση τῆς Αὐτοκρατορίας μεγάλη σπουδαιότητα ἀπὸ ἄποψη διοικητικῆ, στρατιωτικῆ καὶ οἰκονομικῆ, νὰ κάνει αἰσθητὴ τὴν ὑπαρξή της καὶ νὰ προσελκύει τὴν προσοχὴ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἔδρας τοῦ κράτους. Ἀρχικὰ, δὲν περίμενε κανεὶς ὅτι θὰ ἀποκτοῦσε ἡ περιοχὴ αὐτὴ κάποια ἀνάπτυξη, ὥστε νὰ καταλάβει τὶς πρῶτες θέσεις στὴν κοινωνικὴ, οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ κίνηση καὶ δραστηριότητα τῆς Αὐτοκρατορίας, ἐπειδὴ, καὶ μετὰ τὴν προσάρτησή της στὸ κράτος τῶν Ὄσμανλήδων, γιὰ ἄρκετὸ καιρὸ οἱ μὴ μουσουλμάνοι ραγιάδες ἀποτελοῦσαν τὴν πλειονότητα τῶν κατοίκων της. Ἐξαιτίας αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ἀπαιτοῦνταν καιρὸς γιὰ νὰ προσλάβει τουρκοῖσλαμικὸ χαρακτῆρα καὶ ἔτσι νὰ ἄρχισαι μὲ αὐτὴ τὴν ταυτότητα νὰ παίξει κάποιο ρόλο. Γι' αὐτὸ, καὶ στὰ ἄρχεῖα μας τὸ ἱστορικὸ ὕλικὸ γιὰ τὸ σαντζάκι¹³ τῆς Τραπεζούντας ἀρχίζει ἀπὸ χρονολογία σχετικὰ νεώτερη. Δυστυχῶς δὲ βρίσκονται ἀνάμεσα στὶς καταχωρήσεις περιοχῶν τοῦ 15ου αἰῶνα καὶ κώδικες ποὺ ν' ἀνήκουν στὴν περιοχὴ αὐτὴ. Ἐχοντας αὐτὸ ὑπόψη μας θὰ προσπαθήσουμε σ' αὐτὴ τὴ μελέτη νὰ μεταφέρουμε μὲ τὸν καταλληλότερο τρόπο τὸ καθεστῶς τῆς περιοχῆς καὶ τὴ διοικητικὴ, κοινωνικο-οικονομικὴ μορφή καὶ ὑπόδομή της, παραθέτοντας ἱστορικὲς ἐγγραφές καὶ καταχωρήσεις ποὺ ἀναφέρονται στὸ λιβὰ τῆς Τραπεζούντας, κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ 16ου αἰῶνα καὶ κυρίως κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Γιαβούζ Σελίμ¹⁴ (1515: Ἐγ. 921).

Παρατηροῦμε ὅτι ὁ λιβὰς τῆς Τραπεζούντας ἐνσωματώθηκε στὶς ἀρχές τοῦ 16ου αἰῶνα κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Σελίμ Α' στὸ ἐγιαλέτι Tokat-Amasya-Sivas¹⁵, ποὺ λεγόταν Ροῦμ ἐγιαλετί¹⁶, δηλαδὴ ἐγιαλέτι τοῦ Μικροῦ Ροῦμ (Eyalet-i Rûmiye-i Süğra). Ἀρχικὰ, τὸ ἐγιαλέτι αὐτὸ κατὰ τὸ 15ο αἰῶνα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τοὺς λιβάδες:

- I. Ἀμάσειας (Amasya)
- II. Τοκάτης-Σεβάστειας (Tokat-Sivas)
- III. Σόνισας-Νεοκαισάρειας (Sonisa-Niksar)

IV. Καραχισάρ Σαρκί (Karahisar-ı Şarkî) ή 'Ανατολικό Καραχισάρ Χα-
σάν (Karahisar-ı Hasan draz)

V. Τζανίκ (Canik)¹⁷

καί λεγόταν βιλαέτι¹⁸ τοῦ Παλίου Ροῦμ (Vilâyet-i Rum-i Kadîm). Στους πέντε
αὐτοὺς λιβάδες βρίσκονταν 28 καζάδες¹⁹, δηλ. περιοχὲς καθηλικίων. Ἄργό-
τερα, τὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Γιαβούζ Σελίμ, προστέθηκαν μερικές νέες
κτήσεις σ'αὐτὸ τὸ ἐγιαλέτι

VI. ὁ λιβάς τῆς Τραπεζούντας (μὲ 8 καθηλίκια)

VII. ὁ λιβάς Kemah²⁰ (μὲ 2 καθηλίκια)

VIII. ὁ λιβάς Bayburt²¹ (μὲ 2 καθηλίκια)

IX. ὁ λιβάς Malatya²² (ἔχοντας μαζί μὲ τὸ Gerger²³ καὶ Kâhta²⁴ 3 καθηλί-
κια)

X. Ὁ λιβάς Ντιβριγι-Νταρένδε (Divriği - Darende)²⁵, περιοχὴ 2 καθηλικί-
ων. Τὸ τμήμα αὐτὸ στοὺς κώδικες ἀπογραφῆς, κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 16ου
αἰώνα, εἶχε ὀνομαστῆί βιλαγέτι τοῦ Νέου Ροῦμ (vilayet-i Rûm-i Hâdis) δηλ.
περιοχὴ πού προστέθηκε μεταγενέστερα.

Παρατηροῦμε ὅτι, ἓνα τμήμα ἀπὸ αὐτὲς τίς χῶρες πού προστέθηκαν, ἦταν
περιοχὲς πού εἶχαν προσαρτηθεῖ μετὰ τοὺς πολέμους ἐναντίον τῶν Σαφεβί²⁶
καὶ τῶν Μαμελούκων²⁷. Στὴν Τραπεζούντα τὴν ἐποχὴ πού προστέθηκαν
αὐτὲς οἱ περιοχὲς ἢ λίγο πρὶν, εἶχε διαμορφωθεῖ ἓνας ἀνεξάρτητος λιβάς
(στὴν ἀρχὴ ὡς σαντζάκι πρίγκιπα) πού ὕστερα ἀπὸ ἓνα ἰδιόμορφο καθεστῶς
πέρασε σὲ μιὰ κανονικὴ καὶ ὁμαλὴ κατάσταση σύμφωνα μὲ τοὺς ἰσχύοντες
κανονισμούς. Ὡστόσο ἡ διοικητικὴ αὐτὴ διαίρεση ὑπῆρχε μόνο κατὰ τὸ 16ο
αἰώνα. Ἦταν φυσικὸ ἢ προσάρτηση τῆς Τραπεζούντας καὶ τῆς Μαλάτιας στὸ
ἴδιο ἐγιαλέτι νὰ δημιουργεῖ ἀπὸ πρακτικὴ ἀποψη πάρα πολλὲς δυσκολίες στὴ
διοίκησή τους. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ἀργότερα τὰ σαντζάκια αὐτὰ ὑπήχθησαν σὲ
χωριστὴ διοικητικὴ διαίρεση. Ἔτσι, ὥστε ἡ Μαλάτια ἔγινε ἓνα ἀπὸ τὰ
σαντζάκια τοῦ ἐγιαλέτ Dülkadir (Maraş²⁸ - Elbistan). Τὰ σαντζάκια Şarkî
Karahisar, Bayburt, Kemah προσαρτήθηκαν στὸ νεοδημιουργημένο ἐγι-
αλέτι τοῦ Ἐρζερούμ.

Ὁ λιβάς τῆς Τραπεζούντας μὲ τὰ σαντζάκια Batum²⁹ καὶ Gönye ἀποτελέ-
σαν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰώνα ἓνα νέο, ἐνιαῖο ἐγιαλέτι πού περιελάμβανε
ὄλα τὰ παράλια τῆς Ἄνατολικῆς Μαύρης Θάλασσας ὡς τὸ σαντζάκι τοῦ
Τζανίκ (Σαμψούντα). Αὐτὸ, ὅπως καὶ παλαιότερα, εἶχε μείνει στὸ ἐγιαλέτι τοῦ
Ροῦμ. Ἀλλά, ἐπειδὴ θὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε
κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 16ου αἰώνα, θὰ ἐξετάσουμε τὸ λιβά τῆς Τραπεζούντας
μέσα στὰ πλαίσια τοῦ ἐγιαλέτ τοῦ Ροῦμ.

Ἐδῶ πρῶτα πρῶτα παρουσιάζεται ἡ ἀνάγκη νὰ σχηματίσουμε μιὰ σαφὴ
ἰδέα καὶ νὰ δώσουμε μιὰ ἐρμηνεῖα στοὺς ὄρους ἐ γ ἢ α λ ἔ τ ἢ (eyâlet) καὶ
β ἢ λ α ἔ τ ἢ (vilâyet). Ὅπως ξέρουμε, τὸ κράτος τῶν Ὁσμανλήδων κατὰ τὴν

έποχή τῆς ἰδρύσεώς του, ἀφοῦ κατάρτισε τὰ ἐγιαλέτια Ρούμελης (Rumeli)³⁰ καί Ἐνατολῆς³¹ (Anadolu), ὀργάνωσε μὲ τὴ σειρά τους καὶ τὰ ἐγιαλέτια Ρούμ (Rum), Καραμάν (Karaman), Ντούλκαντιρ (Dülkadir) καὶ διαίρεσε τὸ καθένα, ὡς μιά διοικητικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἐνότητα, σὲ σαντζάκια (ὀργάνωση λιβάδων). Ἐδῶ γιὰ τὰ μέρη αὐτά, ὁ ὄρος ἐγιαλέτι σήμαινε τὴ μεγαλύτερη ἐπίσημη διοικητικὴ ἐπαρχία, δηλαδὴ μιά ἐνότητα (μιὰ μονάδα) ποῦ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ πολλὰς μεμονωμένες φυσικὲς καὶ γεωγραφικὲς περιοχές. Συνέβαινε καμιά φορὰ ἀντὶ αὐτοῦ τοῦ ὄρου νὰ χρησιμοποιεῖται ὡς συνώνυμὴ του καὶ ἡ λέξις βιλαέτι. Ἄλλωστε, σὲ μερικὰ κατὰστιχα, ποῦ τὰ εἶχαμε ὡς βάση γιὰ τὸ θέμα αὐτό, τὸ ἐγιαλέτι Ρούμ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, καταγράφεται «βιλαέτι τοῦ Παλιοῦ Ρούμ» (vilâyet-i Rum-i Kadîm) καὶ βιλαέτι τοῦ Νέου Ρούμ (vilâyet-i Rûm-i Hâdis). Κι αὐτὸ ἀποτελεῖ ἓνα παράδειγμα γιὰ ὅσα σχετικὰ εἶπαμε παραπάνω. Πρέπει νὰ προσθέσουμε, ὅμως, ἀμέσως ὅτι στὰ ἴδια κατὰστιχα ὁ ὄρος βιλαέτι χρησιμοποιεῖται ὡς ὄρος ποῦ δηλώνει μιὰ πολὺ πικρὴ μικρὴ διοικητικὴ, στρατιωτικὴ καὶ οἰκονομικὴ περιφέρεια. Θίγοντας ἀμέσως παρακάτω τὸ θέμα αὐτό, παρατηροῦμε –τὸ ἀναφέρουμε ὡς παράδειγμα– διηλεκτικῶς (kaza): Βιλαέτι Ἰσκελὲ τοῦ καζᾶ Ἄρχοβί, Βιλαέτι Τσεπνὶ τοῦ καζᾶ Κιουρτούν.

Εἶναι γνωστὸ μὲ πόση προσοχὴ καὶ ἐπιμέλεια γίνονταν οἱ κατὰ τόπους ἀπογραφές τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν γαιῶν, κατὰ τὸ διάστημα ποῦ ὑφίστατο ἡ ἐξουσία τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ὅπως ἐπίσης πόσο σπουδαῖο ρόλο ἔπαιζαν στὶς κάθε εἴδους διαδικασίες. Ἀκόμη εἶναι γνωστὸ πόσο συνδεδεμένες ἦταν μὲ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀπογραφῶν ἡ κτηματικὴ καὶ οἰκονομικὴ κατάσταση καὶ ὀργάνωση τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Προκειμένου νὰ σχηματίσουμε κάποια γνώμη θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκθέσουμε ἐδῶ συνοπτικὰ τὴ γενικὴ κατάσταση τοῦ Ρούμ ἐγιαλέτι κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Κανουνί (Νομοθέτη)³². Πῶς δηλ. ἦταν μὲ τὰ παλιὰ καὶ νέα σαντζάκια του, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα συμπεριλαμβανόταν καὶ ὁ λιβάς τῆς Τραπεζούντας:

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴ τὸ ἐγιαλέτι τοῦ Ρούμ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 43 καζάδες καὶ 46 κάστρα ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ 42 ἦταν τιμαριωτικὰ καὶ τὰ 4 τὰ κατεῖχαν μισθωτοὶ στρατιωτικοὶ (ulûfeli)³³. Διοικοῦνταν ἀπὸ ἓναν μπεηλέρμπεη (μιρμιράν)³⁴, καὶ 9 σαντζάκμπεηδες (Ümeğây-i Elniye)³⁵. Στὴν τεράστια αὐτὴ περιοχὴ βρισκόνταν 37 πόλεις καὶ κομποπόλεις, 6.447 χωριά, 3.759 γεωργικὲς περιοχές (mezraa)³⁶, 256 τσιφλίκια (çiftlik)³⁷ καὶ 154 ὁμάδες (φυλές νομαδικές ποῦ τὸ χειμῶνα καὶ τὸ καλοκαίρι ἄλλαζαν τόπο διαμονῆς). Ἐπίσης στὴ μεγάλῃ αὐτὴ περιοχῇ, ποῦ ἀπλωνόταν ἀπὸ τὴν Τραπεζούνταν ὡς τὴ Μαλάτια, ὑπῆρχαν 43 καθῆδες, ἓνας γιὰ κάθε πόλιν καὶ κομποπόλιν, ποῦ ἦταν ἐπιφορτισμένοι μὲ καθήκοντα ἐκδικάσεως δικαστικῶν, διοικητικῶν, δημοτικῶν καὶ

οικονομικῶν ὑποθέσεων, 5 μιραλάηδες (miralay) ὑπεύθυνοι γιὰ τὰ στρατιωτικά, γιὰ τὴ δημόσια τάξη καὶ ἀσφάλεια, 86 ζαϊμήδες, 3.810 τιμαριοῦχοι σπαχῆδες (timarları sipahi)³⁸, 46 φρούραρχοι γιὰ τὰ κάστρα, 40 ἐπιμελητὲς κάστρων (kale kethüdası)³⁹, 7 πυροβολητὲς, 1 καπετάνιος, 2.335 φύλακες στὰ κάστρα (kale müstahfir) ἀπὸ τοὺς ὁποίους 1.021 τιμαριοῦχοι (aded-i timarlı)⁴⁰, 1.114 μισθωτοὶ καὶ ξέχωρα 1.008 ἀζάπηδες (azap)⁴¹. Σ' ὄλο τὸ ἐγιαλέτι σημειώνονται 9 ἀλυκές, 1 ὄρυχειο καλλαῖτη, μιὰ θερμοπηγή, 10 πτωχοκομεῖα (imaret), 35 ἱεροδιδασκαλεῖα (medrese)⁴², 93 τζαμί, 216 τεμένη (mescit)⁴³, 79 λουτρά, 17 ξενῶνες (kervansaray). 13 διδασκαλεῖα, 1.275 μοναστήρια καὶ ἀσκητήρια (zaviye) δερβίσηδων⁴⁴, 3 σκεπαστὲς ἀγορῆς (bedestan)⁴⁵, 86 μύλοι, βαφεῖα, ποτοποιεῖα⁴⁶, μαγαζιά καὶ ἄλλα καταστήματα πού ἦταν καταχωρημένα ἓνα πρὸς ἓνα. Τὰ κατάστιχα παρουσιάζουν 215.503 ἄτομα νὰ ἀπασχολοῦνται σ' αὐτὰ τὰ καταστήματα. Εἶχαν ἐξακριβωθεῖ λεπτομερῶς οἱ φορολογικὲς μονάδες (hane)⁴⁷ πού δὲν ἦταν ὑποχρεωμένες νὰ πληρώνουν ἔκτακτους φόρους (avariz)⁴⁸, ὅπως π.χ. 17 ἀπόγονοι τοῦ προφήτη Μωάμεθ (sâdât)⁴⁹, 1.285 ἱμάμηδες⁵⁰, χατίπηδες⁵¹, μουεζίνηδες⁵² καὶ ἄλλοι, 1.286 ἀπόμαχοι σπαχῆδες ἢ παιδιὰ σπαχῆδων, ἀναγνώστες τοῦ Κορανίου⁵³, φύλακες μαισβαλιῶν, ἐρημίτες, ἡγούμενοι δερβίσηδων, «πολιοὶ» γέροντες, ἀνάπηροι, ὄρυζοπαραγωγοί, ἱερακοτρόφοι (şahinciyan)⁵⁴, γεφυροποιοί, μουσελλίμηδες⁵⁵, ἐν ἐνεργείᾳ σπαχῆδες, στρατιῶτες πού παίρνουν μέρος σὲ ἐπικίνδυνες ἐπιχειρήσεις (canbaz)⁵⁶, φύλακες στενῶν, κάτοχοι βερατιῶν⁵⁷, ὑπνέρες κάστρων καὶ ὑδραγωγείων, ἀλατωρύχοι καὶ ἄλλοι. Ἔτσι εἶχαν ἀπογραφεῖ καὶ οἱ φορολογικὲς μονάδες πού πλήρωναν ἔκτακτους φόρους (avariz): μουσουλμανικὲς (100.073 hane, 38.489 ἄγαμοι), χριστιανικὲς (hane-i gebran)⁵⁸, 18.983 ἄγαμοι, 2.030 χήρες). Τὸ σύνολο τῶν ἐσόδων ἀπὸ τὶς πόλεις, κωμπούλεις καὶ τὰ χωριά ὀλόκληρου τοῦ ἐγιαλέτι πού προέρχονταν ἀπὸ τὸν κεφαλικὸ φόρο (cizye)⁵⁹, κατ' ἀποκοπὴν φόρους καὶ μισθώματα (mukataâ)⁶⁰, φόρους ὑπὲρ τῆς σουλτανικῆς Αὐλῆς καὶ φόρους γαιῶν καὶ κτημάτων (malikâne)⁶¹, ὑπερέβαινε τὰ τριακόσια ἐξήντα τρία φορτία (yük)⁶² δηλ. τοὺς 36. 320.818 ἄκτσέδες⁶³. Ἀπὸ τὰ ἔσοδα αὐτὰ πάνω ἀπὸ ἐβδομήντα τρία φορτία, δηλαδὴ 7.340.114 ἄκτσέδες προορίζονταν γιὰ τὶς σουλτανικὲς προσόδους (radîşah hasları)⁶⁴: ἑφτά φορτία (700.000 ἄκτσέδες σὺν τὰ τέλη ἀπὸ βεράτια καὶ ἐπιστολῆς) γιὰ τὶς προσόδους τοῦ μπηλέρμπεη· εἴκοσι ἕξι φορτία, δηλ. 2.655.700 ἄκτσέδες γιὰ τὶς προσόδους τῶν σαντζάκμπεηδων· γιὰ τὶς προσόδους τῶν ζαϊμήδων καὶ τῶν σπαχῆδων ἀπὸ τὰ τιμάρια τοὺς πάνω ἀπὸ ἑκατὸν ὀγδόντα τρία φορτία, δηλ. 18.307.523 ἄκτσέδες καὶ ἓνα μέρος ἀπ' αὐτὰ τὰ φορτία γιὰ τὶς προσόδους ἀπὸ τὰ τιμάρια τῶν ἀζάπηδων καὶ τῶν φυλάκων τῶν κάστρων. Πάνω ἀπὸ πενήντα ἑφτά φορτία (5.714.819 ἄκτσέδες) μαζί μὲ βακούφια (vakıf)⁶⁵ καὶ κτήματα πλήρους κυριότητος (emlâk)⁶⁶ διαθέτονταν γιὰ τὶς προσόδους τῶν ἀπογόνων τῶν ἰδρυτῶν βακουφίων (evlâtlık vakıflar).

Παρατηρούμε ότι έχουν εξακριβωθεί με κάθε πιστότητα και ακρίβεια και με κάθε λεπτομέρεια όσοι έμψυχοι και άψυχοι φορείς εξουσίας υπάρχουν στο έγιαλέτι, επίσης οι πηγές των εσόδων τους και ο προορισμός της διάθεσής τους. Επίσης δόθηκαν όλες οι υποχρεώσεις, τὰ δικαιώματα και οι εθύνες των άρμοδιών και άξιωματούχων, ώστε να μη μένουν σκοτεινά σημεία. Τώρα άφου σχηματίσαμε μιá συνοπτική εικόνα για τὸ έγιαλέτι τοῦ Ρούμ, ἄς ρίξουμε και μιá ματιá από πιὸ κοντá στη γενική ὄψη και κατάσταση, στο χαρακτήρα και τὴν ὀργάνωση τοῦ λιβά τῆς Τραπεζούντας τὴν ἴδια περίοδο. Θá συνεχίσομε τὴ μελέτη και τὴν εξέτασή του με τὰ ὀνόματα και τίς λειτουργίες του, τὴν κοινωνική και οικονομική του κατάσταση.

1. Ο ΚΑΖΑΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑΣ

A) *Ἡ πόλη Τραπεζούντα:*

Συνοικίες (mahalle)⁶⁷:

Κατá τὰ πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Καουνοῦ (1520 - 1523 - Ἐγ. 926 - 929) εἶχαν καταγραφεῖ ἔννεα μουσουλμανικὲς συνοικίες στὴν Τραπεζούντα.

Τέσσερις ἀπὸ αὐτὲς ἦταν στὸ μεσαῖο κάστρο (Orta Kale): 1. συνοικία τοῦ παλιοῦ τζαμιοῦ (Câmi-i atik) με 45 οἰκογένειες, 2. συνοικία τοῦ τεμένους τῆς μητέρας τοῦ ἀείμνηστου σουλτάνου Ἀμπδουλλάχ (γιου τοῦ Βαγιαζίτ Β') μέσα στὸ μεσαῖο κάστρο (Mahalle-i mescit-i valide-i merhum Sultan Abdullah der kale-i evsat) με 47 οἰκογένειες, 3. συνοικία τοῦ τεμένους τοῦ Παραμυθᾶ (Mescit-i kissahan) με 7 οἰκογένειες, 4. συνοικία τοῦ τεμένους τοῦ Χατζή-Μπαμπᾶ (Mescit-i Hacı-Baba) με 4 οἰκογένειες.

Δυὸ στὸ κάτω κάστρο (aşağı kale):

1. Συνοικία τοῦ τεμένους τοῦ ἀφέντη (mevlana)⁶⁸ Σούτζα μέσα στὸ κάτω κάστρο (Mahalle-i mescit-i Mevlâna Şuca der Kale-i zîr) με 26 οἰκογένειες.

2. Συνοικία τοῦ τεμένους στὴν πόλη τῆς ἀγορᾶς στὸ κάτω κάστρο (Mahalle-i mescit-i der bâb-i der Kale-i zîr) με 14 οἰκογένειες.

Μιá κοντá στὸ σεράι:

Συνοικία κοντá στὸ Διοικητήριο, τοῦ τεμένους τοῦ Χουσεῖν Ἀγᾶ⁶⁹ (ἀρχιθησαυροφύλακα στὸ σεράι τῆς Τραπεζούντας) με 2 οἰκογένειες (Mahalle-i mescit-i Hüseyin Ağa ki serhazin bûd).

Μιá κοντá στὸ Διπλὸ Λουτρώνα (Çifte - hamam):

Συνοικία τοῦ τεμένους τῆς Ἀμάσιας κοντá στὸ Διπλὸ Λουτρώνα με 15 οἰκογένειες (mahalle-i mescit-i Amasya der nezd-i hamam Çifte) και μιá τοῦ Νέου Τζαμιοῦ (Yeni Cami) ἔξω ἀπὸ τὴν τότε πόλη:

Συνοικία τοῦ Yeni Cami ἔξω ἀπὸ τὴν τότε πόλη, 19 οἰκογένειες (Mahalle-i Câmi-i cedit der bîrun-i şehir).

Στις συνοικίες αυτές πού, όπως αναφέρεται, είχαν καταγραφεί 201⁷⁰ άτομα, υπήρχαν 179 μουσουλμανικές οικογένειες, 10 ιμάμηδες, 7 μουεζίνηδες, 2 φρουροί κάστρων και 1 φύλακας τζαμιού. Στις μουσουλμανικές αυτές συνοικίες προστέθηκαν κατά τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰώνα (1554 - Ἔγ. 961) καὶ οἱ παρακάτω μουσουλμανικές συνοικίες· διευκρινίζεται ὅτι αὐτὲς καταγράφηκαν ἀργότερα στὸ βιβλίο ἀπογραφῆς (haric-i ez defter):

1. Συνοικία τοῦ βυρσοδεψείου. 2. Συνοικία τοῦ ἄλλου βυρσοδεψείου κοντὰ στὸν παλιὸ λουτρόνα. 3. Συνοικία τοῦ τεμένους τοῦ Κισσοῦ (Sarmaşık). 4. Συνοικία τῆς πλατείας μὲ τὸ Πλατάνι (Kavak) πού εἶναι γνωστὴ μὲ τὴν ὄνομασία συνοικία τοῦ τεμένους τοῦ Μεχμέτ Τζελεμπή, γιοῦ τοῦ Χότζα Ἄλη (Mescit-i Hoca Ali zâde Mehmet Çelebi). 5. Συνοικία τοῦ Şehre küstü κοντὰ στὸ σεράι, 21 άτομα. 6. Συνοικία τοῦ τεμένους τοῦ Χαλίλ ἀγά, πού ἀλλιῶς ὀνομάζεται συνοικία τῶν νέων ἀζάπηδων, 10 άτομα. 7. Συνοικία τοῦ πτωχοκομείου τῆς Κυρᾶς⁷¹, 66 άτομα. 8. Συνοικία τοῦ τεμένους τοῦ Ἀχμέτ Τσελεμπή, 22 άτομα. 9. Συνοικία τοῦ τεμένους τοῦ Μπαϊραμζαδέ, 25 άτομα. 10. Συνοικία τοῦ Ζαγανός, 9 άτομα. 11. Συνοικία τοῦ βασιλικοῦ λιβαδιοῦ, 73 άτομα. 12. Συνοικία τοῦ τζαμιοῦ τοῦ Ἴσκενδέρ πασᾶ (συνοικία τοῦ τζαμιοῦ τοῦ μακαρίτη Ἴσκενδέρ πασᾶ κοντὰ στὴ νέα πλατεία - ὁμάδα μουσουλμάνων πού ἤρθαν ἀπὸ ἔξω καὶ ἐγκαταστάθηκαν). 13. Συνοικία τοῦ Χατζῆ Χασάν (ἡ γνωστὴ ὡς συνοικία τοῦ Ἀμπντουλλάχ Τσελεμπή) 13 άτομα. 14. Κοινότητα τοῦ τεμένους τοῦ Χότζα Κασίμ κοντὰ στὸ μπεζεστένι.

Παρατηροῦμε ὅτι, ἐνῶ σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα αὐξάνουν τόσο γρήγορα οἱ συνοικίες τῆς Τραπεζούντας καὶ ὁ μουσουλμανικὸς πληθυσμὸς, ἀντίστοιχα οἱ χριστιανικὲς συνοικίες καὶ ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς λιγιστεύει. Γύρω στὰ 1520, οἱ χριστιανικὲς συνοικίες εἶχαν καταγραφεῖ σὲ τρεῖς κατηγορίες:

Ἡ πρώτη: ἡ κοινότητα τῶν ἀπίστων (gebran) στὴν Τραπεζούντα, πού ἦταν οἱ Ρῶμοι ντόπιοι κάτοικοι τῆς πόλης. Αὐτοὶ, ὅπως παρατηροῦμε, παρουσιάζονται ὡς 774 οἰκογένειες καὶ 86 χῆρες σὲ 10 συνοικίες: Συνοικία Ἁγίας Σοφίας⁷² (ἀλλιῶς συνοικία Ὀχούντζ) 234 σπίτια, Συνοικία Μισὸ Καστορι 41 σπίτια, Συνοικία Ἁγιο Ὁβγιάν 94 σπίτια, Συνοικία Ζωγράφου 141 σπίτια, Συνοικία τῆς πλατείας 208 σπίτια, Συνοικία παπάδων 2 σπίτια.

Ἡ δευτέρα: Συνοικία Ἀρμενίων, 151 οἰκογένειες, 8 ἄγαμοι, 38 χῆρες.

Καὶ ἡ τρίτη κατηγορία ἦταν οἱ φράγκικες συνοικίες τῆς πόλης πού ἀποτελοῦσαν τρεῖς συνοικίες:

Συνοικία φράγκικη, 40 οἰκογένειες, 9 ἄγαμοι, 12 χῆρες.

Συνοικία Ζαφτούνδα, ἀλλιῶς τοῦ Τσουκαλά, 102 οἰκογένειες, 4 ἄγαμοι, 12 χῆρες.

Συνοικία Μπεκσίντ, ἀλλιῶς Λάκκος τοῦ Μύλου, (Değirmenderesi), 17 οἰκογένειες.

Συνολικά ο πληθυσμός Ρωμίων, Ἀρμενίων, Φράγκων ἦταν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, σὲ 14 συνοικίες, 1.253 ἄτομα⁷³ (1.084 οἰκογένειες, 148 χῆρες, 21 ἄγαμοι). Ἀπὸ τὸ φόρο τους σπέντζα⁷⁴ ἐξασφαλιζόταν πρόσοδος 28.135 ἄσπρων. Ὡστόσο ο πληθυσμὸς τῶν συνοικιῶν αὐτῶν, κατὰ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνα, εἶχε μειωθεῖ, μὲ ἐξαίρεση τὴν Ἀρμενικὴ συνοικία (156 ἄτομα), μολονότι εἶχαν ἔρθει ἀπὸ ἄλλου χριστιανοὶ ραγιάδες ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὶς συνοικίες τῆς Πλατείας καὶ τοῦ Τσουκαλᾶ (Meydan - Çömləkçi). Ὁ πληθυσμὸς τῶν Ρωμείκων συνοικιῶν εἶχε μειωθεῖ σὲ 382 ἄτομα καὶ μιᾶς φράγκικης ἔφτασε σὲ 49 ἄτομα.

ΚΑΝΟΥΝΝΑΜΕΔΕΣ⁷⁵ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑΣ

Εἶναι γνωστὸ ὅτι στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, σύμφωνα μὲ συνθήειες ποὺ εἶχαν θεμελιωθεῖ ἀπὸ παλιά, κάθε ἐγιαλέτι ἀνάλογα μὲ τὴν ἰδιαιτερότητά του καὶ τὶς συνθήκες του, κάθε περιφέρεια ἀνάλογα μὲ τὴ δομὴ καὶ τὶς ἀνάγκες τῆς, ὑπόκεινταν σὲ διαφορετικοὺς οἰκονομικοὺς καὶ φορολογικοὺς ὄρους. Ἐπίσης εἶναι γνωστὸ ὅτι ἐφαρμόζονταν στὰ διάφορα μέρη φορολογικὰ συστήματα, λίγο διαφορετικὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἐτσι ἐπὶ παραδείγματι, παρατηροῦμε ὅτι, στὶς πρώτες σελίδες ἢ σὲ συγκεκριμένα μέρη τῶν καταστίχων (defter)⁷⁶ τοῦ λιβᾶ τῆς Τραπεζούντας, ἀναγράφονται καὶ καθίστανται γνωστὲς στοὺς ἀρμόδιους οἱ ἀναγκαῖες βασικὲς ὁδηγίες καὶ ἀρχές, ποὺ εἶχαν σχέση μὲ φορολογικὰ θέματα καὶ οἰκονομικὰ στοιχεῖα. Αὐτὲς ἔπρεπε νὰ τηροῦνται στὴν προκειμένη περίπτωση καὶ σύμφωνα μὲ αὐτὲς πάντοτε γίνονταν οἱ διάφορες διατυπώσεις. Ὅπως σὲ κάθε τόπο, ἔτσι καὶ στὴν Τραπεζούντα διαθέτονταν καὶ ὀρίζονταν οἱ διάφορες πηγὲς ἐσόδων ποικίλης προελεύσεως. Μερικὲς παρουσιάζονταν ἀπὸ ιδιαίτερα σουλτανικὰ ἔσοδα καὶ ἄλλες ἀναλογούσαν σ' αὐτὴν ἢ σὲ κείνη τὴν ἐξουσία ἢ σὲ ἴδρυμα. Ἐκ τῶν προτέρων καθορίζεται καὶ παγιώνεται τὸ τί ἔσοδα ἢ μὲ ποιά μέτρα καὶ σταθμὰ θὰ τὰ ἐξασφάλιζε κάθε χρόνο ἢ καθεμιά ἀπ' αὐτὲς τὶς πηγές. Ὁ τρόπος ποὺ ἐξασφαλιζόταν τὰ ἔσοδα διέφερε λίγο πολὺ ἀπὸ τόπο σὲ τόπο. Στὴν προκειμένη περίπτωση, οἱ βασικὲς ἀρχές ποὺ εἶχαν θεσπιστεῖ κωδικοποιήθηκαν μὲ μορφή κανουνναμέδων. Μποροῦμε νὰ τοὺς παραθέσουμε μὲ τὴν ἑξῆς σειρά:

α) Κανουνναμὲς τῆς σκάλας τῆς Τραπεζούντας (Trabzon iskelesi kanunnâmesi)

Ἐνας ἔμπορος, μουσουλμάνος ἢ χριστιανὸς ποὺ φέρνει ὑφάσματα μὲσω ξηρᾶς, ἂν τὰ πουλήσει στὴν Τραπεζούντα πληρώνει τρεῖς ἀκτσέδες στοὺς ἑκατό. Ἐὰν δὲν τὰ πουλήσει καὶ τὰ μεταφέρει μὲ καράβι ἄλλου, πληρώνει τέσσερις ἀκτσέδες στοὺς ἑκατό. Ἐὰν ἡ πρᾶματεια αὐτὴ ἔρθει στὴν Τραπεζούντα μὲ πλοῖο, καὶ ἐκτιμηθεῖ, εἰσπράττονται τέσσερις ἀκτσέδες στοὺς

έκατό ἐπὶ τῆς ἀξίας της. Ἐπίσης ἔμπορος ποῦ φέρνει ἐμπόρευμα διὰ θαλάσσης, ἂν, ἀφοῦ τὸ πουλήσει, ἀγοράσει λινοῦ πανὶ καὶ ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα, πάλι θὰ πληρώσει γιὰ φόρο σκάλας τέσσερις ἀκτσέδες στοὺς ἑκατό. Ἐμπορος ποῦ ἔρχεται ἀπὸ μὴ μουσουλμανικὲς χῶρες (darülharb) καὶ δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ πληρώνει κεφαλικὸν φόρο, δίνει πέντε ἀκτσέδες στοὺς ἑκατό εἴτε ἔρθει διὰ ξηρᾶς εἴτε διὰ θαλάσσης. Ἄν ἔρθει ἐμπόρευμα ποῦ μπορεῖ νὰ ζυγιστεῖ μὲ καντάρι (kantar)⁷⁷, ὡς δικαίωμα κανταριοῦ (kantar hakkı⁷⁸) εἰσπράττεται ἓνας ἀκτσὲς ἀπὸ τὸν πουλητὴ καὶ ἓνας ἀπὸ τὸν ἀγοραστή. Ἄπὸ ἔμπορο ποῦ ἀπέκρυπτε τὴν πρᾶμάτεια τοῦ ἀπὸ τὸ τελωνεῖο, ὁ ἐμίνης⁷⁹ (emin) καὶ ὁ ταμίας (âmil⁸⁰) εἰσέπρατταν παλαιότερα διπλὸν φόρο ὡς πρόστιμο. Ἐνῶ ὁμως ἡ πρᾶμάτεια ἐπιστρεφόταν στὸν ἰδιοκτήτη της, τώρα διατάσσεται νὰ κατασχεθεῖ ὑπὲρ τοῦ δημοσίου. Ἄπὸ τὸν πουλητὴ ποῦ φέρνει πρᾶμάτεια ἀπὸ ξηρᾶς, θὰ εἰσπράττονται καὶ ἀπὸ τὸν πουλητὴ καὶ ἀπὸ τὸν πελάτη τοῦ τρεῖς στοὺς ἑκατό ἀκτσέδες. Ντόπιος Τραπεζούντιος ἂν δὲν πουλήσει τὸ λινοῦ του, ἀφοῦ βάλει τοὺς ἀρμοδίους νὰ τοῦ τὸ καταμετρήσουν καὶ κατόπιν ἀναχωρήσει, πληρώνει τρεῖς στοὺς ἑκατό ἀκτσέδες ἂν ἀναχωρεῖ διὰ ξηρᾶς, καὶ τέσσερις στοὺς ἑκατό ἂν ἀναχωρεῖ διὰ θαλάσσης. Ἄν δὲ φύγει καὶ τὸ πουλήσει σὲ κάποιον πάλι στὴν πόλη, καὶ αὐτὸς στὸν ὅποιο τὸ πούλησε ἀναχωρήσει διὰ ξηρᾶς, ἀπ' αὐτὸν τὸν πελάτη εἰσπράττεται ἓνας ἀκτσὲς.

Ἄν ἔλθει στὴν Τραπεζούντα καράβι φορτωμένο κρασί καὶ βγάλει τὰ βαρέλια (fiçi)⁸¹ καὶ τὰ πουλήσει, εἰσπράττονται εἴκοσι πέντε ἀκτσέδες γιὰ κάθε βαρέλι. Ἄν χωρὶς νὰ ξεφορτώσει, συνεχίσει τὸ ταξίδι τοῦ εἰσπράττονται δέκα πέντε ἀκτσέδες γιὰ κάθε βαρέλι καὶ ἐφτάμισι ἀκτσέδες γιὰ μισὸ βαρέλι. Γιὰ τὸ βαρέλι ρακῆς θὰ εἰσπράττονται 28 ἀκτσέδες καὶ γιὰ τὸ μισὸ ἐννιά. Ἄν ἔρθει κρασί σὲ βαρέλια μὲ μικρὲς βάρκες ἀπὸ κοντινὰ μέρη, εἰσπράττονται 30 ἀκτσέδες γιὰ κάθε βαρέλι καλοῦ κρασιοῦ, 25 γιὰ τὸ μέσης ποιότητος καὶ γιὰ μισὸ βαρέλι δωδεκάμισι ἀκτσέδες. Ἄν ὁμως εἶναι γνωστὸ τὸ βάρος τοῦ κρασιοῦ, εἰσπράττεται ἓνας ἀκτσὲς γιὰ δύο μέδρα (medra ἢ mudra⁸²).

Ἄν ἔρθουν καράβια ἀπὸ ἄλλα μέρη φορτωμένα στάρι, κριθάρι, κεχρί καὶ ἄλλα γεννήματα, ποῦ ἔχουν μετρηθεῖ σὲ κιλέ (kile)⁸³, εἰσπράττεται ἓνας ἀκτσὲς στὰ δύο κιλέ. Συνήθως ὁμως, ἐκτιμητῆς ὑπολογίζει τὸ φορτίο τοῦ πλοίου καὶ εἰσπράττεται ὁ τελωνειακὸς δασμὸς.

Ἄν καράβι ἐξαιτίας φουρτοῦνας καταφύγει στὸ λιμάνι Τραπεζούντας, καὶ δίχως νὰ ξεφορτώσει, φύγει πάλι, ἀπὸ αὐτὸ δὲν εἰσπράττεται τελωνειακὸς δασμὸς. Σὲ ἀντίθετη περίπτωσι εἰσπράττεται.

Θὰ εἰσπράττεται δεκάτη γιὰ ὅ,τι ψάρια ψαρεύονται στὸ λιβά τῆς Τραπεζούντας. Γιὰ τὸ κρασί ποῦ φτάνει μὲ ἄλογα, εἰσπράττονται δύο ἀκτσέδες στὸ γεφύρι τοῦ Ντεγιρμενδερέ. Σὲ κανένα δὲν πρέπει νὰ προτείνεται κάτι, ἔξω ἀπὸ τοὺς κανόνες αὐτοῦς.

**β) Κανουνναμές ντελάληδων Τραπεζούντας
(Trabzon dellâliye kanunnâmesi):**

Ἐν ἑνα καράβι φέρει κρασί σέ βαρέλια και ἔπειτα τὰ μεταφέρει ἄλλοῦ, εισπράττονται πέντε ἄκτσέδες ὡς δασμός, οἱ τρεῖς ὡς φόρος βαρελιῶν (fizi resmi) και οἱ δυὸ ὡς φόρος κρασιοῦ (şarap resmi). Γιὰ μισὸ βαρέλι εισπράττονται τρεῖς ἄκτσέδες πού ἀπ' αὐτοῦς ὁ ἐνάμισος εἶναι φόρος βαρελιοῦ και ὁ ὑπόλοιπος ἐνάμισος φόρος κρασιοῦ. Θὰ εισπράττονται ἐφτά ἄκτσέδες ὡς δασμός γιὰ κάθε βαρέλι ρακῆς πού προορίζεται γι' ἄλλο μέρος και γιὰ τὸ μισὸ πέντε. Ἐπὸ τὰ ἱστιοφόρα φορηγὰ εισπράττονται πενήντα ἄκτσέδες ὡς δικαίωμα λιμανιοῦ (liman hakkı). Ἐπὸ τὰ βαριά φορηγὰ καράβια ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθός τους, εισπράττονται εἴκοσι, τριανταπέντε, σαράντα ἄκτσέδες. Ἐν μία βάρκα φέρει κρασί και τὸ πουλήσει στὴν Τραπεζούντα, γιὰ κάθε βαρέλι κρασιοῦ μὴ ὄρεινης προέλευσης, εισπράττονται ἕξι ἄκτσέδες, οἱ τρεῖς ὡς φόρος βαρελιοῦ και οἱ τρεῖς ἄκτσέδες γιὰ κάθε βαρέλι, μόνο ὡς φόρος κρασιοῦ. Τὸ δικαίωμα λιμανιοῦ γιὰ τὶς βάρκες κυμαίνεται ἀπὸ 2 ὡς 15 ἄκτσέδες. Ἐπὸ τὶς βάρκες πού ψαρεύουν και τὶς ὁποῖες ὀνομάζουν sula εισπράττονται δυὸ ἄκτσέδες. Ἐν ἔρθει κρασί μὲ ἄλογο ἀπὸ ξηρὰς, γιὰ κάθε ἄλογο εισπράττονται τέσσερις ἄκτσέδες. Γιὰ τὸ λινο πανὶ πού ἔρχεται στὴν πόλη ἀπ' ἔξω και πουλιέται, εισπράττεται ἀπὸ τὸν πωλητὴ μισὸς ἄκτσές και μισὸς ἄκτσές ἀπὸ τὸν ἀγοραστὴ γιὰ τὸ πουλημένο πανί. Ἐλλὰ οἱ μουσουλμάνοι τῆς πόλης ἂν πουλήσουν λινο ὁ ἕνας στὸν ἄλλο δὲν εισπράττεται φόρος. Ἐλλὰ, ἂν ἕνας μουσουλμάνος πουλήσει σὲ χριστιανό, ὁ ντελλάλης πρέπει νὰ τὸν ἀναφέρει μέσα σὲ 24 ὄρες στὸν ταμία και τὸν ἐμίνη. Σὲ ἀντίθετη περίπτωση, ὁ ντελλάλης τιμωρεῖται μὲ πρόστιμο πού τὸ παίρνει ὁ ἀρχηγὸς τῶν ντελάληδων (dellâliye âmil).

**γ) Κανουνναμές τῆς Ἀγορανομίας Τραπεζούντας
(Trabzon İhtisap kanunnâmesi):**

Ἐπὸ τὶς βάρκες πού φέρνουν κρασί και τὸ πουλοῦν στὴν Τραπεζούντα, εισπράττονται γιὰ κάθε βαρέλι δώδεκα ἄκτσέδες ὡς «ἄκτσές ποτηριοῦ» (bardak akçesi). Γιὰ μισὸ βαρέλι εισπράττονται ὀκτὼ ἄκτσέδες. Εἰσπράττονται πέντε ἄκτσέδες γιὰ διατίμηση ἀπὸ κάθε βάρκα πού φέρνει ψάρια ὁποιοῦδήποτε εἶδους και τὰ πουλάει. Ἐν ἑνα καράβι φέρνει σιτάρι, κριθάρι, κεχρί και ἄλλα σιτηρὰ και θέλει νὰ τὰ πουλήσει, θὰ ζητήσῃ ἐκτίμηση τοῦ φορτίου του σὲ κιλὸ ἀπὸ τὸν ἀγορανόμο (muhtesir⁸⁴) γιὰ τὸ ἑνα κιλὸ θὰ δώσει φόρο πέντε ἄκτσέδες. Γιὰ μισὸ κιλὸ θὰ εισπράττονται δυὸμισὶ ἄκτσέδες. Ἐν ἔρθει καράβι μὲ τροφίμα ἢ ἄλλα ἐμπορεύματα πού μποροῦν νὰ ζυγιστοῦν και πουληθοῦν εισπράττονται πέντε ἄκτσέδες γιὰ κάθε ἑκατὸ batman⁸⁵. Ἐν ἔρθουν ψάρια σὲ βαρέλια, εισπράττονται γιὰ διατίμηση δέκα πέντε ἄκτσέδες γιὰ κάθε

βαρέλι και για κάθε καντάρι χαβιάρι 5 άκτσέδες. Για τὰ φρούτα που έρχονται στα μαγαζιά κάθε εποχή ως διατίμηση εισπράττονται 2 άκτσέδες τὸ χρόνο, ἐνῶ ἀπὸ τὰ μαγαζιά χαβιαριοῦ ἕνας άκτσές.

Οἱ ψωμάδες πληρώνουν ὡς «δικαίωμα πέτρας» (taş hakkı⁸⁶) πέντε άκτσέδες κάθε φορά που σύμφωνα με τὴ συνήθεια που επικρατεῖ, καθορίζεται διατίμηση. Εισπράττονται για δικαίωμα πέτρας εἴκοσι άκτσέδες ἀπὸ τὸ βοηθὸ ψωμά, ὅταν ἀρχίσει νὰ φτιάχνει μόνος του ψωμιά. "Αν πουλήσουν λειψὰ στὸ ζῦγι οἱ ψωμάδες και οἱ μπακάληδες, για κάθε δράμι εισπράττεται ἕνας άκτσές. "Αν τὸ ψωμὶ δὲν εἶναι καλοψημένο ἢ εἶναι μαῦρο ἢ δὲν τὸ ξεφουρνίζουν καθαρό, εισπράττονται για πρόστιμο 5 - 30 άκτσέδες. "Αν πουλιέται ἰχθυέλαιο στὴ χριστιανική συνοικία, εισπράττεται ἕνας άκτσές για δύο λαγίγια. Ἐπὸ κάθε καπηλειὸ τῆς πόλης εισπράττονται κάθε τρίμηνο πέντε άκτσέδες. Ἐπὸ τὰ κρεοπωλεῖα εισπράττονται τὸ χρόνο πέντε άκτσέδες, ὡς φόρος ἀγορανομίας. Για τὰ βοοειδῆ που έρχονται ἀπ' ἔξω και σφάζονται στὴν πόλη, εισπράττονται δύο άκτσέδες για κάθε ζῶο.

δ) Κανονναμὲς φόρου μετάξης (ipek resmi) Τραπεζούντας

"Ὅπως οἱ παραπάνω φόροι και ὁ φόρος που εισπράττεται για τὸ μεταξύ που πουλιέται στὴν Τραπεζούντα, θεωρεῖται ἀπὸ τὶς προσόδους τοῦ σουλτάνου (Pâdîşah hasılar). "Ὅταν ἕνας ἔμπορος φέρει στὴν Τραπεζούντα μπρισίμι και τὸ πουλήσει, εισπράττονται σύμφωνα με τὸν κανονισμό ζυγίσματος μεταξιοῦ τῆς Τραπεζούντας 65 άκτσέδες ἀπὸ τὸν πουλητὴ και 65 άκτσέδες ἀπὸ τὸν ἀγοραστή για ἕνα βεζνέ (vezne) που ὑποδιαιρεῖται σὲ 30 λίτρα (κάθε λίτρο ὑποδιαιρεῖται σὲ 120 δράμια και κάθε βεζνές σὲ 3600 δράμια, καθότι τριάντα λίτρα ἔκαναν ἕνα βεζνέ). Ἐπιπλέον εισπράττονται ὡς «άκτσές πέτρας» (taş akçesi) τέσσερις άκτσέδες ἀπὸ τὸν πουλητὴ και τέσσερις ἀπὸ τὸν ἀγοραστή. Οἱ ἑπτὰ άκτσέδες ἀπὸ τὸ φόρο αὐτὸ κρατιόνταν ὡς σουλτανικὸ ἔσοδο και ὁ ἕνας για τοὺς ντελλάηδες.

"Αν τυχόν, ὁ ἔμπορος δὲν πουλοῦσε τὸ μπρισίμι και τὸ μετέφερε στὴν Πόλη ἢ στὴν Προύσα, δὲν θὰ πλήρωνε κανένα φόρο. "Αν, ὁμως, με τὴ θέλησή του πλήρωνε τὸ φόρο στὴν Τραπεζούντα, ὅταν πουλοῦσε ἀλλοῦ τὸ μπρισίμι του, θὰ ἔπαιρνε ἀπὸ κεῖ (ἀπὸ τὸ μέρος πούλησης) μιὰ ἱεροδικαστικὴ βεβαίωση και θὰ τὴν ἔφερε κατόπιν στὸν ταμιά τῆς Τραπεζούντας.

ε) Κανονναμὲς φόρου κηροποιείων (Şem'hâne resmi) Τραπεζούντας:

Και ὁ φόρος τῶν κηροποιείων τῆς Τραπεζούντας ἦταν ἀπὸ τὶς ἰδιαιτέρες σουλτανικὲς προσόδους. Σύμφωνα με νόμο που θεσπίστηκε, τὸ μελισσοκέρι

πού έρχόταν απ' έξω, τὸ ἀγόραζαν στὴν Τραπεζούντα πρὸς 45 ἀκτσέδες τὸ batman. Ὅταν τὸ ἐπεξεργάζονταν καὶ ἐφτιαχναν κεριά, καὶ τὸ πουλοῦσαν ἀφοῦ τὸ ζύγιζαν, τὸ batman αὐτῶν τῶν κεριῶν πουλιόταν πρὸς 84 ἀκτσέδες. Τὸ batman τοῦ κεριοῦ πού δὲν ἔμπαινε στὴ ζυγαριά καὶ λεγόταν «mürde»⁸⁷, πουλιόταν πρὸς 108 ἀκτσέδες. Τὸ κερὶ πού ἔρχεται απ' έξω, δὲν θὰ πουλιεῖται παραπάνω ἀπὸ 62 ἀκτσέδες, ὅσο ἀκριβὰ κι ἂν στοίχιζε.

Ὁ φόρος πού εἰσπράττεται ἀπὸ τὶς βιοτεχνίες κηροποιείας στὴν Τραπεζούντα ἦταν ἀπὸ τὶς ἰδιαιτέρες κατ' ἀποκοπὴν σουλτανικῆς προσόδους καὶ στὶς ἀρχές τοῦ 16ου αἰῶνα ἐξασφάλιζε εἰσόδημα 15.000 ἀκτσέδες τὸ χρόνο. Τὰ κατ' ἀποκοπὴν ἔσοδα ἀπὸ τὰ κηροποιεῖα τῆς Ἀδριανουπόλεως (Edirne) κατὰ τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰῶνα ἦταν 100.000 ἀκτσέδες στὰ τρία χρόνια, πού σημαίνει ὅτι ἦταν διπλάσια σχεδὸν ἀπὸ κείνα τῆς Τραπεζούνας. Παρ' ὅλα αὐτὰ, μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι ἡ φορολογικὴ δυναμικότητα τῶν κηροποιεῖων τῆς Τραπεζούνας ἦταν κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἡ ἴδια, πάνω κάτω, μὲ ἐκείνη τῆς Τοκάτης, ἀφοῦ καὶ τὸ 890 Ἑγ. (1485) τὰ κατ' ἀποκοπὴν ἔσοδα ἀπὸ τὰ κηροποιεῖα τῆς, μαζί μὲ μερικὰ ἄλλα κατ' ἀποκοπὴν ἔσοδα (φόροι βαφείων, ποτοποιεῖων, ζωαγορᾶς, ἀγορᾶς σιτηρῶν κτλ.), ἔφταναν τοὺς 102.700 ἀκτσέδες.

στ) Κανονισμὸς Τοποτηρησίας (Niyâbet⁸⁸) τῆς Τραπεζούνας:

(Κανονισμὸς Τοποτηρησίας τῆς Τραπεζούνας πού ἀφορᾷ τὸ σαντζάκμπεη).

Φόρος τοποτηρησίας (niyâbet resmi) σημαίνει φόρος πού παίρνει ὁ ναΐης (nâir)⁸⁹. Σὲ κάθε πόλη, ἀνάλογα μὲ τὴν ἰδιαιτερότητά της κι ἀνάλογα μὲ τὶς πηγές πού ἐξασφάλιζαν τὰ ἔσοδα, ὑπάρχει ἓνας φόρος κατ' ἀποκοπὴν, ὁ λεγόμενος φόρος τοποτηρησίας. Ἀλλὰ ὁ φόρος τῆς τοποτηρησίας ἐφαρμοζόταν κι ἐξω ἀπὸ τὶς πόλεις στὶς κωμοπόλεις καὶ τὰ χωριά ὡς çift resmi⁹⁰ καὶ σὲ ὅλα τὰ μέρη ὅπου εἰσπράττονταν ὁποιοσδήποτε φόρος δεκάτης (öşür)⁹¹. Ὅπως συμπεραίνει κανεὶς ἀπὸ τὸ σχετικὸ κανονισμὸ, ὁ φόρος τοποτηρησίας πού ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴν Τραπεζούντα ἀνῆκε στὸ σαντζάκμπεη δηλ. ἡ ἐπιχορήγηση ἀπὸ τὴν πηγὴ αὐτὴ προσόδων, ἀφοροῦσε τὸ mirlîvâ. Ἐπομένως ὁ τοποτηρητής (nâir) γιὰ τὸν ὅποιο γίνεται λόγος ἐδῶ, ἴσως νὰ εἶναι ὁ τοποτηρητὴς τοῦ σαντζάκμπεη. Κι αὐτὸς μπορούσε νὰ εἶναι ἓνας σούμπασης ἢ τοποτηρητὴς τοῦ καδῆ.

Ἦπῆρχε σὲ μερικὰ μέρη «τοποτηρητὴς τῶν ἀπίστων» (kâfir nâibi) πού συγκέντρωνε τὸν κεφαλικὸ φόρο ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς ραγιάδες καὶ βλέπουμε ὅτι ἓνας τέτοιος φόρος τοποτηρησίας ὑπῆρχε στὴν Ἀδριανούπολη τὸ 16ο αἰῶνα πάλι.

Ὁ κανονισμὸς τοποτηρησίας Τραπεζούντας διευκρινίζει κατ' ἀρχὴν ποιὰ εἶναι ἡ πρόσδοδος τοποτηρησίας, δηλαδή τὰ ἔσοδα ποὺ ἀποτελοῦν τὸ θέμα φορολογίας ὑπὲρ τῆς τοποτηρησίας στὴν Τραπεζούντα, καὶ καθιστᾶ γνωστὸ τί σήμαινε «τίτλος πλοίων» (gemi tarusu) ὡς ἐξῆς:

«Ἡ πρόσδοδος τοποτηρησίας, ποὺ ἀναφέρθηκε παραπάνω, λέγεται Iskar-badiya δηλ. 'τίτλος πλοίων'». Ὅταν κατασκευάζοταν ἓνα καράβι ἀπὸ κάθε πλοῖο ποὺ μετέφερε βαρέλια θὰ εἰσπράττονταν ἕξι ἄκτσέδες κι ἔτσι ὅσα βαρέλια κι ἂν μετέφερε, θὰ εἰσπράττονταν ἕξι ἄκτσέδες γιὰ κάθε βαρέλι ὡς δασμὸς γιὰ «τίτλο πλοίων» (gemi tarusu). Ἐπίσης ὅταν κατασκευάζεται καινούριο καράβι εἰσπράττονται πέντε ἄκτσέδες ὡς «ἄξια πίσσας» (zift ba-hâsi) κι αὐτὰ λέγονταν «μαυράδικα». Ὅταν ἐκεῖνος ποὺ κατασκεύαζε καινούριο καράβι δὲν ἀγόραζε ἀπὸ τὸν âmil τὴν πίσσα ποὺ τοῦ χρειαζόταν, θὰ πλήρωνε τοὺς πέντε ἄκτσέδες ὡς δασμὸ γιὰ τὴν ἄξια τῆς πίσσας. Ἄν ἀγόραζε τὴν πίσσα ἀπὸ τὸν âmil, θὰ πλήρωνε 60 ἄκτσέδες· τὴν πίσσα αὐτὴ τὴν παίρνει ὁ âmil ἀπὸ τὸ σαντζάκμπε πρὸς 30 ἄκτσέδες. Δὲν ἐπιτρέπεται τὸ καράβι νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ λιμάνι καὶ νὰ ἀποπλευσεῖ, ἂν δὲν ἀνεβεῖ ὁ naïr. Γι' αὐτὸν τὸν ἀπόπλου τὰ καράβια πληρώνουν δικαίωμα τοποτηρησίας (niyâbet hakkı) 60 ἄκτσέδες τὸ καθένα, ἐνῶ τὰ μεγάλα φορτηγὰ πλοῖα πληρώνουν 40-45 ἄκτσέδες ἢ ἀνάλογα μὲ τὴν κατάσταση τοῦ πλοίου 15-20-25-30-35 ἄκτσέδες. Ὁ σούμπασης τῆς πόλης θὰ δίνει τὴ σφραγίδα στοὺς ἐμπόρους ποὺ μπαίνουν στὸ καράβι καὶ ἔναντι θὰ παίρνει ἓναν ἄκτσέ, ἐνῶ ὁ πλοίαρχος πληρώνει γι' αὐτὸ 10 ἄκτσέδες.

Ὅταν ἀναχωρεῖ τὸ καράβι, ὁ ναίτης μπαίνει σ' αὐτὸ καὶ ἐλέγχει τοὺς ἐμπόρους καὶ τοὺς λοιποὺς ἐπιβάτες καὶ εἰσπράττει ἓναν ἄκτσέ ὡς «ἄκτσέ κατευοδίου» (selâmetlik) καὶ ἀπὸ τὸν πλοίαρχο δέκα ἄκτσέδες γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Ὅπως καρπώνεται ὁ ναίτης τὴ δεκάτῃ ἀπὸ τ' ἀμπέλια, τὰ περιβόλια, τὶς ἐλιές, τὸ σιτάρι, τὸ κριθάρι καὶ τ' ἄλλα δημητριακά, ἔτσι καρπώνεται καὶ τὸ φόρο παντρειάς (arûsiyye resmî⁹²). Ἄκόμη στὸ ναίτη ἀνήκουν τὰ πρόστιμα γιὰ ἀδικήματα καὶ ἐγκλήματα. Ἄν ἓνας ἐμπορὸς ἔρθει στὴν πόλη ἢ φύγει ἀπ' αὐτήν, θὰ εἰσπράττονται δυὸ ἄκτσέδες γιὰ κάθε φορτίο ἀλόγου ὡς διόδια (yol bacı). Αὐτὰ τὰ τέλη (bac)⁹³ εἰσπράττονταν γιὰ κάθε φορτίο ἀλόγου στὸ γεφύρι τοῦ Değirmendere. Ἐπειδὴ ἀπὸ παράπονα ποὺ ὑποβλήθηκαν στὴν ἔδρα τοῦ Κράτους καὶ στὴν κυβέρνησι, ἔγιναν γνωστὲς καταχρήσεις π.χ. ὅτι, ἐνῶ εἰσέπραττε ὁ ναίτης τὸ φόρο ἀπὸ κάποιον, κατόπιν καὶ ἄνθρωπος τοῦ σαντζάκμπε εἰσέπραττε τὸ ἴδιο ἢ καὶ μεγαλύτερο ποσὸ· ἐπίσης ὅτι γιὰ ἄκτσέ σφραγίδας (mühür akçesi), ἀντὶ γιὰ ἓναν ἄκτσέ, ἔπαιρναν δυόμισυ ἄκτσέδες· ὅτι γιὰ ἐμπόρευμα ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ μὲ καράβι ζητοῦσαν ἀπὸ τὸν ἰδιοκτήτη καὶ τὸν πλοίαρχο κάτι ὡς δῶρο (armağan) ποὺ ἔφτανε γιὰ κάθε καράβι τοὺς ἑκατὸ ὡς διακόσιους ἄκτσέδες· ὅτι οἱ ἀξιώματοῦχοι τοῦ λιμανιοῦ, ἀφοῦ ἐπέτρεπαν σ' ἓνα καράβι ν' ἀναχωρήσει, τὸ ἀκολουθοῦσαν στὸ

Polathâne και στο Akçe-Kale και με διάφορες προφάσεις κατηγορώντας τους ανθρώπους που ήταν στο καράβι, έπαιρναν τα λεφτά τους, στο έξης δέν θα επιτρέπονται αυτά, αλλά θα ακολουθούνται οι διαδικασίες που υπήρχαν ανέκαθεν.

ζ) Για τους μύλους του Değirmendere:

Οι κάτοικοι της πόλης παραπονέθηκαν ότι, όταν από καιρό σε καιρό το Değirmendere χαλούσε κι άχρήστευε τους ύδατοφράκτες και τα αυλάκια των μύλων που ήταν εκεί, οι ιδιοκτήτες των μύλων, αρκετές φορές το χρόνο, όδηγούσαν βίαια έδώ τους ντόπιους μουσουλμάνους και χριστιανούς κατοίκους της Τραπεζούντας και τους υποχρέωναν να επισκευάζουν τους ύδατοφράκτες των μύλων. Η υπόθεση αναφέρθηκε στην Ίστανμπούλ στο Αυτόκρατορικό Διβάνι (Divân-ı Hümayun). Κατόπιν τούτου, σύμφωνα με ιερή διαταγή (emr-i şerif) που εκδόθηκε, στο έξης οι μουσουλμάνοι και οι χριστιανοί δέ θα οδηγούνται βίαια και δέ θα χρησιμοποιούνται για τη δουλειά αυτή. Κάθε ιδιοκτήτης του μύλου θα επισκευάζει ό ίδιος το αυλάκι του μύλου του και κανείς δέ θα ξαναγκαστεί. Και για να μην παρουσιαστεί παράβαση στο θέμα αυτό, καταγράφηκε στο νέο σουλτανικό κώδικα (defter-i cedid-i Sultan-ıye).

η) Κανονισμοί του λιβά της Τραπεζούντας:

1. Σύμφωνα με την καταγραφή του έτους Ήγειρας 961 (1554):
  1. Ο καθέννας (πολίτης φορολογούμενος) από τους ραγιάδες των τιμαριών στο σαντζάκι της Τραπεζούντας πρέπει να εργάζεται τρεις μέρες το χρόνο στα σουλτανικά άμπέλια, για να μην καταστραφούν.
  2. Κάθε οικογένεια να πληρώνει δυο άκτσέδες για φόρο λαχανόκηπου (resm-i bostan⁹⁴).
  3. Καταγράφηκε για τα ελεύθερα τιμάρια (serbest⁹⁵) φόρος τοποτηρησίας (resm-i niyâbet) έξι άκτσέδες και για τα μη ελεύθερα τρεις άκτσέδες.
  4. Οι ραγιάδες, όταν οι τιμαριούχοι έρχονται στα τιμάρια τους, πρέπει να τους δείχνουν σεβασμό. Για να μην άμφισβητηθούν οι διατάξεις, τα δικαιώματα και τα έθιμα που ανέκαθεν ίσχύουν για τους τιμαριούχους, καταχωρήθηκαν στο νέο σουλτανικό κώδικα.
  5. Καθορίστηκε δεκάτη για τους basține⁹⁶. Να μη ζητείται σπέντζα από τους basține.
  6. Τα τέλη και οι φόροι που άνηκαν στους τιμαριούχους ελαττώνονταν, όταν οι ραγιάδες έχοντας άλλους πόρους ζωής ή κάνοντας τόν τυχοδιώκτη (levendlik edip⁹⁷) δέν άσχολούνταν με τη γεωργία, ή καλλιεργούσαν ένα μόνο μέρος από τις γαίες του, βάζοντας άλλους ή τους υπηρέτες τους να τόν κάνουν.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο δὲν καλλιεργοῦσαν ὅλες τὶς γαῖες ποὺ κατεῖχαν, ἢ ἀσχολούμενοι μὲ τὸ ἔμπόριο ἄφηναν ἐντελῶς ἀκαλλιέργητες τὶς γαῖες ποὺ εἶχαν στὴν κυριότητά τους. Ἄπ' αὐτοὺς λοιπὸν συνηθιζόταν παλιότερα νὰ εἰσπράττονται ὡς levendlik δύο κιλὲ σιτάρι καὶ 1 κιλὲ κριθάρι, δηλ. σύνολο τρία κιλὲ. Διατάσσεται νὰ εἰσπράττονται ἀπὸ τοὺς ραγιάδες ποὺ ἀφήνουν ἐντελῶς ἀκαλλιέργητες τὶς γαῖες τοὺς 3 κιλὲ ὡς levendlik. Ἄπὸ τοὺς ραγιάδες ποὺ ἀφήνουν ἓνα μέρος τῶν γαιῶν τοὺς ἀκαλλιέργητο νὰ εἰσπράττεται ἡ δεκάτη καὶ νὰ δίνεται στοὺς τιμαριούχους, ἀφοῦ ἐκτιμηθεῖ καὶ ἀποφασιστεῖ τί θὰ μπορούσαν ν' ἀποδώσουν οἱ ἐγκαταλειμμένες ἀκαλλιέργητες γαῖες.

7. Χωρὶς συζήτηση νὰ δίνεται στὸ ἀκέραιο ἢ δεκάτη στὸν τιμαριούχο, σὲ ὅποιοδήποτε τιμάρι κι ἂν εἶναι ἡ διαμονή του, ἡ κατοικία, τὰ ἀμπέλια καὶ τὰ περιβόλια του.

II. Τὸ τμήμα τοῦ κανονισμοῦ ποὺ προστέθηκε κατὰ τὴν καταγραφή τοῦ ἔτους 991 Ἐγείρας (1583):

8. Ἐπειδὴ τὰ κέρδη τῶν ραγιάδων σὲ ἄλλους τομεῖς ἦταν μεγαλύτερα ἀπ' αὐτὰ τῆς γεωργίας καὶ μπορούσαν νὰ πληρώνουν τὰ τρία κιλὲ, ποὺ εἶχαν ἐκτιμηθεῖ γιὰ levendlik, κι ἔτσι πάλι δὲ φρόντιζαν γιὰ τὴν καλλιέργεια τῶν γαιῶν τους – πρᾶμα ποὺ μείωνε τὰ εἰσοδήματα τῶν σπαχήδων ἀπὸ τὰ τιμάρια τους – οἱ σπαχήδες παρουσιάστηκαν στὴν Ἵψηλὴ Πύλη καὶ ἀνέφεραν τὴν κατάστασή τους. Τότε ἐκδόθηκε ἱερὴ διαταγὴ νὰ εἰσπράττονται ἀπὸ τοὺς μὴ ἀσχολούμενους μὲ τὴ γεωργία γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους ἑβδόμηнта πέντε κιλὲ γιὰ levendlik. Ἐπειδὴ ἐπανειλημμένα πάλι παρουσιάζονταν σπαχήδες στὴν Ἵψηλὴ Πύλη καὶ ἀνέφεραν ὅμοιες περιπτώσεις, ἐκδόθηκε σουλτανικὸ διάταγμα ποὺ καταχωρήθηκε στὸ νέο κώδικα: νὰ εἰσπράττονται 5⁹⁸ κιλὲ γιὰ levendlik. Ἄπὸ κείνους ποὺ εἶχαν καὶ ἄλλο ἐπάγγελμα καὶ καλλιεργοῦσαν ἓνα μόνον μέρος ἀπὸ τὶς γαῖες τους πρέπει νὰ εἰσπράττεται ἀποζημίωση ὡς levendlik γιὰ ὅσο διάστημα δὲν καλλιεργοῦν τὸ σύνολο. Καὶ οἱ σπαχήδες μ' αὐτὸ τὸ πρόσχημα δὲν πρέπει νὰ ζητοῦν levendlik ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ δὲν ἔχουν γαῖες.

Ὅταν οἱ πατέρες μερικῶν ραγιάδων ἐγκαταλείποντας τὶς γαῖες τους παντρεύονται σὲ ἄλλα χωριά καὶ μένουν ἐκεῖ δέκα πέντε χρόνια, ἐγγράφονται ραγιάδες ἐκεῖ. Οἱ γαῖες ποὺ εἶχαν στὸ χωριὸ ἀπ' ὅπου σηκώθηκαν καὶ ἐφυγαν «εἶναι δεσμευμένα ἐδάφη» (zemin bağlanmistir). Γιὰ νὰ μὴ χάνεται λοιπὸν ἡ δεκάτη ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ οἱ γαῖες τους ἔχουν δεσμευθεῖ, ἂν δὲν τὶς καλλιεργοῦν ἢ δὲ βάζουν ἄλλους νὰ τὶς καλλιεργήσουν, νὰ εἰσπράττεται, ἀφοῦ καθοριστεῖ, ἀποζημίωση γιὰ levendlik, ἐκτὸς ἂν ἔχουν πουλήσει τὶς γαῖες τους σὲ ἄλλον μέσω τοῦ σπαχῆ τους. Σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσι, οἱ σπαχήδες γιὰ νὰ μὴ μειώνονται τὰ ἔσοδα τῶν τιμαρίων τους, νὰ τοὺς ζητοῦν

τὸ levendlik ἀνάλογα μὲ τις γαῖες ποὺ ἔχουν στὴν κατοχὴ τους καὶ ποὺ χωρὶς νὰ ὑπάρχει λόγος ἔμειναν ἀκαλλιέργητες καὶ παραμελημένες.

9. Καὶ ἐπειδὴ τὰ σύνορα τῶν χωριῶν τοῦ παραπάνω λιβᾶ εἶναι «ἀσαφὴ καὶ ὄχι ξεκάθαρα καὶ καθορισμένα», ὁ δεκατισμὸς γίνονταν ἀπὸ τὸν καθένα ὑπὲρ τοῦ του (herkes raiyyetlü raiyyetin). Νὰ δεκατίζουν πάλι, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ὅπως παλιὰ συνηθίζονταν.

10. Τὸ φόρο τοῦ μούστου (siga resm-i), ποὺ προερχόταν ἀπὸ κληματαριές, ποὺ σὲ μερικὰ μέρη βρίσκονταν πάνω στὰ δέντρα, ἦταν ἔθιμο νὰ τὸν παίρνει ὁ παλιὸς σπαχῆς καὶ τὸ φόρο τῶν σιτηρῶν (hububat resm-i) ποὺ παράγονταν στὸ ἔδαφος τὸν ἔπαιρνε κατὰ τὸ ἔθιμο κάποιος ἄλλος σπαχῆς. Πάλι τὸ ἴδιο ἀποφασίστηκε νὰ γίνεται σύμφωνα μὲ τὸ παλιὸ ἔθιμο.

11. Ἐπειδὴ ἡ ἀσχολία μὲ τὴ γεωργία στὸν παραπάνω λιβᾶ ἀπαίτει πολὺ κόπο καὶ μόχθο καὶ ἡ ἀπόδοση εἶναι πολὺ μικρὴ, μερικοὶ ραγιάδες φεύγουν ἀπὸ τὴν πατρίδα τους καὶ πηγαίνουν σὲ ἄλλα βιλαέτια καὶ ζοῦν σκορπισμένοι μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριὸ τους. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ προγενέστερος γραμματέας τοῦ βιλαετιοῦ δὲν μπόρεσε νὰ καταγράψει σωστὰ τὰ ὀνόματά τους. Κι ἄλλων τὰ ὀνόματα κατέγραψε λάθος, ἄλλων δὲν κατέγραψε τὰ ὀνόματα τῶν πατέρων τους, ἀλλὰ τῶν παππούδων τους κι ἄλλους πάλι τοὺς κατέγραψε ἀπλῶς μὲ τὸ οἰκογενειακὸ τους. Ἐπειδὴ οἱ ραγιάδες ποὺ σκόρπισαν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ δὲν ἦταν ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ διενέξεις, ἐκδόθηκε φερμάνι νὰ ἀπογραφοῦν ἐκ νέου. Καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ὑψηλὴ διαταγὴ προσήλθαν οἱ ραγιάδες, ὅσο ἦταν αὐτὸ δυνατό, καὶ ἀπογράφηκαν. Κι αὐτοὺς ποὺ δὲν μπόρεσαν νὰ τοὺς ὑποχρεώσουν νὰ προσέλθουν, κατέγραψαν τὰ ὀνόματά τους καὶ τὰ ὀνόματα τῶν πατέρων, τῶν παππούδων καὶ τῆς οἰκογένειάς τους, ἀφοῦ ἔγινε ἡ σχετικὴ ἔρευνα μὲ προσοχὴ καὶ ἐπιμέλεια καὶ ρωτήθηκαν γι' αὐτὰ οἱ συγχωριανοὶ καὶ οἱ συγγενεῖς τους. Ἔτσι, αὐτοὶ οἱ ραγιάδες ποὺ κατοικοῦν σ' ἄλλα χωριά καὶ σ' ἄλλα βιλαέτια, ἂν δὲν εἶναι ἐγγεγραμμένοι ἄλλοῦ, νὰ πληρώνουν τοὺς φόρους τους χωρὶς συζήτηση στὸν τόπο ποὺ καταγράφηκαν.

12. Καὶ ἐκεῖνοι οἱ ραγιάδες ποὺ κατὰ τὴν ἀπογραφὴ δὲν παρουσιάστηκαν ἢ ἀπὸ ἀμέλειά τους δὲν καταχωρήθηκαν καὶ δὲν εἶναι ἐγγεγραμμένοι σὲ ἄλλο χωριὸ, ἀνήκουν στὸ σπαχὴ τοῦ χωριοῦ τους. Δὲ δικαιούται αὐτὸς ποὺ κάνει τὴν ἀπογραφὴ νὰ ἐπεμβαίνει, ἂν μάλιστα τυχαίνει νὰ εἶναι γιὸς ἢ ἀδελφὸς ραγιά. Καὶ ἂν κάποιος ραγιάδες ἢ σπαχῆδες δόλια καταχώρησαν δυὸ φορὲς ὀρισμένους ραγιάδες, αὐτοὶ οἱ διπλοεγγεγραμμένοι θὰ πληρώνουν τὸ φόρο τους στὸ σπαχὴ τοῦ χωριοῦ, στὸ ὅποιο διαμένουν πάνω ἀπὸ δέκα χρόνια.

13. Ὁ σοῦμπασης δὲν μπορεῖ νὰ ἐπεμβαίνει στὰ ἐλεύθερα ζιμαέτια τῶν ζαϊμηδων, ἂν συμβεῖ κάποιος φόνος σ' αὐτά. Ἡ ἐπιβολὴ ποινῆς θὰ γίνεται πάλι ἀπὸ τὸ ζαϊμη ἐπὶ τόπου. Στὸ ἔξῃς νὰ μὴν ἐπεμβαίνει ὁ σοῦμπασης τοῦ σαντζακίκοι στὶς ὑποθέσεις πταίσματος καὶ κακουργήματος.

14. Ὅταν ὁ μεπηλέρμπεης ἢ ὁ σαντζάκμπεης χρειαστεῖ κριθᾶρι, σανό,

ἄχυρο, ξύλα ἢ ἐπιβληθεὶ κάποιος ἄλλος φόρος, νὰ μὴν ἐπιβαρύνονται ἀναγκαστικά τὰ ἐλεύθερα ζιανέτια, ἀλλὰ τὰ μὴ ἐλεύθερα.

15. Ἄν ἕνας ραγιάς δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὴ γεωργία, ἀλλὰ ἀσκεῖ κάποιον ἄλλο ἐπάγγελμα καὶ δὲ δίνει στὸ σπαχὶ τοῦ γεωργικὰ προϊόντα ἀξίας ἐβδομήντα πέντε ἀκτσέδων, θὰ πληρώνει τὸ ὑπολειπόμενο, ὥστε νὰ συμπληρωθεῖ τὸ ποσό. Κι ἀπὸ κεῖνο τὸ ραγιά πού κυνηγώντας τὰ μεγάλα κέρδη πηγαίνει σ' ἄλλο βιλαέτι καὶ κάνει ἐκεῖ τὸ χαλκιά ἢ τὸν ἔμπορο καὶ ἔρχεται στὸ σπίτι του μιά φορά τὸ χρόνο ἢ κάθε δύο χρόνια, ἀφοῦ ἔχει κερδίσει ἄρκετά, νὰ εἰσπράττονται γιὰ levendlik 150 ἀκτσέδες.

16. Ὄταν πάλι ἐγίνε ἀπογραφή στὸ σαντζάκι τῆς Τραπεζούντας, ὁ ἀπογραφέας τοῦ βιλαετιοῦ κατέγραψε τοὺς τεκέδες τοῦ σαντζακιοῦ καὶ ἐκείνους πού ἐκ περιτροπῆς καλλιεργοῦσαν τὶς γαῖες τῶν τεκέδων στὸ νέο κώδικα ὡς ραγιάδες καὶ τοὺς παραχώρησε στὰ τιμάρια μερικῶν σπαχῆδων. Ὄταν πιά ἦρθαν τὰ βιβλία ἀπογραφῆς στὴν Ἔδρα τῆς Εὐτυχίας⁹⁹, ἐκδόθηκε διαταγὴ νὰ καταγραφοῦν οἱ γαῖες τῶν τεκέδων ὅπως προηγούμενα ἦταν καταγραμμένες στὰ παλιὰ βιβλία κι αὐτοὶ πού καλλιεργοῦν ἐκ περιτροπῆς τὶς γαῖες τῶν τεκέδων νὰ εἶναι ἀπαλλαγμένοι φόρου ὅπως καὶ πρὶν. Ὅσοι ἀπ' αὐτὴ τὴν κατηγορία καλλιεργητῶν δὲ στέλνουν τὸν ἀριθμὸ σπαθίων πού ὀρίζει ὁ παλιὸς κώδικας νὰ τοὺς κατὰσχονται τὰ προϊόντα ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία οἰκονομικῶν (menkuf). Ὅσοι ἔχουν ἔρθει ἀπὸ ἄλλα χωριά κι ἔχουν καταγραφεῖ σ' αὐτὰ τὰ βιλαέτια καὶ δὲν εἶναι παιδιὰ αὐτῶν πού μένουν στὰ κτήματα τῶν τεκέδων, νὰ θεωροῦνται ραγιάδες. Ἐκδόθηκε διαταγὴ, πού καταχωρήθηκε στὸ νέο κώδικα, νὰ πληρώνουν στοὺς σπαχῆδες τοὺς, ὅπως οἱ ἄλλοι ραγιάδες, τὰ δικαιώματα καὶ τοὺς φόρους τῶν γαιῶν πού κατέχουν καὶ καλλιεργοῦν.

ΣΟΥΛΤΑΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΟΔΟΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑΣ

Ἐνα σημαντικό μέρος ἀπὸ τὰ ἔσοδα τῆς πόλης εἶχε ὀριστεῖ ὡς ἰδιαίτερη σουλτανικὴ πρόσδοδος. Σύμφωνα μὲ τοὺς παραπάνω καταχωρημένους κανονισμοὺς εἶχαν προσδιοριστεῖ οἱ πηγές τῶν προσόδων του. Τὸ μεγαλύτερο ποσὸ ἀπ' αὐτὰ τὰ ἔσοδα προέρχονταν ἀπὸ τὸν κατ' ἀποκοπὴ φόρο τοῦ λιμανιοῦ τῆς Τραπεζούντας πού εἶχε καταχωρηθεῖ ὅτι ἦταν 476.666 ἀκτσέδες τὸ χρόνο. Παρατηροῦμε ὅτι τὸ ποσὸ αὐτὸ καὶ τὰ ἄλλα ἔσοδα ἔμειναν τὰ ἴδια τόσο στὴν ἀρχὴ τῆς βασιλείας τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Νομοθέτη ὅσο καὶ κατὰ τὰ μέσα τοῦ αἵωνα. Τὸ σύνολο τῶν ἰδιαίτερων σουλτανικῶν προσόδων ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα ἔφτανε τοὺς 759.378 ἀκτσέδες: Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τῶν ντελάηδων ἦταν 70.000 ἀκτσέδες, ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τῆς ἀγορανομίας (zehir ihtisap) 30.000, ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος κηροποιίας 15.000, ὁ φόρος ζυγίσματος μεταξιοῦ (mizân-i harîr) 47.712, ἐπίσης τέλη ἀπὸ

τήν πούληση άλατιού (τά άλατωρυχεΐα συμπεριλαμβάνονταν στις αυτοκρατορικές προσόδους) περίπου 100.000 άσπρα και ό κατ' άποκοπήν φόρος τών μεταλλείων δηλ. του κάστρου Canca που ξέρουμε ότι βρίσκεται κοντά στην Gümüshane (Άργυρούπολη), 200.000 άκτσέδες τό χρόνο. Άπό τά κατάστιχα φαίνεται πως στο σύνολο τών 759.378 άκτσέδων, κατά τό έτος 1554 (Έγ. 961), ό κατ' άποκοπήν έτήσιος φόρος rençyek¹⁰⁰ τής Τραπεζούντας ήταν 8.882 άκτσέδες.

ΤΑ ΕΣΟΔΑ ΤΟΥ ΜΙΡΛΙΒΑ (ΣΑΝΤΖΑΚΜΠΗ)

Οί πρόσοδοι του σαντζάκμπε τής Τραπεζούντας από την πόλη Τραπεζούντα την εποχή του Ίσκεντέρ Μπέη εξασφαλιζόνταν πρώτα από τό φόρο σπέντζα που πλήρωναν οί χριστιανοί κάτοικοι τής Τραπεζούντας. Αυτοί, όπως σημειώσαμε παραπάνω, ήταν 1.084 οικόγένειες, και μαζί με τις χήρες και τους άγαμους, 1.253¹⁰¹ άτομα σε 14 συνοικίες. Το βασικό εισόδημα του σαντζάκμπε, οί 28.135 άκτσέδες, προερχόταν από τους 25 άκτσέδες που πλήρωνε τό κάθε σπίτι. Τα δευτερεύοντα έσοδα προέρχονταν από διάφορους κατ' άποκοπήν φόρους (mukataa) μεταξύ τών όποιών ό σπουδαιότερος, «ή τοποτηρησία πόλης» (niyábet-i şehir), υπαγόταν στην κατηγορία τους. Αυτά τά κατ' άποκοπήν έσοδα άποτελούνταν αναλυτικά από τά εξής κονδύλια και μέχρι σχεδόν τά τέλη του 16ου αιώνα εμφάνιζαν τους ίδιους αριθμούς.

1. Ό κατ' άποκοπήν φόρος τής τοποτηρησίας πόλης, που παραπάνω καταχωρήσαμε τον κανονισμό του, και ό φόρος που εισπράττονταν από τις κοπέλλες και τις γυναίκες που παντρεύονταν και λεγόταν resm-i agusane ή resm-i arusiyye, 10.000 άκτσέδες τό χρόνο.

2. Ό κατ' άποκοπήν φόρος από τά bařhane δηλ. τά καταστήματα που πουλούσαν κεφάλια προβάτων και βοοειδών μαζί με τον κατ' άποκοπήν φόρο προβάτων και βοοειδών, 7.000 άκτσέδες τό χρόνο.

3. Ό κατ' άποκοπήν φόρος από τά ποτοπωλεία (bozahane) τής πόλης, 5.000 άκτσέδες.

4. Φόρος κατ' άποκοπήν για τά kile (resm-i kile).

5. Δασμός (bař) κατ' άποκοπήν για τά άλογα και τά μουλάρια, 500 άκτσ.

6. Φόρος δεκάτης κατ' άποκοπήν για τις γαίες τής πόλης, 2.000 άκτσέδες.

7. Φόρος δεκάτης κατ' άποκοπήν για γαίες που εξαρτώνται από την πόλη, δηλαδή που βρίσκονται γύρω άπ' αυτήν 3.000 άκτσέδες.

8. Κατ' άποκοπήν φόρος για τά όπωρικά τών σουλτανικών γαιών, 5.000 άκτσέδες.

9. Κατ' άποκοπήν φόρος κρασιού (řagar resm-i) που έρχεται διά θαλάσσης, 4.000 άκτσέδες.

10. Κατ' άποκοπήν φόρος άπό τούς τίτλους ιδιοκτησίας πλοίων (gemi tarusu) μαζί με τόν κατ' άποκοπήν δασμό γιά τήν προσάραξη τους στην ξηρά (kara-bâci), 14.000 άκτσέδες.

11. Κατ' άποκοπήν φόρος τών σουλτανικών άμπελιών, 200 άκτσέδες.

12. Κατ' άποκοπήν φόρος άπό τά εδάφη караβανιών, 1.050 άκτσέδες.

13. Κατ' άποκοπήν φόρος τοποτηρησίας του Degirmen-deresi, 300 άκτσέδες.

14. Κατ' άποκοπήν φόρος τών άμπελιών και τών κήπων του Degirmen-deresi, 200 άκτσέδες.

15. Κατ' άποκοπήν φόρος γιά τόν δρόμο του Degirmen-deresi, 500 άκτσέδες.

16. Κατ' άποκοπήν φόρος γιά τόν δρόμο της Μαζκα, 200 άκτσέδες.

17. Κατ' άποκοπήν φόρος του γραμματικού (kitabet resm-i) άπ' αυτούς που περνούν άπό τόν Ακσαάbad, 500 άκτσέδες.

18. Κατ' άποκοπήν φόρος άπό τά κατ' έτος ένοίκια τών 84 μύλων της πόλης, 36 άκτσέδες γιά κάθε μύλο. Σύνολο 2.626 άκτσέδες.

Τοποτηρησία (Niyâbet-i şehir) Σύνολο 59.076 άκτσέδες.

"Άλλοι κατ' άποκοπήν φόροι εκτός της τοποτηρησίας της πόλης.

19. Κατ' άποκοπήν φόρος τών βαφείων της πόλης, 7.000 άκτσέδες.

20. Κατ' άποκοπήν φόρος του έθίμου κατευοδάσεως τών πλοίων (selâmetlik âdeti), 9.166 άκτσέδες.

21. Κατ' άποκοπήν φόρος τών έγκαταλειφθεισών περιουσιών στο δημόσιο θησαυροφυλάκιο του λιβά της Τραπεζούντας, 21.888 άκτσέδες

22. Κατ' άποκοπήν φόρος του έτήσιου προϊόντος τών λιβαδιών, 10 τεμάχια, που άνηκαν στις γαίες του μιρλιβά, 3.904 άκτσέδες.

23. Κατ' άποκοπήν φόρος τών μύλων της πόλης που βρίσκεται στο Degirmen-deresi. 84 μύλοι, 2.626 άκτσέδες (καταχωρήθηκε κατ' επανάληψη)¹⁰².

(Γνωρίζουμε έναν πρός έναν τούς ιδιοκτήτες αυτών τών μύλων μέσω του κώδικα καταγραφής. Στα 1.554 τέσσερις άπ' αυτούς τούς μύλους άνηκαν στον Μπογιατζή Μουσταφά, ό ένας ήταν γνωστός ως μύλος του Bodros. Άνάμεσα στους ιδιοκτήτες τών μύλων αναφέρονται ό γιός του Χαμντί, ό Μαχμούτ Άγάς, ό Ντερβίς Άλή, ό μιραλάης Φερχάντ Μπέης, ό Χοτζά-Κασίμ ό Χουσερέβ Τσελεμπή, γιός του γραφέα Μουχιντίν, ό Χότζα Άλή, ό φρούραρχος Μουσταφά, ό Μανσουρ Μπέης, ό μύλος του μοναστηριου τών Άρμενίων κ.ά.)

Οί κατ' άποκοπήν φόροι, εκτός του φόρου τοποτηρησίας, συν τούς φόρους τών μύλων συνολικά έφταναν τούς 44.584 άκτσέδες.

ΤΟ ΒΑΚΟΥΦΙ ΤΟΥ ΠΤΩΧΟΚΟΜΕΙΟΥ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑΣ
ΠΟΥ ΑΝΗΚΕ ΣΤΗ ΜΗΤΕΡΑ ΤΟΥ ΓΙΑΒΟΥΖ ΣΟΥΛΤΑΝ ΣΕΛΙΜ

Τὸ πτωχοκομειο αὐτὸ εἶχε συσταθεῖ στὸ ὄνομα τῆς μητέρας τοῦ σουλτάνου Γιαβούζ Σελίμ, τῆς Γκιούλμπαχαρ Χατούν, σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς συνοικίες τῆς Τραπεζούντας, ποὺ εἶδαμε πιὸ πάνω, στὴ «συνοικία τοῦ Πτωχοκομείου τῆς Κυρᾶς» (İmâret-i Hâtuniyye Mahallesi). Καὶ τὰ βακούφια τοῦ πτωχοκομείου ποὺ ἴδρυσε ἐδῶ, βρίσκονταν ὅλα στὴν Τραπεζούντα –ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα λουτρόνα ποὺ εἶχε χτίσει στὴν Πόλη– καὶ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τὰ ἐξῆς κονδύλια:

1. Ἔσοδα ἀπὸ τὴ σκεπαστὴ ἀγορὰ (bedesten).
  2. Ἐνοίκιο τοῦ διπλοῦ λουτρόνα (çifte hamam) κοντὰ στὸ Διοικητήριο (sarây-i âmire).
  3. Ἐτήσια δόση ἀπὸ τὸ λουτρόνα τοῦ Tekfur-çayır, 400 ἀκτσέδες.
  4. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τοῦ κήπου τοῦ σεραγιοῦ στὸ Tekfur-çayır, 1.000 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
  5. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τοῦ Tekfur-çayır, 1.500 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
  6. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τῶν γαιῶν ποὺ ἀπλώνονται ἀπὸ τὸ σεράι τοῦ Tekfur-çayır ὡς τὸ σεράι τοῦ Τσελεμπή Σουλτάν, 1.000 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
  7. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τοῦ λιβαδιοῦ τοῦ Namazgâh, 40 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
  8. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τοῦ κήπου Karos, 505 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
  9. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τοῦ ἐλαιώνα τοῦ νεκροταφείου (mezarlık-zeytinu), 300 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
  10. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τοῦ τριφυλλιοῦ, 500 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
  11. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τοῦ λιβαδιοῦ κοντὰ στὸ μύλο, 360 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
  12. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος 6 μύλων κοντὰ στὴ γέφυρα τοῦ Değirmen-deresi, 12.000 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
  13. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος 124 καταστημάτων, 10.000 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
  14. Ὁ κατ' ἀποκοπὴν φόρος τοῦ καινούριου λουτρόνα ποὺ εἶναι κοντὰ στὸ τζαμί τοῦ σουλτάνου Βαγιαζίτ στὴν Ἰστανμπούλ, 75.000 ἀκτσέδες τὸ χρόνο.
- Σύνολο 39.760 ἀκτσέδες

«Σύνολο ἐσόδων ἀπὸ τὰ βακούφια τῆς μητέρας τοῦ μακαρίτη σουλτάνου Σελίμ Χάν στὴν πόλη τῆς Τραπεζούντας ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἔσοδα τοῦ καινούριου λουτρόνα στὴν Ἰστανμπούλ»

μαζί μὲ τὰ ἔσοδα τοῦ λουτρόνα στὴν Ἰστανμπούλ, 114.760 ἀκτσέδες. Τὸ βακούφι αὐτὸ ἔχει βακουφικὰ χωριά στους ναχιγιέδες¹⁰³ Αἰκσαâbâd, Μαῤῥκα, Υομπγα τοῦ καῤῥὰ τῆς Τραπεζούντας. Παρακάτω θὰ ἀναφερθοῦμε σ' αὐτὰ.

ΤΟ ΒΑΚΟΥΦΙ ΤΟΥ ΣΟΥΛΤΑΝΟΥ ΜΕΧΜΕΤ ΦΑΤΙΧ¹⁰⁴

Στην Τραπεζούντα είναι καταχωρημένα μερικά βακούφια του σουλτάνου Μεχμέτ Φατίχ. Δέν αναφέρεται, αν τὰ ἔσοδα αὐτά, πού προέρχονται ἀπὸ τὰ ἐνοίκια καταστημάτων, μύλων, λουτρῶνων καὶ ξενῶνων (kervansaray) προορίζονταν γιὰ κάποιο τζαμί τῆς Τραπεζούντας ἢ ὑπάγονταν στὰ βακούφια τῆς Πόλης. Γίνεται γνωστὸ μόνο πῶς τὸ μοναστήρι τῆς Χρυσοκεφάλου¹⁰⁵ στὴν Τραπεζούντα εἶχε μετατραπεί σὲ τζαμί μετὰ τὸν Φατίχ ὅπως καὶ τὸ μοναστήρι τῆς Ἁγίας Σοφίας (Ayasofya).

Τὰ βακουφικά αὐτὰ ἔσοδα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τὰ ἑξῆς κονδύλια:

1. Μηνιαῖα ἐνοίκια 53 καταστημάτων, 439 ἄκτσέδες.
  2. Μηνιαῖα ἐνοίκια 24 μύλων στὸ Değirmen-deresi, 175 ἄκτσέδες.
  3. Ἡ μηνιαία δόση τοῦ λουτρῶνα στὸ Orta-Kale, 398 ἄκτσέδες.
  4. Ἡ μηνιαία δόση τοῦ λουτρῶνα πού εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ κάστρο, 173 ἄκτσέδες.
  5. Ἡ μηνιαία δόση τοῦ ξενῶνα (kervansaray) τῆς πόλης, 20 ἄκτσέδες.
- Σύνολο ἐσόδων 1.205:

«ἀπὸ τὰ κατὰ μῆνα ἐνοίκια τῶν βακουφίων τοῦ μακαρίτη σουλτάνου Μεχμέτ Χάν καὶ τὰ κατ' ἀποκοπὴ μισθώματα».

ΤΑ ΒΑΚΟΥΦΙΑ ΤΟΥ ΕΠΙΚΕΦΑΛΗΣ ΤΩΝ ΕΥΝΟΥΧΩΝ
ΜΑΚΑΡΙΤΗ (HAZINEDAR-BAŞI)¹⁰⁶ ΜΑΧΜΟΥΤ ΑΓΑ

Κατ' ἀποκοπὴν φόρος ἀπὸ τὸ μοναστήρι, τὸ περιβόλι, τὸ λουτρῶνα, τὸ σπίτι του, τὸ μύλο, τὰ μαγαζιά καὶ τὶς γαῖες του, 2.660 ἄκτσέδες τὸ χρόνο.

ΤΑ ΒΑΚΟΥΦΙΑ ΤΟΥ ΕΠΙΚΕΦΑΛΗΣ ΤΩΝ ΕΥΝΟΥΧΩΝ
ΜΑΚΑΡΙΤΗ (KAPI-AĞASI)¹⁰⁷ ΜΑΧΜΟΥΤ ΑΓΑ

Ἐτήσιο εἰσόδημα ἀπὸ τοὺς κατ' ἀποκοπὴν φόρους τοῦ μοναστηριοῦ, τοῦ λιβαδιοῦ, τοῦ λουτρῶνα πού βρίσκεται στὸ κάτω κάστρο, τοῦ караβάν сараγού τῶν μαγαζιῶν, τῶν μύλων καὶ τοῦ περιβολιοῦ, 9.310 ἄκτσέδες.

Ἡ γενικὴ εἰκόνα τῆς πόλης Τραπεζούντας στὶς ἀρχές τῆς βασιλείας τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Νομοθέτη (1523) εἶχε προσδιοριστεῖ ὡς ἑξῆς:

Ἐνα κάστρο, δυὸ τζαμιά, ὀκτώ μικρὰ τεμένη, ἕξι βακουφικοὶ λουτρῶνες, ἕνα βαφεῖο, ἕνα ποτοποιεῖο, ἕνα βακουφικὸ караβάν серάι, 167 βακουφικά μαγαζιά, 205 μύλοι –τὰ ἔσοδα τῶν 168 μύλων τὰ ἐπαιρνε ὁ σαντζάκμπεης οἱ ὑπόλοιποι 47 ἦσαν βακουφικοὶ– καὶ 1.263 οἰκογένειες (179 μουσουλμανικῆς

και 1.084 χριστιανικές) με 1.453¹⁰⁸ άτομα (2 χατίπηδες, 10 ιμάμηδες, 7 μουεζίνηδες, 2 άναγνώστες Κορανίου και από τους χριστιανούς 21 άγαμοι και 148 χήρες). Και είχαν όριστεί από τους κατ' άποκοπήν φόρους και τις διάφορες άλλες προσόδους 131.793 άκτσέδες ως ιδιαίτερα έσοδα του μιρλιβά (σαντζάκμπεη), 759.378 άκτσέδες ως ιδιαίτερα σουλτανικά έσοδα και 127.934 άκτσέδες για τα βακούφια.

Έξάλλου, κατά τη χρονολογία αυτή, βλέπουμε 6 τεκέδες (zaviye). Ό ένας άπ' αυτούς, στην περιοχή Meydan (δίχως άλλο στο Kanak-Meydan). Ό τεκές του Κουρπάν Άμπντάλ βρισκόταν κατά το 921 Έγ.¹⁰⁹ στην κατοχή του γιου του. Ένας άλλος ήταν ό τεκές του odabaşı¹¹⁰ Sinan Bey κοντά στο Cāmi-i Cedīd (Νέο τζαμί) και τον είχε στην κατοχή του ό Dede Fethullah. Ό τεκές του Χιζίρ Άμπντάλ πάλι στην ίδια περιοχή που ό είχε στην κατοχή του κάποιος Χατζή Άζίζ. Και ένας άλλος, ό τεκές του Kalender-hāne, που τον είχε στην κατοχή του ό Ντερβίς Άλή.

B) Ναχιγιέδες της Τραπεζούντας

α) Ό ναχιγιές Ακσαάμπ

Τό Ακσαάμπ (Polathāne) ήταν καταχωρημένος ως ναχιγιές ύπαγόμενος στον καζά της Τραπεζούντας. Την έποχή αυτή, ήταν ζιαμέτι κάποιου όνόματι Χιζίρ Τσελεμπή με έσοδα 24.000 άκτσέδες. Ένα σημαντικό μέρος του εισοδήματος αυτού εισπράττονταν από τό χωριό Haso που ήταν ένα άπ' τα χωριά του Ακσαάμπ. Στο ναχιγιέ αυτό βρισκόταν και τό τιμάριο του Μεχμέτ, γιου του ζαίμη, που άναφερόταν και με τό όνομα Χιζίρ Σούμπασης και τα τιμάρια των σπαχήδων Μουσταφά Τσαούς, Μεχμέτ Τατάρ, Χαμζά, Άλή γιου του Γιακούμπ. Μερικά άπ' αυτά είχαν παραχωρηθεί κατά τα πρώτα έτη της έποχής του Κανουνι (Έγ. 928, 933, 935)¹¹¹. Μερικοί από τους τιμαριούχους αυτούς τά είχαν άποκτήσει λόγω άνδρείας και άλλοι πάλι από θανάτους και χηρεύσεις θέσεων.

Παρατηρούμε ότι στο ναχιγιέ Ακσαάμπ τά τιμάρια των ζαίμηδων έξασφάλιζαν έσοδα 77.000 άκτσέδες από 9 χωριά, όπου ύπήρχαν 720 οικογένειες (113 μουσουλμανικές και 607 χριστιανικές) με 757¹¹² άτομα. Ένα μέρος από τά έσοδα του Ακσαάμπ κατανέμονταν ως εξής:

1. Στο μιρλιβά της Τραπεζούντας, 21.700 άκτσέδες. Τό ποσό προερχόταν από δύο χωριά του ναχιγιέ αυτού όπου ύπήρχαν 65 οικογένειες (14 μουσουλμανικές και 51 χριστιανικές) που άντιστοιχούσαν σε 78 φορολογούμενα άτομα (nefer mükellef).

2. Στους φρουρούς του κάστρου της Τραπεζούντας (132 άτομα με τιμάρια στους ναχιγιέδες Μαζκα και Υομφα), 196.400 άκτσέδες. Τό ποσό αυτό προερχόταν από 74 χωριά και 2 mezraa του Ακσαάμπ με 2.452 οικογένειες (206

μουσουλμανικές και 2.246 χριστιανικές) που άντιστοιχοῦσαν σὲ 2.734 φορολογούμενα ἄτομα.

3. Στὸ πτωχοκομεῖο τῆς μητέρας τοῦ σουλτάνου Σελίμ Γιαβουζ στὴν Τραπεζούντα, 150.997 ἄκτσέδες. Τὸ ποσὸ αὐτὸ προερχόταν ἀπὸ 21 χωριά μὲ 1.655 οἰκογένειες (80 μουσουλμανικές και 1.575 χριστιανικές) ποῦ άντιστοιχοῦσαν σὲ 1.830 ἄτομα.

β) Ὁ ναχιγιές Yomra

Ἡ Yomra ποῦ ὡς ναχιγιές ὑπαγόταν στὸ καθήλικι (καζά) τῆς Τραπεζούντας, ἦταν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἓνα ἐλεύθερο (serbest) ζιαμέτι ὑπὸ τὴν κυριότητα τοῦ Σινάν Τσαούς. Σερασκέρης¹¹⁴ τῆς Yomra ἦταν κάποιος Τατζεντίν Ντιβανέ ποῦ εἶχε ἐλεύθερο τιμάρτιο. Γι' αὐτὸν εἶχαν ὀριστεῖ τὰ ἔσοδα τοῦ χωριοῦ Κομερα (τὸ χωριὸ Κομερα και στὴ σημερινὴ ὀργάνωση ἀνήκει στὴ Yomra, ποῦ ὄλοι του οἱ κάτοικοι ἦταν χριστιανοὶ και διευκρινίζεται ὅτι εἶχαν ἔρθει «ἀπ' ἔξω»).

Οἱ ἀρμόδιες στρατιωτικο-διοικητικὲς ἀρχές και ὀργανισμοὶ τῆς Yomra εἶχαν ὡς ἰδιαιτέρα ἔσοδα και πόρους τὰ ἔξῃς:

1. Ὁ σουλτάνος εἶχε ὡς ἰδιαιτέρες προσόδους τὰ ἔσοδα τῶν χωριῶν Hara, Varvara, Dirona, Kohali, Oğuz (παρατηροῦμε ὅτι τὰ χωριά αὐτὰ ὑπάρχουν και στὴ σημερινὴ ὀργάνωση). Μόνο ἀπὸ τὴν ἔξῃς καταχώρηση συμπεραίνει κανεῖς ὅτι αὐτὴ τὴν ἐποχὴ τὰ χωριά Dirona και Kohali εἶναι τὸ ἴδιο χωριό:

«Τὸ χωριὸ Dirona, ποῦ τὸ ἄλλο του ὄνομα εἶναι Kohali, ὑπάγεται στὴ Yomra, ἀπὸ τὴν ἀκαλλιέργητη γῆ τοῦ σουλτάνου, τὸ ἄσυλο τοῦ κόσμου».

Στὸ χωριὸ Oğuz ὑπάρχει ἀπλῶς ἓνα μερίδιο (hisse)¹¹⁵ και σημειώνεται ὅτι τὸ ἄλλο του ὄνομα εἶναι Mesahor. Πιθανὸ νὰ εἶναι τὸ χωριὸ Mesarya ἀπὸ τὰ σημερινὰ κεντρικὰ χωριά τῆς Τραπεζούντας.

2. Ὁ σαντζάκμπεης τῆς Τραπεζούντας εἶχε τὶς προσόδους ἑνὸς mezraa και δύο χωριῶν ὅπου ὑπῆρχαν 217 οἰκογένειες (7 μουσουλμανικές και 208 χριστιανικές) ποῦ άντιστοιχοῦσαν σὲ 247 ἄτομα. Οἱ πρόσοδοι αὐτοὶ ἔφταναν τοὺς 33.450 ἄκτσέδες. Ἐνα μέρος ἀπὸ τὰ ἔσοδα αὐτὰ προερχόταν ἀπὸ πρόστιμα γιὰ πταίσματα και νυμφικὰ τέλη (arüsiyye resimleri) στὸ ζιαμέτι τῆς Yomra:

«πρόστιμα γιὰ πταίσματα τοῦ ζιαμετιοῦ Yomra
νυμφικὰ τέλη ἀπὸ νέες στὸ ζιαμέτι Yomra».

3. Στους ζαιμηδες και στους τιμαριούχους σπαχιδες τῆς Yomra εἶχαν διατεθεῖ τὰ ἔσοδα 13 χωριῶν και ἑνὸς mezraa ὅπου ὑπῆρχαν 1.140 σπίτια (41 μουσουλμανικά και 1.099 χριστιανικά) μὲ 1.303¹¹⁶ ἄτομα μαζί με τοὺς basatine. Τὰ ἔσοδα αὐτὰ ἔφταναν τοὺς 115.500 ἄκτσέδες.

Ἐνάμεσα στους τιμαριούχους συναντοῦμε ἀνθρώπους ὅπως τὸ Χουσεῖν.

γιό του Ίμπραήμ Τσαούς, τόν Ἄλῆ, γιό του ζαϊμή τῆς Υομρα Σινάν Τσαούς, τὸ γιό του Χαμτζᾶ, Μεχμέτ, πού παλιότερα ἦταν στὴν Τραπεζούντα κεχαγιάς τῶν κυνοτρόφων (zağarcılar kethüdâsi¹¹⁷, τὸν Τραπεζούντιο Καραγκιόζ τὸν Γιάρ Ἄλῆ, κεχαγιά τοῦ μεσαίου κάστρου τῆς Τραπεζούντας καὶ κατασκευαστὴ ἐφιππίων. Σ' αὐτὸν τὸν τελευταῖο εἶχε παραχωρηθῆ τὸ χωριὸ Ηος πού ὑπαγόταν στὴν Υομρα (ἴσως νὰ εἶναι τὸ σημερινὸ χωριὸ Ηοs). Ἐνα μέρος ἀπὸ τίς γαῖες τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ, τὴν ἐποχὴ πού ὁ σουλτάνος Σελὶμ Γιαβούζ ἦταν πρίγκιπας ἀκόμα, προσαρτήθηκαν στὸ σουλτανικὸ λιβάδι· τὴν ὁμῶς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ καταχωρημένο σχετικὸ σημεῖωμα παρακάτω ἐπανήλθαν (οἱ γαῖες) στὸ παλιὸ καθεστῶς:

«Τὴν ἐποχὴ πού ἦταν στὴν Τραπεζούντα ὁ πανευτυχῆς Χουδαςβεντικιάρ¹¹⁸, ἐπειδὴ τὸ χόρτο δὲν ἐπαρκοῦσε γιὰ τὰ σουλτανικὰ ἄλογα, ἀφαιρέθηκαν γαῖες ἀπὸ τοὺς ραγιάδες τοῦ χωριοῦ Χότς, πού συνορεύει μὲ τὸ Μανακαμδὸζ καὶ προστέθηκαν στὸ λιβάδι τοῦ Μανακαμδὸζ. Τώρα ἀποφασίστηκε σύμφωνα μὲ ἐερῆ διαταγὴ νὰ ἐπανέλθουν στὰ παλιὰ τους σύνορα. Ἐπιδικάστηκαν στοὺς ἴδιους κατοίκους τοῦ χωριοῦ Χότς οἱ γαῖες πού εἶχαν προστεθεῖ στὸ προηγούμενο λιβάδι. Ἀποφασίστηκε νὰ τίς καλλιεργοῦν. Κανένας νὰ μὴν τοὺς ἐμποδίζεῖν.

Ἐπίσης παρατηρεῖ κανεῖς πὼς στὸ ναχιγιεῖ αὐτὸν ἔχουν τιμάρια καὶ σπαχηδές τῆς Τραπεζούντας καθὼς καὶ ἄνδρες τῶν κάστρων τῆς Τραπεζούντας, Γκιόρελε, Τορούλ, Τρίπολης ὅπως καὶ μερικοὶ ἄλλοι ἀξιωματοῦχοι π.χ. ὁ Καγιά, γιὸς τοῦ Τιμούρ, ὁ Μουσταφά ἀπὸ τὴν Καισάρεια πού, ἐπειδὴ ἦταν σπαχηδές στὴν Τραπεζούντα, ἀπὸ ἐδῶ τῆ Γιόμρα εἶχαν προσόδους (dirlik)¹¹⁹. Στὰ τιμάρια αὐτά, πού ὁ πληθυσμὸς τους ἦταν ἐξ ὀλοκλήρου χριστιανικός, ἔχουν καταγραφεῖ χωρὶς νὰ διευκρινίζεται πότε ἐγίνε αὐτὸ –πάντως ὁμῶς καὶ τὸ 15ο αἰῶνα– καὶ οἱ Ρῶμιοι πού εἶχαν ἐξοριστεῖ στὴ Rumelî ἀπὸ ἀνώτατους λειτουργοὺς τοῦ κράτους, ὅπως τὸν Κασίμ μπέη καὶ τὸν Οὐμούρ Μπέη¹²⁰, ὅπως καὶ Ρῶμιοι πού μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Τραπεζούντας εἶχαν φύγει μὲ τὸν αὐτοκράτορα Δαβὶδ Κομνηνὸ¹²¹. Τὰ κτήματα ὄλων αὐτῶν καθὼς καὶ τὰ βακούφια μερικῶν μοναστηριῶν εἶχαν γίνεῖ τιμάρια μὲ ἐντολὴ τοῦ σουλτάνου. Ἀνάμεσα στοὺς κατόχους τῶν τιμαριῶν αὐτῶν ὑπῆρχαν πρόσωπα ὅπως ὁ Τορούλ Χιζίρ καὶ ὁ Μεχμέτ Κιατίπ, ἀπὸ τοὺς ἄνδρες τοῦ κάστρου.

«Οἱ Μεχμέτ Κιατίπ, γιὸς τοῦ Χασάν, δημόσιος δοῦλος (güläm-i mir)¹²² καὶ Χιζίρ, γιὸς τοῦ Ἴσκεντέρ ἀπὸ τὴν Αὐλῶνα, δημόσιος δοῦλος».

Ἐκεχαγιάς τοῦ κάστρου Γκιόρελε, Σιμέρδ, γιὸς τοῦ Χαμτζᾶ, τιμαριούχου τοῦ χωριοῦ Çazara (χωρὶς ἄλλο θὰ πρόκειται γιὰ τὸ σημερινὸ χωριὸ Cicegra τῆς Τραπεζούντας).

«Ὁ Χαμζάς, γιὸς τοῦ Μεχμέτ, δημόσιος δοῦλος ἀπὸ τοὺς ἄνδρες τοῦ κάστρου τῆς Τρίπολης, ὁ Χαμζάς, γιὸς τοῦ Σαρουτζᾶ, δημόσιος δοῦλος, κεχαγιάς τοῦ κάστρου Bedirne, ὁ Χαλὶλ Κιατίπ γιὸς τοῦ Ὁσμάν ἀπὸ τὴ Rumelî, ὁ Φερχάντ γιὸς τοῦ Μουσταφά πού πρὶν ἦταν κεχαγιάς τῶν κυνοτρόφων στὴν Τραπεζούντα, ὁ Ἄχμέτ, γιὸς τοῦ Τουραζάν ἀπὸ τοὺς σπαχηδές τῆς Απατοῦ, ὁ Γεωργιανὸς Μαχμούτ ἀπελεύθερος τοῦ Ίμπραήμ Τσελεμπῆ, γιοῦ τοῦ Μεβλανά ἀπὸ τὸ Φανῆρι».

Τιμαριούχος σπαχής ήταν και ὁ Ἀρβανίτης Ἀλῆς, γιὸς τοῦ Κεμάλ πού καταγόταν ἀπὸ τοὺς ἔποικους τοῦ Μοριά καὶ εἶχε γίνει σπαχής στὴν Τραπεζούντα.

«Τιμάριο τοῦ Ἀρβανίτη Ἀλῆ, σπαχὴ τῆς Τραπεζούντας πού ἦταν ἀπὸ τοὺς ἔποικους τοῦ Μοριά».

Τὸ πῶς τὰ ἔσοδα τῶν διαφόρων χωριῶν περιῆλθαν στὴν πλήρη κυριότητα τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου ἢ τὸ πῶς τὰ βακούφια κάποιου μοναστηριοῦ ἐγίναν τιμάρια, τὸ μαθαίνομε ἀπὸ καταγραφές ὅπως οἱ παρακάτω: Περί παραχωρήσεως τοῦ χωριοῦ Dıgona σὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς φρουροὺς τοῦ κάστρου τῆς Τραπεζούντας: «Στὴν ἀρχὴ τὰ ἑφτά σαμποῦρ¹²³ αὐτοῦ (τοῦ χωριοῦ) [σαμποῦρ, ἓνα εἶδος μέτρου σιτηρῶν καὶ μούστου] ἦταν τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Ἁἱ Ἐβιγιάν (Ayo Eniyan), τὰ ἕξι σαμποῦρ ἦταν βακούφια τοῦ μοναστηριοῦ Şukâbaşoy, τὰ πέντε τοῦ βασιλιᾶ (Tekür)¹²⁴ [χωρὶς ἄλλο ἐννοεῖ τὸν αὐτοκράτορα Δαβὶδ Κομνηνὸ] καὶ τὰ πέντε σαμποῦρ ἦταν τοῦ ἁπιστοῦ Μιχάλ Ντουράντ, πού ὁ Κασὶμ Μπέης εἶχε ἐξορίσει στὴ Rumeli.

Αὐτὸ τὸ χωριὸ λοιπὸν μὲ διαταγὴ τοῦ σουλτάνου ἐγίνε τιμάριο.

Γιὰ τὸ χωριὸ Komera, πού παραχωρήθηκε στὸ σερασκέρη τῆς Yomra καταγράφεται:

«Στὴν ἀρχὴ οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἔδιναν δέκα σαμποῦρ μούστου καὶ δύο μπατιμάνια λάδι στὸν ἁπιστο Liyos Iskolaz πού εἶχε ἐξοριστεῖ στὴν Πόλη, δέκα σαμποῦρ μούστου μαζί μὲ δύο μπατιμάνια λάδι στὸν ἁπιστο Yani Fozladi, τὸν ὁποῖο ὁ Κασὶμ Μπέης ἐξόρισε στὴ Rumeli. Δέκα σαμποῦρ μούστου καὶ δύο μπατιμάνια λάδι ἦταν τοῦ ἁπιστοῦ Sivastro Halmalbos, ὁ ὁποῖος ἔφυγε μαζί μὲ τὸ βασιλιᾶ του, δέκα σαμποῦρ μούστου καὶ δύο μπατιμάνια λάδι στὸν ἁπιστο Yâni Coli, τὸν ὁποῖο ὁ Οὐμούρ Μπέης ἐξόρισε στὴ Rumeli. Τὸ χωριὸ Κόμερα μὲ σουλτανικὴ διαταγὴ ἐγίνε τιμάριο».

Βλέπει κανεὶς ἀκόμα καταχωρήσεις στὰ κατάστιχα κατὰ τίς ὁποῖες μερίδες ἐσόδων ἀπὸ χωριά ἢ προσωνυμίες (fazlalıkları) παραχωρήθηκαν σὲ ὁποιοδήποτε ἐκπληροῦσε ὑπηρεσία, π.χ. ἓνα ὀρισμένο μερίδιο τῆς Yomra παραχωρήθηκε ὡς τιμάριο στὸ Χαλίλ Κιατιπ ἀπὸ τὴ Rumeli, γιὸ τοῦ Ὁσμάν μὲ μεταβίβαση τοῦ Μεχμέτ Ρεῖς, πού ἦταν γνωστός μὲ τὴν προσωνυμία Σαφρακουρουδάν¹²⁵ («ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ γνωστοῦ ὡς Σαφρακουρουδάν Μεχμέτ Ρεῖς»). Ἐνα πάλι μερίδιο τοῦ χωριοῦ Χότς εἶχε παραχωρηθεῖ σὲ κάποιον ντεβίση τοῦ Σουλεϊμάν Σολάκ ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ ἀφέντη Μουχιντίν πού ἦταν τοποτηρητὴς τοῦ καθὴ τῆς Τραπεζούντας. Στὶς καταγραφές αὐτές βλέπουμε ὅτι μερικὲς γαῖες καταγράφονται ἐκ νέου ὡς μικρὲς κατ' ἀποκοπὴν πρόσοδοι, π.χ. ἡ δεκάτη κάποιων γαιῶν, ἐλαιοδέντρων κ.ἄ. εἶχε καταγραφεῖ ἐκ νέου στὸ ὄνομα τοῦ Χατζῆ Ἀλῆ πού ἦταν πρῶην κεχαγιάς τῆς Τραπεζούντας. Καὶ κάποια ἔκταση στὸ χωριὸ Κόμερα εἶχε δοθεῖ μὲ ἐτήσιο κατ' ἀποκοπὴ μίσθωμα 10 ἀκτσέδες:

«ἡ ἔκταση 2 μοδίων μὲ κῆπο καὶ ἀμπέλι στὴν κυριότητα τοῦ Μεχμέτ Τσελεμπή, γιοῦ τοῦ Σινάν μὲ ἐτήσιο κατ' ἀποκοπὴ μίσθωμα 10 ἀκτσέδων».

Ἀξιοπρόσεκτες εἶναι καὶ οἱ παρακάτω καταγραφές πού μαρτυροῦν πῶς ὀρισμένοι πῆραν τιμάρια μὲ τὸ νὰ φέρουν βεράτια ἀπὸ τὴν Ἰστανμποῦλ –αὐτὸ συνέβη σὲ μερικά ἀπὸ τὰ τιμάρια τοῦ ναχιγιέ τῆς Yomga– ἢ πῆραν τιμάρια, ἐπειδὴ ἦταν ἀπόγονοι σπαχίδων ἢ λόγῳ ἀνδρείας (yagar yigit) ἢ τὰ πῆραν ὡς αὔξηση στὸ μίσθωμά τους.

«Τὸ τιμάριο τοῦ Μουσταφᾶ. Ἐφερε αὐτοκρατορικὸ βεράτι ἀπὸ τὴν Πύλη τῆς Εὐδαμονίας. 24η Σεβάλ τοῦ ἔτους 930»¹²⁶.

«Τὸ τιμάριο τοῦ Γιουσούφ στὸν παραπάνω λιβά. Μὲ τὴν προσάυξηση σὲ 5.000 ἀκτσέδες, παύθηκε ἀπὸ τιμάριο τῶν 4.680 ἀκτσέδων. Τελευταία ἡμέρα τοῦ Σαμπάν 929»¹²⁷.

«Τὸ τιμάριο τοῦ Μεχμέτ. Δόθηκε στὸν παραπάνω ἀναφερόμενο Μεχμέτ, ἐπειδὴ ἦταν γιὸς σπαχὴ ἐπέδειξε ἀνδρεία (yagar yigit). 29η Ζιλχιτζέ τοῦ ἔτους 935»¹²⁸.

«Τὸ τιμάριο τοῦ Μουσταφᾶ. Τὸ κατέχει ἀπὸ παλιά. Τοῦ δόθηκε αὔξηση καὶ ἔφτασαν τὰ ἔσοδα του τοὺς 7.000 ἀκτσέδες».

«Μὲ σουλτανικὴ ἀπόφαση δόθηκε τὸ τιμάριο 8.000 ἀκτσέδων τοῦ μακαρίτη Μαχμούτ Μπέη, πού ἦταν μιρμράν τοῦ Καραμάν, στὸν Ἄλῃ. 1η Ρετζέμπ τοῦ ἔτους 938»¹²⁹.

«Τὸ τιμάριο τοῦ Κορκμάς, γιοῦ τοῦ Ἄλῃ. Εἶχε δοθεῖ στὸν πατέρα τοῦ ἀναφερομένου Ἄλῃ ζιαμέτι 24.000 ἀκτσέδων, ἀλλὰ πέθανε. Ὑπῆρχε ὁμως σουλτανικὴ ἀπόφαση νὰ δίνονται τιμάρια στὰ παιδιά ἐκείνων πού εἶχαν ἀποκτήσει ζιαμέτι καὶ πέθαναν. Ἐτσι ἐπειδὴ αὐτὸς εἶναι γνήσιος γιὸς τοῦ παραπάνω τοῦ δόθηκε (τὸ τιμάρι) μὲ αὔξηση 1.400 ἀκτσέδων. 24η Σεβάλ 934»¹³⁰.

4. Στους ἀζάπῃδες τοῦ Κάστρου τῆς Τραπεζούντας εἶχαν δοθεῖ τὰ τιμάρια τῆς Γιόμπρας, ὅπως βγαίνει ἀπὸ τὴν καταχώρηση:

«τιμάρια τῆς ὁμάδας τῶν ἀζάπῃδων τοῦ κάστρου τῆς Τραπεζούντας στὸ ναχιγιέ Γιόμπρα τοῦ καζᾶ Τραπεζούντας».

Τὰ τιμάρια τῆς Γιόμπρας ἀποτελοῦσαν: Τρία χωριά μὲ 1.092 οἰκογένειες (42 μουσουλμανικές, 1.050 χριστιανικές) 1.291 ἄτομα καὶ μὲ ἔσοδα 89.700 ἀκτσέδες. Οἱ ἀζάπῃδες τοῦ κάστρου τῆς Τραπεζούντας, πού μὲ τὴν ιδιότητα αὐτὴ ἀπέκτησαν τιμάρια, ἦταν καταχωρημένοι σύμφωνα μὲ τὸν τόπο καταγωγῆς τους ἢ μὲ ὅποιοδήποτε ἄλλο τίτλο ἢ ἐπάγγελμα καὶ κάποτε καὶ μὲ τοὺς δυὸ τρόπους. Ἀπὸ μιὰ ἀπογραφή τῆς ἐποχῆς τοῦ σουλτάνου Γιαβούζ Σελίμ μαθαίνουμε τὶς ταυτότητές τους ὡς ἐξῆς:

«Μουσταφᾶς ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα, καπετάνιος, Μελέκ Ἀχμέτ γιὸς τοῦ Νικολακλίμα, Ἐμίρ Ἄλῃ καπετάνιος, Ἐλιάς γιὸς τοῦ Πιρί ἀπὸ τὴ Σαμφούντα ἀρχιθαλαμηπόλος, Σουλεϊμάν Τραπεζούντιος ὑποδηματοποιός, Ἐβρενὸς ἄρτοποιὸς Τραπεζούντιος, Σουλεϊμάν Τραπεζούντιος, Ἀπουλλάχ Σαφρακουρουντάν Μεχμέτ γραμματικὸς γιὸς τοῦ Μεϊμούν Γιουσούφ, Μεχμέτ γιὸς τοῦ Νεμπὶ καπετάνιος, Μπαϊράμ ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη σημαιοφόρος, Μεχμέτ Κεφέ, Ἐλιάς γιὸς τοῦ Ἀχμέτ πεταλωτής, Ἀσλάν ἄπιστος, Χουσεϊν γιὸς τοῦ Γιουσούφ τοῦ σελοποιοῦ, ὀδαβασί, Χαμζᾶς Τραπεζούντιος, Χαμζᾶς Λαζός, Ἄλῃς ἀπὸ τὴν Προύσα, Ἄλῃς Τραπεζούντιος, Σουλεϊμάν γιὸς τοῦ Ἐλιάς Τραπεζούντιος, Γιουσούφ Τραπεζούντιος, Ἄλῃς ἐπιστάτης λουτρόνα Τραπεζούντιος, Ἰσκεντέρ Τραπεζούντιος, Μουσταφᾶ γιὸς τοῦ

Ἀχμέτ, ἀπὸ τοῦ Τζανίκ, Χιζιρ γιὸς τοῦ Ἄλῃ, κοντο-Χαμιτζὰς Τραπεζούντιος, Σουλεϊμάν ἀπὸ τὸ Ὄφι, Τουργούτ ἀπὸ τὴν Καλλιπόλη odabaşı, Ἄλῃς γιὸς τοῦ Ἄράπ odabaşı, Χαμζὰς Ἀρμένῃς ὁ γιγαντόσωμος, Ἴσκεντέρ Τραπεζούντιος, Μουσταφὰ ὁ Γεωργιανός, Σίρι Μέρντ Σμυρνιός, Σουλεϊμάν συγγενὴς τοῦ Λουφι, Ἀρσλάν μπουρεκτής ἀπὸ τὴν Ἀττάλεια, Μεχμέτ ράφτης».

Παρατηροῦμε ὅτι ἂν καὶ οἱ πιὸ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς τιμαριούχους αὐτοὺς ἦταν Τραπεζούντιοι, ἀνάμεσά τους ὅμως ὑπῆρχαν καὶ ἄνθρωποι ποὺ εἶχαν ἔρθει ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Αὐτοκρατορίας. Μεταξύ τους βλέπουμε μερικοὺς ἐπαγγελματίες: σελοποιοὺς, ἐπιστάτες λουτρῶνων, ράφτες. Ἀκόμη ὑπῆρχαν τὰ τιμάρια τοῦ Χαμίλ (ἢ Χαινάλ) καὶ τοῦ Καλυογος, ποὺ ἦταν οἱ ἀρχιτέκτονες τοῦ κάστρου τῆς Τραπεζούντας. Καὶ σημειώνεται γι' αὐτοὺς τοὺς Ρωμιοὺς ἀρχιτέκτονες ὅτι εἶχαν καταγραφεῖ στὸ λόχο (bödlük) τῶν ἀζάπιδων καὶ ἔμεναν συνήθως στὰ τιμάριά τους στὴ Υομγα. Ὅταν ὅμως ἦταν ἀνάγκη νὰ γίνουν ἐπισκευὲς στὸ κάστρο τῆς Τραπεζούντας, ἔρχονταν καὶ πρόσφεραν τὶς ὑπηρεσίες τους.

5. Τὰ βακούφια τοῦ πτωχοκομείου τῆς μητέρας τοῦ σουλτάνου Σελίμ. Τὰ ἔσοδα πτωχοκομείου τῆς Γκιούλμαχαρ Χατούν¹³¹ στὴν Τραπεζούντα ἀπὸ τὸ ναχιγιέ τῆς Υομγα ἦταν μόνον τὰ ἔσοδα τοῦ χωριοῦ Χότς (48 hane καὶ 18 baştine).

γ) Ὁ ναχιγιές Μαῤκα¹³²

Ὑπῆρχαν καὶ στὴ Μαῤκα, ὅπως καὶ στοὺς ἄλλους ναχιγιέδες, χάσια τοῦ σουλτάνου, τοῦ μιρλιβᾶ, τῶν ἀνδρῶν ποὺ φρουροῦσαν διάφορα κάστρα καθὼς καὶ βακουφικὲς γαῖες. Ἀλλὰ τὰ dirlik ποὺ εἶχαν ὀριστεῖ γιὰ τοὺς ζαῖμηδες καὶ τοὺς τιμαριούχους ἦταν μεγαλύτερα σὲ σύγκριση μὲ τὰ dirlik ποὺ δίνονταν σὲ ἄλλα μέρη.

1. Τὰ εἰσοδήματα τοῦ χωριοῦ Ἰλάσκα ποὺ ὑπαγόταν στὴ Μαῤκα, ἦσαν ἰδιαίτερα εἰσοδήματα τοῦ Σουλτάνου.

2. Τὰ ἔσοδα ἀπὸ τὶς φωλιές τῶν γερακιῶν στὸ ναχιγιέ αὐτὸ συμπεριλαμβανονται στὰ ἰδιαίτερα ἔσοδα τοῦ σαντζάκμπεη. Αὐτὰ μαζί μὲ τὰ ἔσοδα ἀπὸ παρόμοιες φωλιές στὸ Ακῤaabâd καὶ Υομγα ἔφταναν τοὺς 1.300 ἀκτσέδες, (350 τοῦ Ακῤaabâd, 150 τῆς Γιόμρας καὶ 800 τῆς Μάτσκας) ποὺ εἶχαν καταχωρηθεῖ: «πρόσοδοι ἀπὸ τὶς φωλιές τῶν γερακιῶν¹³³ στὸν καζὰ τῆς Τραπεζούντας ὡς ἰδιαίτερα ἔσοδα τοῦ μιρλιβᾶ». Ὡστόσο γιὰ νὰ μὴν μποροῦν νὰ ἐπεμβαίνουν οἱ σαντζακμπέηδες στὶς φωλιές τῶν γερακιῶν ποὺ καταστρέφονταν ὑπῆρχε ἡ ἐξῆς διασάφηση:

«Ἐκδόθηκε διαταγή, ποὺ καταχωρήθηκε στὸ νέο σουλτανικὸ κώδικα (defter-i cedit-i sultâniye) οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἀσχολοῦνται καὶ φροντίζουν τὶς φωλιές τῶν γερακιῶν νὰ ἀπαλλάσσονται ἐξάπαντος ἀπὸ τοὺς ἔκτακτους φόρους (ανάτζ), νὰ πληρῶνουν ὅμως ἀνελλιπῶς τοὺς

ἄλλους φόρους, τὰ τέλη, τὸ *haraç*¹³⁴ καὶ σπέντζα. Ἐπίσης ἐκδόθηκε διαταγὴ νὰ πληρώνουν τὴ δεκάτη (*ḍşür*) στὸ σπαχὶ τοὺς ὅσοι ἔχουν στὴν κατοχὴ τοὺς μέρη, ὅπου ἔχουν καταστραφεῖ ἢ πουληθεῖ φοιλιές γερακιῶν καθὼς καὶ νὰ μὴν ἐπεμβαίνουν οἱ σαντζακμπέδες. Γιὰ ὄλους αὐτοὺς τοὺς λόγους αὐτὰ καταχωρήθηκαν στὸ νέο σουλτανικὸ κώδικα.

Οἱ φορολογικὲς πρόσοδοι τοῦ *μιρλιβᾶ* ἀπὸ 4 χωριά, 2 μύλους, 280 οἰκογένειες (21 μουσουλμανικὲς, 259 χριστιανικὲς) καὶ 325 ἄτομα¹³⁵ στὸν καζᾶ τῆς Τραπεζούντας, ἔφταναν τοὺς 56.450 (21.700 + 33.450 + 1.300) ἄκτσέδες στοὺς ὁποίους συμπεριλαμβάνονταν οἱ παρακάτω πρόσοδοι καθὼς καὶ οἱ πρόσοδοι τῶν ναχιγιέδων τοῦ *Ακσαάβὰδ* καὶ τῆς *Yomga*.

3. Τὰ τιμάρια τῶν ζαϊμήδων, τῶν σπαχῆδων καὶ τῶν διαφόρων ἀξιωματῶν ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὰ κάστρα ἦταν στὸ σύνολό τους 47 χωριά καὶ δυὸ *mezraa* μὲ 1.907 οἰκογένειες μαζί μὲ τοὺς *baştine* (252 μουσουλμανικὲς, 1.655 χριστιανικὲς), 2.118 ἄτομα καὶ ἔσοδα 182.600 ἄκτσέδες.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ σερασκέρης τῆς *Μασκα* ἦταν κάποιος *Μεχμέτ Τσελεμπῆς* ποὺ εἶχε τιμᾶριο στὸ χωριὸ *Sürmene*. Τὸ χωριὸ *Hortokor* ποὺ ὑπάγεται στὴ *Μασκα* ἦταν ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ *Μποντάκ ἁγᾶ*, τιμᾶριο τοῦ *Μαχμουτ Τσελεμπῆ*, πρῶην ζαϊμῆ τοῦ *Hemşin* στὸν ὁποῖο ἀναφερθήκαμε παραπάνω ὅτι εἶχε μύλους στὸ *Değirmenderesi* καὶ ἦταν γιὸς τοῦ γραμματικοῦ *Μουχιντίν*¹³⁶. Στὸ χωριὸ αὐτὸ ποὺ ὄλοι του οἱ κάτοικοι ἦταν χριστιανοί, οἱ φορολογούμενοι ραγιάδες τοῦ τιμαρίου ἦταν 31 οἰκογένειες, 4 ἄγαμοι, 4 χῆρες, 6 *baştine*. Ἐνα μέρος πάλι ἀπὸ τοὺς φορολογούμενους χριστιανούς τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ δίνουν τὴ σπέντζα καὶ τοὺς δασμούς τους στὸ φρουραρχεῖο Ἄχμὲτ *Μποστανί*. Μέρος, ἐξἄλλου, ἀπὸ τὰ ἔσοδα τοῦ χωριοῦ *Hortokor* ἀνῆκε στὰ μοναστήρια *Χρυσοκεφάλου*, Ἁγίας *Σοφίας* καὶ Ἁγίου *Φωκά* τῆς Τραπεζούντας¹³⁷, ποὺ μετὰ τὴν ἄλωσή της εἶχαν μετατραπεῖ σὲ τζαμιά.

Τὸ χωριὸ *Murli* ποὺ καὶ στὴ σημερινὴ ὄργάνωση ἐμφανίζεται ὡς ὑπαγόμενο στὴ *Μασκα* ἦταν ἀπὸ τοὺς τεκέδες κάποιου *Μεσίχ* ποὺ ἦταν συγγενὴς τοῦ *Σαντί Μπέη*, *μπεηλέρμπεη* τοῦ *Ρούμ*. Ἀνῆκε στὸ τιμᾶριο τοῦ γιου τοῦ *Μαχμουτ Τσελεμπῆ*, Ἄχμὲτ *Σιγιάχ*¹³⁸ ποὺ ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς σπαχῆδες τῆς Τραπεζούντας. Φορολογούμενες τοῦ τιμαριοῦ αὐτοῦ ἦταν οἱ 17 χριστιανικὲς καὶ 1 μόνον μουσουλμανικὴ οἰκογένεια τοῦ χωριοῦ, 1 χῆρα καὶ 2 *baştine*. Κάθε οἰκογένεια πλήρωνε 25 ἄκτσέδες (οἱ χῆρες 11 ἄκτσέδες), συνολικὰ 431 ἄκτσέδες γιὰ φόρο σπέντζας. Ἡ μοναδικὴ μουσουλμανικὴ οἰκογένεια πλήρωνε ὡς φόρο *bennak*¹³⁹, 12 ἄκτσέδες.

Θὰ παραθέσουμε ἐδῶ καὶ τὰ ἄλλα κονδύλια τῶν ἄλλων φόρων ποὺ προσέθηκαν στὸ ποσὸ (τῶν 431 ἄκτσέδων) καὶ ποὺ ἔφταναν τοὺς 1.318 ἄκτσέδες γιὰ νὰ δώσουμε ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος μιὰ εἰκόνα γιὰ τὶς τότε τιμές, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὶς φορολογικὲς, γι' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ, ὑποχρεώσεις κάθε χωριοῦ αὐτῆς τῆς περιόχης πρὸς τοὺς τιμαριοῦχος.

Δεκάτη σιτηρῶν 10 *σαμποῦρ* = 80 ἄκτσέδες. (Τὸ *σαμποῦρ* ἦταν μέτρο σιτη-

ρῶν γιὰ τὴ δεκάτη. Ἡ τιμὴ κάθε σαμποῦρ ἦταν 8 ἄκτσέδες.) Δεκάτη κριθαριοῦ 10 σαμποῦρ = 70 ἄκτσέδες. Δεκάτη φρούτων 40 ἄκτσέδες. Δεκάτη καρυδιῶν 2 σαμποῦρ, 12 ἄκτσέδες (ἄξια ἐνὸς σαμποῦρ καρυδιῶν 6 ἄκτσέδες). Δεκάτη λιναριοῦ 10 merban (μέτρο λιναριοῦ τῆς περιοχῆς αὐτῆς) = 50 ἄκτσέδες. Φόρος γιὰ τὸ μέλι (κατ' ἀποκοπὴν) 18 ἄκτσέδες. Δεκάτη ἀπὸ τοῦς baštine 30 ἄκτσέδες (κάθε baštine πλήρωνε 15 ἄκτσέδες). Δεκάτη μούστου 10 σαμποῦρ, 200 ἄκτσέδες (ἐφόσον τὸ κάθε σαμποῦρ μούστου ἄξιζε 20 ἄκτσέδες, σημαίνει πῶς ἦταν ἀξιόλογη πηγὴ ἐσόδων). Φόρος κρασιοῦ 10 ἄκτσέδες. Φόρος παντρειάς (arūs resmi) 30 ἄκτσέδες, γιὰ παιίσματα (cütüm) 50. Φόρος λαχανικῶν (bostan resmi) 36, τοποτηρησίας (niyâbet resmi) 54 καὶ φόρος χοίρων (hinzir resmi) 100 ἄκτσέδες.

Καὶ ὁ ἄλλος γιὸς τοῦ Μαχμουῦ Τσελεμπῆ, ὁ Χαϊντάρ ποῦ ἦταν ἀπὸ τοῦς σπαχιῆδες τῆς Τραπεζούντας εἶχε τιμάρια στὴν περιοχὴ. Ἐξάλλου στοὺς ἄνδρες τοῦ κάστρου τῆς Τραπεζούντας εἶχε διατεθεῖ ὡς τιμάριο τὸ χωριὸ Smarohsa ποῦ ἐνῶ παλιότερα ἐν μέρει ἀποτελοῦνταν ἀπὸ βακούφια μοναστηριῶν, εἶχε γίνει τιμάριο μὲ σουλτανικὴ διαταγὴ. Τὸ χωριὸ Mesarya (πιθανὸν νὰ εἶναι τὸ χωριὸ Meshor Ciganou στὴ σημερινὴ ὀργάνωση) εἶχε παραχωρηθεῖ στὴ μάλιστα τῶν γενιτσάρων τοῦ κάστρου τῆς Τραπεζούντας. Τὰ διάφορα μερίδια τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ (ποῦ μοιράζονταν ἀνάλογα σὲ 7,8,5 σαμποῦρ σιτηρῶν) ἦταν βακούφια τῶν μοναστηριῶν Sumale, Şoskâyastos, Ayokos, Alabene καὶ μὲ σουλτανικὴ διαταγὴ εἶχαν μετατραπεῖ σὲ τιμάρια. Ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ἦταν χριστιανοί, ὅπως καὶ τοῦ İstilâho ποῦ ὑπαγόταν στὴν Μάτσκα (στὴ σημερινὴ ὀργάνωση δὲ συναντᾶ κανεὶς τέτοιο ὄνομα), ὅπου εἶχαν τιμάρια ἀπὸ τοὺς φρουροὺς τοῦ κάστρου τῆς Τραπεζούντας, ὁ Καγιά, καὶ ὁ Σεχσουβάρ, γιοὶ τοῦ Μουσταφᾶ Τσαούς.

Ἀνάμεσα στοὺς φορολογουμένους βλέπει κανεὶς καὶ baštine. Μὲ διαταγὴ τοῦ σουλτάνου τὰ μοναστηριακὰ βακούφια στὸ τελευταῖο αὐτὸ χωριὸ καθῶς καὶ οἱ γαιεὲς ἐνὸς Ρωμιοῦ ποῦ εἶχε ἐξοριστεῖ στὴ Rumeli εἶχαν γίνει τιμάρια. Σὲ κάποιο ἄλλο χωριὸ, τὸ μισὸ μερίδιο ἀπὸ ἓνα μύλο ἦταν κάποιου Ρωμιοῦ ποῦ ὀνομαζόταν Γιόργκη Σίμονος· ἐπειδὴ ὁμως ἀποδείχτηκε προδότης, τὸ μερίδιό του περιήλθε στὰ ἰδιαιτέρως ἐσοδα τοῦ σουλτάνου ἢ στὰ ἰδιαιτέρως ἐσοδα τοῦ μιλριβᾶ. Τὸ ὑπόλοιπο μισὸ παρέμεινε στὴν κυριότητα τοῦ Ρωμιοῦ Βασίλ Λαζοῦ ποῦ, ὡς γνωστὸ, εἶχε ἐνεργήσει ὡς πιστὸς πατριώτης. Δόθηκε διαταγὴ τὸ χωριὸ Şira (πιθανὸν νὰ εἶναι τὸ σημερινὸ χωριὸ Sesera), ἀπὸ κτῆμα κάποιου Ρωμιοῦ ποῦ λεγόταν Ἀναστάς, γιοῦ τοῦ Μπαμπαχίτζι, νὰ γίνει τιμάριο. Σ' αὐτὸ τὸ χωριὸ ὑπῆρχαν, ἐκτὸς ἀπὸ 91 οἰκογένειες καὶ 28 baštine, καὶ 3 οἰκογένειες καὶ ἓνας baštine ποῦ ἀπὸ παλιὰ ἦταν ἀπαλλαγμένοι φορολογίας (müsellem)¹⁴⁰. Σ' αὐτοὺς προστέθηκαν 4 οἰκογένειες ποῦ πρόσφατα εἶχαν ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ φορολογίας καὶ ποῦ ἄρθηκε ἡ ἰδιότητά τους ὡς müsellem δηλ. ἡ ἀπαλλαγὴ τους ἀπὸ φόρους ἐκτακτῆς ἀνάγκης (avariz vergisi) καὶ

επανήλθαν στην κατάσταση των ραγιάδων: «Ἡ νέα κοινότητα μουσουλμάνων ἔγινε κοινότητα ραγιάδων. Ἡ παλιά κοινότητα μουσουλμάνων ἔγινε κοινότητα ραγιάδων». Μὲ σουλτανική διαταγή αὐτὸ τὸ χωριὸ εἶχε γίνεи τιμάριο, ἐνῶ ἀρχικά τὰ 30 σαμποῦρ του ἦταν ἀφιερωμένα στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Φωκά, τὰ 20 σαμποῦρ στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Γιώργη, τὰ 30 σαμποῦρ στὴ μονὴ Isfelyar καὶ τὰ 20 σαμποῦρ ἦταν περιουσία τῆς συζύγου τοῦ Οὐζούν Χασάν¹⁴¹, Δέσποινας Χατοῦν¹⁴² ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴ δυναστεία τῶν Κομνηνῶν τῆς Τραπεζούντας.

Ἰδιαίτερα διευκρινίζεται ὅτι αὐτοὶ ποὺ ἐπανεφέραν στὴν περιοχὴ τοὺς müsellemler πάλι σὲ κατάσταση ραγιάδων, ἦταν ἓνας ἐμίρης ὁ Περβανὲ Μπέης καὶ ὁ μπηλέρμπεης τοῦ Ροῦμ Σαντί Μπέης:

«Ἡ νέα κοινότητα τῶν νέων μουσουλμάνων, ἔγινε κοινότητα ραγιάδων μὲ τὴ μέριμνα τοῦ Περβανὲ Μπέη. Ἡ νέα κοινότητα τῶν νέων μουσουλμάνων, ἔγινε κοινότητα ραγιάδων μὲ τὴ μέριμνα τοῦ Σαντί Μπέη».

Ἐξάλλου ἀνάμεσα στοὺς τιμαριούχους βλέπουμε γιὰ παράδειγμα τὸν Τραπεζούντιο δημόσιο δούλο Ἁλαγκιόζ, ἀπὸ τοὺς τσαούσηδες¹⁴³ τῶν σπαχήδων τῆς Τραπεζούντας, τὸ Μεχμέτ, γιὸ τοῦ Χίζιρ Τσελεμπή, πάλι ἀπὸ τοὺς σπαχήδες τῆς Τραπεζούντας, τὸν Ἁλή, γιὸ τοῦ δημοσίου δούλου Ἰλιάς Κεφέ, τὸ Χατζή ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ karıcılar-başı¹⁴⁴ Μεχμέτ Μπέη, γιὸ τοῦ Χαμζᾶ, τὸ Μεχμέτ δούλο, γιὸ τοῦ Μαλκότς, τὸ Βόσνιο Γιουσούφ, δούλο τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ, τὸ Μουσταφά, γιὸ τοῦ Γιουσούφ, πυροβολητῆ, ἀπὸ τοὺς ἄντρες τοῦ κάστρου Bedirme (τὸ Bedirme ἦταν κάστρο κοντὰ στὴν Τρίπολη, βλ. παρακάτω· στὴ σημερινὴ ὀργάνωση εἶναι ἓνα χωριό), τὸν Ἰσκεντέρ Μορά, ἀπὸ τοὺς ἄντρες τοῦ κάστρου Canca (ἢ Canca εἶναι τὸ σημερινὸ κάστρο τῆς Ἀργυρούπολης), τὸν Ἁλή, γιὸ τοῦ Γιουσούφ ἀπὸ τὸ Βελιγράδι, τὸ Χαμζᾶ, γιὸ τοῦ Ρετζέπ, τὸ Μαχμούτ, γιὸ τοῦ Βόσνιου Χαμζᾶ, τὸν karıcı τοῦ κάστρου Bedirme Μεχμέτ, γιὸ τοῦ δημοσίου δούλου Σαρουτζᾶ, τὸν πυροβολητῆ Ντουρμούς, γιὰ τοῦ Γιουσούφ· ἀπὸ τοὺς ἄνδρες τοῦ κάστρου Akkerman τὸν Κορκμάζ, γιὸ τοῦ Ἰσκεντέρ Μπέη, μιράλαη, στὴν Τραπεζούντα, τὸ γραμματεᾶ Νιζαμεντίν ποὺ ἦρθε ἀπὸ τὴ Γεωργία.

Εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἡ ἐξῆς καταχώρηση γιὰ τὸ πῶς εἶχε ἀπαλλαγεῖ ἓνας Ρωμιὸς ἀπὸ τὴ δεκάτη καὶ ἀπὸ τοὺς φόρους του γιὰ τὸ θάρρος καὶ τὸ ζῆλο ποὺ ἐπέδειξε σὲ μιὰ ἐπίθεση τοῦ Σάχ-Ἰσμαήλ¹⁴⁵.

«Ἐπειδὴ ὁ παραπάνω Ἄνδρόνικος Τζουνί Κομπλοῦ ἀπὸ τὰ ἄξια παλληκάρια (yagar yigiti) ἐπέδειξε πολλὰ καὶ διάφορα δείγματα συναδελφοσύνης καὶ συντροφικότητας, ὅταν ἐπιτέθηκε στὸ κάστρο Canca ὁ Κιζιλβασής (Kizilbas)¹⁴⁶ ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὴ δεκάτη καὶ τοὺς φόρους. Νὰ μὴν τοῦ ζητηθοῦν».

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, σὲ μερικὰ χωριά ποὺ ἀνήκαν σ' αὐτὰ τὰ τιμάρια βλέπουμε καὶ ἀπὸ ἓνα ραγιά, ποὺ πρόσφατα ἔγινε μουσουλμάνος¹⁴⁷. Π.χ. στὸ χωριὸ Hamuriya ὑπῆρχε μαζί μὲ τὶς 42 οἰκογένειες (ὄλες «ἀπίστες» gebrân) ἓνας

ἀγαμος, 2 χῆρες, 3 πρώην müselleḡ πού μέσω τοῦ Σαντι Μπέη (πασᾶ) ἔγιναν πάλι ραγιάδες, ἕνας müselleḡ πού μέσω τοῦ Περβανέ Μπέη ἔγινε καί αὐτός πάλι ραγιάς καί ἕνας ὀνόματι Σιρμέντ πού πρόσφατα εἶχε γίνει μουσουλμάνος. Ἐπίσης καί στό χωριό Mozanto πού ὑπαγόταν στήν Μαζκα κοντά στίς 24 οἰκογένειες καί 1 baštine ἦταν ἐγγεγραμμένοι πάλι ἕνας μόνο μουσουλμάνος. Στό χωριό Galyane πού καί αὐτό ὑπαγόταν στή Μάτσκα (στή σημερινή ὀργάνωση ὑπάρχει τό χωριό Galian - Mesahor) μαζί μέ 40 χριστιανικές οἰκογένειες ραγιάδων καί 3 ἄτομα πού ξανά θεωρήθηκαν müselleḡ ὑπῆρχαν καί δύο νεομουσουλμάνοι.

Ἐξᾶλλου, ἄνθρωποι τῶν γιῶν τοῦ Βαγιαζίτ Β΄ καί γιοί ἢ συγγενεῖς μερικῶν προσώπων ἀναγνωρισμένου κύρους εἶχαν πάρει τιμάρια στό ναχιγιέ Μάτσκα.

«Τιμάριο τοῦ Μουσταφᾶ, γιοῦ τοῦ Μουσαῦ, δούλου τοῦ σουλτάνου τοῦ βασιλέως τῶν βασιλέων. Τιμάριο τοῦ Κιρκάσιου Τζαφέρ, δούλου τοῦ Μεχμέτ Μπέη, τοῦ kethüda beraban τοῦ σουλτάνου Μουράτ. Τιμάριο τοῦ Γιουσοῦφ, δούλου τοῦ σουλτάνου Κορκοῦτ¹⁴⁸. Τιμάριο τοῦ Μεχμέτ Τσελεμπῆ, γιοῦ τοῦ μιράλη τῆς Τραπεζούντας Ἰσκαντέρ Μπέη γιοῦ τοῦ Μπαϊράμ ἁγᾶ. Τιμάριο τοῦ Μουσταφᾶ, γιοῦ τοῦ Μαχμούτ, γαμπροῦ τοῦ Κουρμπάν Ἄμπντάλ».

Ὅπως φαίνεται ἀπό τίς καταγραφές πού ὑπάρχουν, ἀνάμεσα στά ἔτη Ἐγείρας 927 - 937 (1518 - 1537) μερικά τιμάρια τοῦ ναχιγιέ αὐτοῦ δόθηκαν σέ σπαχῆδες, πού μεταφέρθηκαν στήν περιοχή αὐτή ἀπό ἄλλα μέρη μέ τόν ἕναν ἢ τόν ἄλλο τρόπο, ἢ τοὺς δόθηκαν ὡς προσαύξηση αὐτῶν πού ἦδη κατεῖχαν. Ἔτσι εἶναι ἐγγεγραμμένα διάφορα τιμάρια: π.χ. στό Σουλεϊμάν γιό τοῦ Μουράτ «ἐπειδὴ εἶναι γνήσιος γιός σπαχῆ» τιμάριο 2.992 ἄκτσέδων. Μήνας Σαμπάν τοῦ 924¹⁴⁹. Στόν Ἀλή, γιό τοῦ Κοτσι Μπέη, «ἐπειδὴ ἦταν ἀπό τοὺς δούλους τοῦ σουλτάνου Χουδαβεντιγιάρ» 10 Σεββάλ τοῦ 927¹⁵⁰. Στόν κεχαγιά Γαζῆ «ὄταν διατάχθηκε νά τοῦ δοθεῖ προσαύξηση διακοσίων ἄκτσέδων στά χίλια πού εἶχε» 9 Ζιλκαντέ 929¹⁵¹. Σέ κάποιον ὀνόματι Γιουσοῦφ πού εἶχε προηγουμένως τιμάριο 3.900 ἄκτσέδων στό λιβά Κεμάχ, δόθηκε ἴσης ἀξίας τιμάριο στό ναχιγιέ αὐτόν (τῆς Μάτσκας) Τζουμάντ 1 τοῦ ἔτους 931¹⁵². Σέ κάποιον ὀνόματι Χασίπ, ἐπειδὴ ἦταν γιός κάποιου παλιοῦ δούλου τοῦ σουλτάνου, δόθηκε τιμάριο 2.500 ἄκτσέδων στίς 18 Τζουμάντ 1 τοῦ ἔτους 933¹⁵³. Στό Γιάρ Ἀχμέτ, σερασκέρη τῆς Τορούλ, τιμάριο 5.000 ἄκτσέδων γιά τό τιμάριο ἴσης ἀξίας πού εἶχε στό ἴδιο σαντζάκι καί ἔπαψε νά τὸ κατέχει στίς 2 Τζουμάντ 1 τοῦ 928¹⁵⁴. Στόν Τζιουντι Ἀγιάς, πού παλιά εἶχε τιμάριο 5.000 ἄκτσέδων στό λιβά Μπαϊμπούρτ, δόθηκε τιμάριο σ'αὐτό τό ναχιγιέ μέ τὴν ὑποχρέωση νά ἀσκεῖ καί καθήκοντα σερασκέρη. 15 Τζουμάντ 1 τοῦ 933¹⁵⁵. (Τὸ πρόσωπο αὐτὸ εἶναι ὁ Τραπεζούντιος Χατζῆ Ἀγιάς Τζιουντι πού πιό κάτω θά ἀναφερθεῖ ὡς σερασκέρης στὰ Sürmene.) Μερικὰ ἀπὸ τὰ διάφορα τιμάρια εἶναι καταγεγραμμένα μέ τὴν σημείωση ὅτι ἔχουν ἀπευθείας παραχωρηθεῖ ἀπὸ τὴν ἔδρα τοῦ κράτους.

4. Στη μητέρα του σουλτάνου Γιαβούζ Σελίμ για το βακούφι του πτωχοκομείου της Τραπεζούντας δόθηκαν έσοδα 56.507 άκτσέδων από 5 χωριά του ναχιγιέ της Μάτσκας με 542 οικογένειες (40 μουσουλμανικές, 502 χριστιανικές) και 634 άτομα¹⁵⁶.

δ) ό ναχιγιές Sürmene

Ό ναχιγιές Sürmene που υπαγόταν στον καζά Τραπεζούντας του λιβά της Τραπεζούντας ήταν ανεξάρτητο ζιαμέτι και στις αρχές της βασιλείας του σουλτάνου Γιαβούζ Σελίμ το κατείχε ό Μουσταφά Τσελεμπής, γιός Κιατίπ Μπαλί. Άργότερα, όπως συμπεραίνει κανείς, ή Ύψηλή Πύλη το παραχώρησε σε κάποιον όνόματι Άλή. Πρώτα πρώτα 26 οικογένειες ύποτελών (zimmi)¹⁵⁷ (μαζί με δυό αγάμους και μιá χήρα) 3 οικογένειες βαštine, 9 οικογένειες müsellem και 1 μόνο νεομουσουλμανική στο χωριό Oyan (ή Anyan – δίχως άλλο το χωριό Aynep στη σημερινή όργάνωση) συμπεριλαμβάνονται στις προσόδους αυτού του ζιαμετιού των 5.000 άκτσέδων: (1.191 φόρος σπέντζας έξαιρουμένων των βαštine από το ποσό αυτό, 12 άκτσέδες φόρος bennak μόνο για τους μουσουλμάνους, 5.600¹⁵⁸ άκτσέδες ως δεκάτη βρώμης για 75 σομάρ¹⁵⁹[σημαίνει πώς 1 σομάρ βρώμης άξιζε 8 άκτσέδες: το σομάρ ήταν μέτρο σιτηρών και ύποδιαιρούνταν σε 12 kile], 120 άκτσέδες ως δεκάτη φουντουκιών για 20 σομάρ [1 σομάρ φουντούκια άξιζε 6 άκτσέδες], 90 άκτσέδες ως δεκάτη κάστανων για 15 σομάρ και 60 άκτσέδες ως δεκάτη καρυδιών για 10 σομάρ [όπως ένα σομάρ φουντούκια, έτσι και κάθε σομάρ κάστανα και καρύδια άξιζε 6 άκτσέδες], 800 άκτσέδες για 40 σαμπούρ μούστου...). Στις προσόδους άκόμα συμπεριλαμβανόταν και ό niyabet resm-í του ζιαμετιού Sürmene με 9.500 άκτσέδες, 6 άκτσέδες για κάθε οικογένεια –άπ' αυτό καταλαβαίνει κανείς ότι 1.583 ήταν οι φορολογούμενες οικογένειες αυτού του ζιαμετιού σε όλο το ναχιγιέ Sürmene–, 2.500 άκτσέδες από χρηματικές ποινές για άξιόποινες πράξεις (ceğayim resmi), 1.500 άκτσέδες για φόρο παντριάς (ağüsüyye), 1.500 άκτσέδες από μίσθωμα της θερινής βοσκής του χωριού Boğal, για την όποια δίνεται ή πληροφορία ότι άπλωνόταν από τη Μαγκα ως το Of. Συνολικά 20.000 άκτσέδες άποτελούσαν το εισόδημα αυτού του ζιαμετιού.

Μαζί με αυτό, ως συνολικό εισόδημα όλων των τιμαρίων του ναχιγιέ Sürmene, είχαν καταχωρηθεί 207.100 άκτσέδες από 2.514 οικογένειες μαζί με τις οικογένειες των βαštine (124 μουσουλμανικές και 2.390 χριστιανικές) και 2.737 άτομα των 23 χωριών και 2 mezraa. Μεταξύ αυτών που πήραν τιμάρια ήταν ό σερασκέρης της Sürmene ό Τραπεζούντιος Χατζή Άγιάς Τζιουντί, για τον όποιο πιο πάνω μιλήσαμε, ό Άλής, γιός του Μαχμούτ, γιού του Μπαϊράμ αγά (κάτοχος του χωριού Makavla της Sürmene), ό Χουσεϊν Τσι-

τάκ, ἀδελφός τοῦ Ἰσκεντέρ Τιουρκμέν, ἀπὸ τοὺς σπαχήδες τῆς Τραπεζούντας ὁ Κασίμ Ζέρντ δημόσιος δοῦλος, ὁ Ἀρβανίτης Μαχμούτ (κάτοχος τοῦ χωριοῦ Hamandos ποῦ ὑπάγεται στὴ Sürmene, ἀπὸ τοὺς σπαχήδες τοῦ Ροῦμ ἐγιαλὲτ ὁ Σαμπάν γιὸς τοῦ Τουραχάν, ὁ Ἀρβανίτης Νταβούντ ἀπὸ τὴ συντεχνία τῶν βυρσοδεψῶν, ὁ Χατζὴ Μεχμέτ, γιὸς τοῦ Σαφέρ, δημόσιος δοῦλος, φρούραρχος τοῦ κάστρου Gögez (τὸ χωριό-κάστρο Gögas στὸ ναχιγιέ Koans ποῦ ὑπάγεται σήμερα στὴν Ἀργυρούπολη, ἦταν τὸ παλιὸ κάστρο Gögez), ὁ Μαχμούτ Τσελεμπής καὶ ὁ Χασάν Τσελεμπής (κάτοχοι τοῦ χωριοῦ Ζαρόχα τῆς Sürmene ποῦ πιθανὸν νὰ εἶναι τὸ σημερινὸ χωριὸ Σαργκόνα· οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ἦρθαν ἀπ' ἄλλα μέρη), ὁ Τόντορος ἀπὸ τοὺς Ρωμίους τῆς Sürmene, μιράλας τῆς Τραπεζούντας ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Ἰσκεντέρ μπέη, ὁ Τραπεζούντιος Χασάν, ὁ ὁποῖος ἐπαιρνε ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τοῦ χωριοῦ Araklı (ἄλλωθς Ταş). Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι ποῦ πῆραν τιμάρια ὅπως οἱ παραπάνω. Τὸ ἄλλο μεριδιὸ ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τοῦ χωριοῦ Araklı ἀνῆκε στοὺς Καγιά καὶ Σεχσουβάρ, γιουὺς τοῦ Μουσταφᾶ, ποῦ ἦταν γνωστὸς μὲ τὴν ἐπωνυμία Τσαροῦκ Τσαούς: «Καγιά καὶ Σεχσουβάρ, γιοὶ τοῦ γνωστοῦ μὲ τὴν ἐπωνυμία Τσαροῦκ Τσαούς, Μουσταφᾶ ἀδελφοῦ τοῦ Μιρτζᾶ Τσαούς». Τὸ χωριὸ Mahora—ὅπου τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὑπῆρχαν τρεῖς νεομουσουλμάνοι-συμπεριλαμβανόταν στὸ τιμάριο τοῦ ἀρχιευνοῦχου Χαμζᾶ ἐπιμελητοῦ ὄνων». Ἀπὸ τὸ χωριὸ αὐτὸ ἔσοδα εἶχε καὶ ὁ Τραπεζούντιος οἰνοχόος Χαμζᾶς, ποῦ ἦταν γνωστὸς ὡς Ἀρμούτ ἀγᾶς. Στὸ χωριὸ Halanik τῆς Sürmene παλιὰ εἶχε κτήματα ἢ Δέσποινα Χατοῦν, σύζυγος τοῦ Οὐζζὸν Χατοῦν.

Ἐπίσης ὑπῆρχαν στὴν περιοχὴ αὐτὴ πάρα πολλὰ μοναστηριακὰ βακούφια, ποῦ, ὅπως καὶ ἄλλα, εἶχαν μετατραπεῖ ἀργότερα σὲ τιμάρια. Στὸ χωριὸ Hamandos τὰ κτήματα κάποιου Ρωμοῦ (Μαβρί-Κώστα) ποῦ εἶχε σκοτωθεῖ κατὰ τὴν ἐπιδρομὴ τῶν δυνάμεων τοῦ Σάχ-Ἰσμαήλ, μετατράπηκαν μὲ σουλτανικὴ διαταγὴ σὲ τιμάριο. Στὴν περιοχὴ Sürmene εἶχαν τιμάρια καὶ μερικὰ πρόσωπα, ποῦ, ἐνῶ ἦταν ἐξόριστοι ἀπὸ τὸ Μοριά, εἶχαν συμπεριληφθεῖ στὸς σπαχήδες τῆς Τραπεζούντας:

«Ὁ Βεγίς γιὸς τοῦ Μικί ἀπὸ τοὺς ἐξόριστους τοῦ Μοριά καὶ τοὺς σπαχήδες τῆς Τραπεζούντας, ὁ Χουσεῖν γιὸς τοῦ Μουσταφᾶ Τσελεμπή Μαζράκ, ὁ Σεχσουβάρ γιὸς τοῦ Ἰμπραήμ Μαζράκ, ὁ Μεχμέτ ἀπὸ τὸ Τσепνί, γιὸς τοῦ Ἰσκεντέρ, ἀπὸ τοὺς σπαχήδες τῆς Τραπεζούντας, ὁ Μπεχσαγίς, γιὸς τοῦ Τανριβερμῆς ποῦ ἦταν ἀπὸ τὸ Καραμάν, ὁ Γιουσούφ ἀπὸ τὴ Βοσνία, ἀπὸ τοὺς σκλάβους (gülmân) τῶν γενιτσάρων ὁ ὁποῖος πρὶν ἦταν ἀζάπης, ὁ Χίζιρ Ντελλάκ ἀπὸ τὴν κοινότητα τῶν γερακοτρόφων, (atmacaci), ὁ Τουρασί δημόσιος δοῦλος ἀπὸ τοὺς σπαχήδες τῆς Τραπεζούντας φρούραρχος τοῦ μεσαίου κάστρου, ὁ Ἀλλῆς γιὸς τοῦ Χαμζᾶ, ὁ ὁποῖος ἦταν πρῶτην ἀρχηγὸς τῶν μεταλλορῦχων (sersaksunciyân).

Καθὼς παρατηροῦμε μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς καταγράφηκαν σύμφωνα μὲ τὴν καταγωγὴ ἢ τὴν ὑπηρεσίαν τους. Μιὰ ἐγγραφή ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Τὸ παραπάνω τιμάριο, ἀπὸ αὐτὰ ποῦ παραχωροῦνταν σ' ὅσους εἶχαν τὴν ιδιότητα τοῦ

καπετάνιου, δόθηκε για το λόγο αυτό, στους άζάπηδες της Τραπεζούντας. Στο παλαιό βιβλίο καταχωρήσεων οι καπετάνιοι ήταν δύο, και επειδή δεν υπήρχε διάταγμα να είναι περισσότεροι από δύο, παραλείφθηκε και καταχωρήθηκε στα «αχρηύοντα». (Άρχες του σεβαστού (μηνός) Ρετζέ 921).

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΟΥ ΚΑΖΑ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑΣ

Την εποχή του σουλτάνου Γιαβούζ Σελίμ, ο καζάς Τραπεζούντας με τους τέσσερις ναχιγιέδες του (Ακζάαβάν, Υομγα, Μαζκα, Σύρμενε) παρουσιάζει την εξής μορφή:

Καταχωρήθηκαν σε 199 χωριά και 7 mezraa 13.730 οικογένειες μαζί με τις οικογένειες των baštine (1.094 μουσουλμανικές, 12.632 χριστιανικές). Άπ' αυτές, 1.543 οικογένειες (200 μουσουλμανικές, 1.343 χριστιανικές) καταγράφηκαν για τις ιδιαίτερες προσόδους του μιλριβάν: 6.381 οικογένειες (530 μουσουλμανικές, 5.851 χριστιανικές) για τα τιμάρια των ζαϊμηδων και τιμαριούχων· 2.452 οικογένειες (206 μουσουλμανικές, 2.246 χριστιανικές) για τα τιμάρια των φρουρών του κάστρου της Τραπεζούντας· 1.092 οικογένειες (42 μουσουλμανικές και 1.050 χριστιανικές) για τα τιμάρια των άζάπηδων στο κάστρο της Τραπεζούντας και 2.263 οικογένειες (120 μουσουλμανικές, 2.143 χριστιανικές) για τα βακούφια της μητέρας του σουλτάνου Σελίμ. Καταχωρήθηκαν μαζί με τους άντρες των κάστρων 15.499 άτομα¹⁶⁰. Όλες οι πρόσοδοι του καζά της Τραπεζούντας ήταν παραπάνω από εικοσίνα και μισό φορτία (yük) δηλ. 2.158.861 άκτσέδες. Άπό τα έσοδα αυτά οι 759.378 άκτσέδες προέρχονταν από τα κατ' άποκοπήν μισθώματα των ιδιαίτερων σουλτανικών γαιών και κτημάτων, οι 188.245 άκτσέδες από τα ιδιαίτερα έσοδα του μιλριβάν, οι 582.200 άκτσέδες από τα τιμάρια των ζαϊμηδων και των τιμαριούχων, οι 196.400 άκτσέδες από τα τιμάρια των φρουρών του κάστρου της Τραπεζούντας, οι 89.700 άκτσέδες από τα τιμάρια των άζάπηδων του κάστρου της Τραπεζούντας και οι 342.938 άκτσέδες από τα βακούφια των Χουσεϊν και Μαχμούτ άγά άνηκαν στη ημέρα του σουλτάνου Σελίμ Γιαβούζ.

2. Ο ΚΑΖΑΣ ΡΙΖΕ

Έδρα αυτού του καζά ήταν ή πόλη Ρίζε και το κάστρο Ρίζε. Η κωμόπολη, στα πρώτα χρόνια της βασιλείας του σουλτάνου Σουλεϊμάν του Νομοθέτη, είχε 215 οικογένειες χριστιανικές, 2 μουσουλμανικές και 41 οικογένειες που πλήρωναν φόρο ως baštine. Είχε 3 μύλους. Έδω βρίσκονταν τα βακούφια που άνηκαν στο μοναστήρι του Άη Ράντος. Σ' αυτόν τον καζά 2.225 οικογένειες (162 μουσουλμανικές, 2.063 χριστιανικές) και 2.550 φορολογούμενα άτομα σε 8 χωριά, 35 συνοικίες εξασφάλιζαν 192.681 άκτσέδες για τις ιδιαίτερες προσόδους του μιλριβάν. Τα έσοδα από τα τιμάρια των ζαϊμηδων και τα άλλα dirlik

ἔφταναν τοὺς 306.500 ἀκτσέδες ἀπὸ 3.927 οἰκογένειες (310 μουσουλμανικὲς, 3.617 χριστιανικὲς) καὶ 4.563 φορολογούμενα ἄτομα ἀπὸ 21 χωριά. Σερασκέρης τῆς Ρίζε ἦταν ὁ Βεΐσι, γιὸς τοῦ Μουσταφᾶ καὶ τὸ τιμάριό του ἦταν τὸ χωριὸ Çikara, ποὺ ὑπαγόταν στὴ Ρίζε (στὴ σημερινὴ ὀργάνωση τὸ χωριὸ αὐτὸ ἴσως νὰ εἶναι τὸ χωριὸ Çukurlu) μὲ 9 οἰκογένειες (7 χριστιανικὲς καὶ 2 νεομουσουλμανικὲς). Αὐτὸ τὸ μέρος σύμφωνα μὲ τὶς καταχωρήσεις ἦταν «τοῦ Γκιουρτζι Κιαφίρ» (τοῦ ἄπιστου Γεωργιανοῦ) καὶ μὲ σουλτανικὴ διαταγὴ ἐγινε τιμάρι. Ἀργότερα σερασκέρης τῆς Ρίζε ἐγινε ὁ Χαϊντάρ, γιὸς τοῦ Ἄλῃ Τσελεμπή, μιραλᾶ τῆς Τραπεζούντας. Παρατηροῦμε πὼς ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ ἔσοδα τῆς πόλης Ρίζε ἀνῆκε στὸ γιὸ τοῦ Μεχμέτ Χαϊκάλ, Βεΐσῃ Τσελεμπή, ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς τοῦ σερασκέρη. Ὑπάρχει ἡ ἐξῆς καταγραφή γιὰ δυὸ κατοικοὺς τῆς Ρίζε ποὺ διορίστηκαν γεφυροποιοί:

«Ἐπειδὴ οἱ παραπάνω Θόδωρος ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἐμελδίν καὶ Καραγιάννης Ἐμελδίν ἐκτίσαν τὴ γέφυρα τοῦ ποταμοῦ στὸ δρόμο τοῦ Τζαμοῦ κι ἀνέλαβαν τὴ συνεχὴ συντήρησή της, διατάχθηκε ἡ ἀπαλλαγὴ τους ἀπὸ τοὺς ἔκτακτους φόρους καὶ ἐπικυρώθηκε μὲ καταχώρηση στὸν κώδικα».

Παρατηροῦμε ὅτι κι ἀπ' αὐτὴν τὴν περιοχὴ ὁ Κασίμ Μπέης ἐξόρισε μερικὰ ἄτομα στὴ Rumeli. Ἐξάλλου ἀπὸ τὴν ἐξῆς καταχώρηση καταλαβαίνουμε ὅτι τὸ περιβόλι τοῦ Μεσαίου κάστρου στὴ Ρίζε δόθηκε στὴν κυριότητα τοῦ φρουράρχου τοῦ κάστρου τῆς Ρίζε.

«Ὁ Μεχμέτ Ἀγάς, γιὸς τοῦ Ἐλιγιός, φρούραρχος στὸ κάστρο τῆς Ρίζε, ἐγινε ἰδιοκτήτης τοῦ περιβολιοῦ τοῦ Μεσαίου κάστρου στὴν πόλη Ρίζε σύμφωνα μὲ τίτλο ἰδιοκτησίας ποὺ τοῦ δόθηκε ἀπὸ τὸν διευθυντὴ τοῦ κτηματολογίου τῆς Τραπεζούντας. Νὰ μὴ τοῦ ζητοῦνται δεκάτη καὶ φόρος».

Στὰ χωριά τῆς Ρίζε βρῖσκονται τὰ τιμάρια τοῦ Ἄλῃ Κορούκ, σερασκέρη τῆς Hemsin, τοῦ Μαχμούτ Ναλπάντ Μπόσνα ἀνθρώπου τοῦ μιρλιβᾶ Μεχμέτ Μπέη καὶ τῶν σαχῆδων ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Μαζράκ –ἦταν ἀπὸ τοὺς ἐξόριστους τοῦ Μοριᾶ καὶ μερικοὺς ἔχουμε ἀναφέρει πιὸ πάνω– Ἄλῃ, γιοῦ τοῦ Μεχμέτ Τζελεμπή Μαζράκ, Ζαγανός καὶ Οὐμούρ, γιῶν τοῦ Σουλεϊμάν Μαζράκ, Ριουστέμ Τσελεμπή, γιοῦ τοῦ Μεχμέτ Τσελεμπή Μαζράκ, ἔχει καταχωρηθεῖ ὅτι μερικοὶ ἀπὸ τὸ χωριὸ Mirokalo (36 οἰκογένειες, 3 νεομουσουλμανικὲς) ποὺ ὑπαγόταν στὴ Ρίζε καὶ ἦταν ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ τελευταίου αὐτοῦ Μαζράκ, εἶχαν διοριστεῖ φροντιστὲς τῆς γέφυρας τοῦ Μιρόκαλο καὶ εἶχε ἐκδοθεῖ διαταγὴ νὰ μὴν πληρώνουν ἔκτακτους φόρους.

Στὰ χρόνια αὐτὰ ὁ ἰσλαμισμὸς εἶχε ἐξαπλωθεῖ πάρα πολὺ σ' αὐτὴν τὴν περιοχὴ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν μουσουλμανικῶν οἰκογενειῶν στὸ χωριὸ Ξάνος (8 μουσουλμανικὲς οἰκογένειες, 67 χριστιανικὲς) ποὺ ὑπαγόταν στὴ Ρίζε καὶ ἀνῆκε στὸν Κασίμ Ταμπάχ, δοῦλο τοῦ πρίγκιπα σουλτάν Ἀχμέτ. Περισσότερο διαπιστώνεται αὐτὸ στὸ χωριὸ Μενοχόρτ, ποὺ κι αὐτὸ ὑπαγόταν στὴ Ρίζε καὶ προῆλθε ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ σερασκέρη Σουλεϊμάν,

πυροβολητή στο κάστρο της Τραπεζούντας και γιου του Ἄτματζᾶ. Στη σημερινή ὀργάνωση δὲ συναντᾶμε χωριά με τὸ ὄνομα Μιρόκαλο καὶ Ξάνος· σίγουρα θὰ ἔχουν ἄλλο ὄνομα.

Οἱ φρουροὶ τοῦ κάστρου Ρίζε ἦταν 31 καὶ κεχαγιάς τους ἦταν ὁ Χασάν Σιγιάχ (ὁ μαῦρος), γιὸς τοῦ Ἄιντίν. Τὸ τιμᾶριό του βρισκόταν στὸ χωριὸ Μόζαζα. Στὴ Ρίζε ὑπῆρχε καὶ ἓνα παλιὸ κάστρο ποῦ κι αὐτὸ εἶχε ἓναν ἐπιμελητή: «Τιμᾶριό τοῦ Καραγκιὸζ ἀπὸ τὸ Βιδίνι ἐπιμελητὴ τοῦ παλιοῦ κάστρου τῆς Ρίζε».

Τὸ καθεστὼς φορολογίας τοῦ χωριοῦ Τουνίκ ποῦ ὑπαγόταν στὴ Ρίζε με ἀφορμὴ κάποια ἐπέμβαση εἶχε καθοριστεῖ ὡς ἑξῆς:

«Οἱ ραγιάδες τοῦ ἀναφερόμενου χωριοῦ, ἦταν καταχωρημένοι νὰ πληρώνουν τὴ δεκάτη τους στὸν τιμαριούχο. Μερικὰ ἄτομα ἀπὸ τὴν τάξη τῶν ἀπίστων ἰσχυρίζομενα ὅτι ἔχουν κτήματα στὸ χωριὸ αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ρωμιοῦ Αὐτοκράτορα, εἰσπράττουν καθὼς πληροφοροῦμεθα φόρο δεκάτης. Ἐπειδὴ εἶναι ἀντίθετο πρὸς τὸ νόμο καὶ πρὸς ὅ,τι εἶναι καταχωρημένο στὸν κώδικα, ἀπαγορεύεται. Δόθηκε διαταγὴ νὰ μὴ δίνουν φόρο δεκάτης σὲ κανέναν ἄλλον, παρά μόνο στὸν τιμαριούχο».

Παρατηροῦμε ὅτι, τὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Νομοθέτη, τὸ συνολικὸ εἰσόδημα τῶν φρουρῶν τοῦ κάστρου τῆς Ρίζε στὸν καζὰ Ρίζε ἔφτανε τοὺς 47.784 ἀκτσέδες.

3. Ο ΚΑΖΑΣ ΗΕΜΣΙΝ

Ὅπως παρατηροῦμε ἡ περιοχὴ Ηεμσίιν ποῦ καταχωρεῖται ὡς χωριστὸς καζὰς τοῦ λιβά τῆς Τραπεζούντας, ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς ναχιγιέδες (Ηεμσίιν, Καρα-Ηεμσίιν, Εκσανος) ποῦ τὶς πρόσοδές τους ἔπαιρνε ὁ μιρλιβάς. Τὰ χρόνια αὐτὰ ζαΐμης τῆς Ηεμσίιν ἦταν ὁ Μαχμουτ Τσελεμπής καὶ σερασκέρης ὁ Ἄλη Κορούκ. Τὰ ἔσοδα ἀπὸ τὰ προϊόντα τῆς περιοχῆς Ηεμσίιν ποῦ ἀνῆκαν στὸ μιρλιβά με διαταγὴ ἀπὸ τὴν ἔδρα τοῦ κράτους καθορίστηκαν ὡς ἑξῆς:

«260 ὀκάδες μούστος πρὸς 25 ἀκτσέδες τὴν ὀκά, 6.500 ἀκτσέδες, 400 ὀκάδες στραγγισμένο μέλι πρὸς 12 ἀκτσέδες, 4.800 ἀκτσέδες, 12 ὀκάδες μελισσοκέρι πρὸς 50 ἀκτσέδες, 1.600 ἀκτσέδες. Φόρος τοποτηρησίας 6 ἀκτσέδες ἀπὸ κάθε οἰκογένεια, 2.100 ἀκτσέδες. Χρηματικὲς ποινὲς γιὰ ἀξιοποινεὺς πράξεις σὺν τὸ νυφικὸ φόρο (ağısiyye), 2.000 ἀκτσέδες. Σύνολο 17.000 ἀκτσέδες».

Οἱ πρόσοδες τοῦ μιρλιβά προέρχονταν ἀπὸ 34 χωριά με 671 οἰκογένειες (214 μουσουλμανικὲς, 457 χριστιανικὲς) καὶ φορολογούμενα ἄτομα 682. Στὸ Ηεμσίιν ὑπῆρχαν δυὸ κάστρα: «Τὸ πάνω καὶ τὸ κάτω κάστρο». Εἶναι καταχωρημένο ὅτι οἱ 40 ἄνδρες τοῦ πάνω κάστρου ἔπαιρναν τὴ μέρα 182 ἀκτσέδες (ὁ φρούραρχος 10, ὁ κεχαγιάς 7) καὶ τὸ χρόνο 64.780 ἀκτσέδες. Οἱ 30 ἄνδρες τοῦ κάτω κάστρου πληρώνονταν τὴ μέρα με 147 ἀκτσέδες (ὁ φρούραρχος τὴ μέρα 12 καὶ ὁ κεχαγιάς 7 ἀκτσέδες), με 52.036 ἀκτσέδες τὸ χρόνο. Ἀναφέρονται τὰ

στιηρά και ἐφόδια τῶν δυὸ κάστρων ξέχωρα. Ἦταν ἀποθηκευμένα 499 Κιλιε στάρι στὸ πάνω κάστρο καὶ 382 σομάρ στάρι καὶ 440 σομάρ κεχρί στὸ κάτω κάστρο.

4. Ο ΚΑΖΑΣ ΟΦ (ΟΦΗ)

Ἡ ναχιγιές Ὀφη μαζί με τὴν Καλί-branul ἀποτελοῦσαν μιὰ περιοχή ζιαμετιοῦ, ποὺ κατὰ τὴ χρονικὴ αὐτὴ περίοδο βρισκόταν ὡς ἐλεύθερο τιμάριο στὴν κυριότητα τοῦ Χουσεϊν Σιγιάχ, σπαχή τῆς Τραπεζούντας καὶ γιοῦ τοῦ δημόσιου δούλου Χασάν ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ σερασκέρη Ἄτματζᾶ. Τὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Σελίμ Γιαβούζ, σερασκέρης τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἦταν ὁ Σουλεϊμάν ἀπὸ τὴ συντεχνία τῶν πεδילוποιῶν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Τὸ ἐδῶ τιμάριο τοῦ τὸ εἶχε πάρει ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ Ριουστέμ Τσελεμπή, γιοῦ τοῦ Ἰσκεντέρ Μπέη Μαζράκ. Ἐδῶ βρίσκεται καὶ τὸ τιμάριο τοῦ ἱμάμη τοῦ φρουρίου τῆς Τρίπολης Μουσταφᾶ, γιοῦ τοῦ Χουσεϊν Φακίλογλου καὶ τὸ τιμάριο τῶν Χαϊντάρ καὶ Χαλίντ, γιῶν τοῦ Τραπεζούντιου Ἄλη Τσελεμπή, ἀπὸ τοὺς γραμματικούς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θησαυροφυλακίου. Στὸν καζᾶ Ὀφη βλέπουμε τὸ Καμπαχόρ, ποὺ ἀργότερα ἐγενε ζιαμέτι, νὰ χαρακτηρίζεται ὡς βιλαγιέτ. Ὑποθέτουμε πὼς τὸ χωριὸ αὐτὸ στὴ σημερινὴ ὀργάνωση ἔχει τὸ ὄνομα Κανταχόρ. Τὸ παραπάνω ζιαμέτι βρισκόταν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴν κατοχὴ κάποιου Γαχγιᾶ Τσελεμπή, γιοῦ τοῦ ἀφοσιωμένου Νταούντ, ὡς ἐλεύθερο. Σ' αὐτὸ ὑπαγόταν καὶ τὸ χωριὸ Hundca με τίς 63 χριστιανικὲς τοῦ οἰκογένειες –πιθανὸ νὰ εἶναι τὸ χωριὸ Hundezlar ἀπὸ τὰ σημερινὰ χωριά τοῦ Ὀφη. Τὸ Καμπαχόρ εἶχε ξεχωριστὸ σερασκέρη ὀνόματι Μεχμέτ, γιὸ τοῦ Ἄλη ἀπὸ τὸ Καραμάν. Κι αὐτός, ὅπως ὁ ζαίμης, ἦταν ἀπὸ τοὺς σπαχήδες τῆς Τραπεζούντας. Στὸ τιμάριο τοῦ συμπεριλαμβανόνταν τὰ χωριά Ciro, Eksanid, Mahot.

5. Ο ΚΑΖΑΣ ΑΤΙΝΑ

Τὸ ζιαμέτι Ατίνα βρισκόταν στὴν κατοχὴ τοῦ Ἐμίρ Μπέη γιοῦ τοῦ μίράλη τῆς Τραπεζούντας Ἰσκεντέρ Μπέη. Στὸν καζᾶ αὐτὸ βρισκόνταν τὰ χάσια τοῦ σουλτάνου καὶ τοῦ μιλριβᾶ. Στὶς σουλτανικὲς προσόδους συμπεριλαμβανόνταν καὶ τὸ χωριὸ Κιλαγουμπουλάν ποὺ ὑπαγόταν στὴν Ατίνα (67 χριστιανικὲς, 23 μουσουλμανικὲς οἰκογένειες). Τὸ ἔτος 929 Ἐγίρας (1.532) εἶχαν ὀριστεῖ γιὰ τὸν σαντζάκμπεη οἱ πρόσοδες κάποιου χωριοῦ με 156 οἰκογένειες (18 μουσουλμανικὲς, 138 χριστιανικὲς) ποὺ ἔφταναν τοὺς 11.250 ἀκτσέδες. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ποὺ πῆραν τιμάρια στὸ ναχιγιέ Ατίνα βλέπουμε πὼς ἦταν ὁ καδῆς τῆς Τραπεζούντας Γιουσούφ Τσελεμπής γιὸς τοῦ ἀφέντη Σιγιάχ, ὁ Μπεββάμ Γιουσούφ, ποὺ ἐνῶ ἦταν ἀπὸ τοὺς ἀνδρες τοῦ κάστρου τοῦ Πάνω

Χεμισίν είχε γίνει κεχαγιάς στο κάστρο Kise (βρίσκεται στον καζά 'Αρχαβί) ο άφέντης Χιουσάμ, χατίπης στο τζαμί της Ατίνα, ο Μεχμέτ, γιός του Σουλεϊμάν πού, ενώ ήταν από τους άνδρες του κάστρου Μπεντίρμε είχε γίνει κεχαγιάς στο κάστρο της Τρίπολης, ο σερασκέρης της περιοχής που άπλώνεται από τη χαράδρα Νουκρεζέν ως τον ποταμό Τσορούχ, Χαμζάς γιός του Μεχμέτ Χαϊκάλ.

Στο χωριό Zavandos (με 30 χριστιανικές και 7 νεομουσουλμανικές οικογένειες), που υπαγόταν στην Ατίνα, κάποιος Γιόργκη Μπαμπίγκ επιχείρησε να εισπράξει φόρους για τὸ μούστο και τὰ προϊόντα ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ λέγοντας, «ὅτι εἶστε ραγιάδες δικοί μου ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ρωμοῦ Αὐτοκράτορα».

Ἡ ὑπόθεση ἔγινε θέμα παραπόνων καὶ ἐπειδὴ ἦταν παράνομη ἢ ἐνέργεια ἀπαγορεύθηκε καὶ δόθηκε διαταγὴ νὰ δίνει ὁ πληθυσμὸς τὴ δεκάτῃ καὶ τοὺς φόρους μόνο στὸν τιμαριοῦχο. Ἐνα μερίδιο τιμαρίου (ἀπὸ 49 οἰκογένειες, 2 νεομουσουλμανικές) τοῦ χωριοῦ Vanâk (Venek στὴ σημερινὴ ὄργάνωση), πού υπαγόταν κι αὐτὸ στὴν Ατίνα ἀνῆκε, ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ Ἰμπραήμ Τσεπνί, στὸ τιμᾶριο τοῦ Ἐμίρ γιοῦ τοῦ Γιακοῦπ «δημόσιου δούλου» ἀπὸ τοὺς ἄνδρες τοῦ κάστρου Gögas. Καὶ εἶχε ἐκδοθεῖ νέα διαταγὴ σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ἀπαλλάσσονταν ἀπὸ τοὺς ἔκτακτους φόρους καὶ ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία nefîlik (ὑπηρεσία στρατιωτῶν πού κατὰ τοὺς πολέμους ἦταν ἐπιφορτισμένοι νὰ χρησιμοποιοῦν πῦρ grejuna) καὶ ὅτι στὸ ἐξῆς δὲ θὰ ἄλλαζε γι' αὐτοὺς αὐτὸ τὸ καθεστῶς ἐπειδὴ ἀπὸ πολὺ παλιὰ ἦταν φύλακες καὶ φρουροὶ τῶν στενῶν. Τὸ γενικὸ σύνολο τῶν ἐσόδων τοῦ καζᾶ Ατίνα ἦταν 293.550 ἀκτσέδες (τοὺς 11.250 ἀκτσέδες γιὰ τὶς ἰδιαίτερες προσόδους τοῦ μιλριβᾶ ἔξασφάλιζαν 156 οἰκογένειες καὶ τοὺς ὑπόλοιπους 282.300 ἀκτσέδες γιὰ τὰ dirlik τῶν ζαϊμηδων καὶ τῶν τιμαριοῦχων, 3.527 οἰκογένειες). Οἱ πρόσοδοι αὐτοὶ προέρχονταν ἀπὸ 3.683 οἰκογένειες (584 μουσουλμανικές καὶ 3.096 «ἀπίστων» (gebrân)· σύνολο 4.068 φορολογούμενα ἄτομα –μαζὶ μὲ τοὺς baştine– στὰ 30 χωριά τοῦ καζᾶ.

6. Ο ΚΑΖΑΣ ΑΡΗΑΒΙ

Παρατηροῦμε ὅτι στὶς ἀρχές τοῦ 16 αἰῶνα ἦταν ἀρκετὰ πολὺπλοκὴ ἡ ὄργάνωση καὶ ἡ διαίρεση τῆς οἰκονομικῆς διοίκησης τοῦ καζᾶ 'Αρχαβί. Ὁ καζᾶς αὐτὸς ἦταν χωρισμένος σ' ἕνα σωρὸ τμήματα, ναχιγιέδες, τιμᾶρια, βιλαιτία, κάστρα καὶ μερικὲς φορὲς φαίνονταν σὰν νὰ μπαίνουν τὸ ἕνα μέσα στὸ ἄλλο. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὰ κατατάξει ὡς ἐξῆς:

α) ὁ ναχιγιές Laz:

Σ' αὐτὸ τὸ ναχιγιέ παρατηροῦμε δυὸ ζιαμέτια. Τὸ ἕνα ζιαμέτι ἦταν τὸ

Λάζμαγαλ πού τὸ χωριὸ Ἐρχαβὶ ὑπάγονταν σ' αὐτό: «ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ Ἐρχαβὶ, γιοῦ τοῦ Μεχμέτ Τσελεμπή Μαζράκ τὸ χωριὸ Ἐρχαβὶ ὑπάγεται στὸ Λάζμαγαλ». Ἐδῶ, ὅπως φαίνεται, τὸ «ὑπάγεται» στὸ Λάζμαγαλ ἔχει τὴν ἔννοια «συμπεριλαμβάνεται» στὸ ζιαμέτι Λάζμαγαλ. Ἐπίσης τὸ χωριὸ Sidre, πού ἄλλοῦς λέγεται Kutunid (στὴ σημερινὴ ὀργάνωση βλέπουμε δυὸ χωριά μὲ τὸ ὄνομα Kutunid: Πάνω καὶ Κάτω Kutunid πού θὰ εἶναι τὸ ἴδιο χωριὸ) βρισκόταν μέσα στὸ ζιαμέτι Λάζμαγαλ ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ Ἀμπντουλλάχ Τσελεμπή, γιοῦ τοῦ Μουσταφᾶ Μπόσνα. Τὸ μερίδιο πάλι τοῦ χωριοῦ Κισέ ὑπάγονταν στὸ ναχιγιέ Λάζ, ἀλλὰ ἦταν ἀπὸ τὸ ζιαμέτι Λάζμαγαλ:

«Τὸ μερίδιο τοῦ χωριοῦ Κισέ ὑπάγεται στὸ Λάζ. Ἄνῃκε στὸ ζιαμέτι Λάζμαγαλ ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ karici-ağa Σινάν, κεχαγιᾶ τοῦ κάστρου Κισέ».

Ὅπως φαίνεται τὸ χωριὸ αὐτὸ ἦταν συγχρόνως καὶ κάστρο καὶ τὸ πιὸ μεγάλο τμῆμα του ἦταν τιμάρη μὲ ἀνεξάρτητη μορφή στὴν κατοχὴ τοῦ «δημόσιου δούλου» Ἐρχαβὶ Σόφια, φρούραρχου στὸ κάστρο Κισέ ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ Ἰσκεντέρ, γιοῦ τοῦ Μουσταφᾶ. Ἦταν καταχωρημένο πάλι στὸν κώδικα: «τὸ χωριὸ Κισέ πού ὑπάγεται στὸ Λάζ καὶ ἀνήκει στὸ ζιαμέτι». Ἐπίσης τὸ χωριὸ Çaçoḡivat (πιθανὸ νὰ πρόκειται γιὰ τὸ σημερινὸ χωριὸ Casivat πού ἀνήκει στὴν Atina) ἦταν τιμάρη τοῦ Χίζιρ Üskübî, κεχαγιᾶ στὸ κάστρο Κισέ ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ Ἐρχαβὶ Κορούκ: «Τὸ χωριὸ Τσατσοριβάτ πού ὑπάγεται στὸ Λάζ καὶ βρίσκεται μέσα στὸ ζιαμέτι Λάζμαγαλ». Τὸ ἄλλο ζιαμέτι ἦταν τὸ Viçe. Καὶ αὐτὸ ὑπάγονταν στὸ ναχιγιέ Λάζ καὶ βρισκόταν στὶς ἀρχές τοῦ 16ου αἰῶνα στὴν κατοχὴ τοῦ Χουσερέβ Τσελεμπή, γιοῦ τοῦ Μπαλί Κιατίπ. Σερρασκέρης τοῦ Viçe ἦταν ὁ Ἰσκεντέρ Πατσόβα καὶ τὸ τιμάρη του ἦταν ἐλεύθερο. Τὸ χωριὸ Çaçurḡan (πιθανὸ νὰ εἶναι τὸ χωριὸ Çurçave πού σήμερα ὑπάγεται στὸ Viçe) εἶναι καταχωρημένο ὡς ἐξῆς:

«Τὸ χωριὸ Τσαρτσουργιάν, πού ὑπάγεται στὸ Λάζ μέσα στὸ ζιαμέτι Βίτσε ἀπὸ τὰ πρόσθετα κτήματα (zevaid)¹⁶¹ τοῦ Τραπεζούντιου Μεχμέτ πασᾶ, φρούραρχου στὸ κάστρο Ἐρχαβὶ».

β) ὁ ναχιγιέ Iskele

Τὸ τμῆμα αὐτὸ εἶναι καταχωρημένο ὡς ἔδρα ζιαμετιοῦ καὶ ταυτόχρονα ὡς βλαέτι Ἰσκελε. Ἐκ τῶν ὀστέραν καταχωρήθηκε ὡς ζιαμέτι πού τὸ εἶχε πρὶν στὴν κατοχὴ του ὁ δημόσιος δούλος Ἰσκεντέρ, γιὸς τοῦ Κιλ Καρτζᾶ. Ὁ Ἰσκεντέρ, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴν ἐγγραφή αὐτὴ καὶ ἀπὸ τίς ἐπόμενες, κατεῖχε προγενέστερα τὸ χωριὸ Sidere καὶ τὴν ἐδῶ κοινότητα τῶν νέων müsellemler πού ὁ Σαντί Μπέης τὴν κατέταξε πάλι στὴν κατηγορία τῶν ραγιᾶδων. Ἄξιοπρόσεκτο εἶναι ὅτι τὸ χωριὸ αὐτὸ σ' ἓνα μέρος εἶναι καταχωρημένο ὡς «ὑπαγόμενο στὸ Lazmağal» καὶ σ' ἄλλη ἐγγραφή φέρεται ὡς «ὑπαγόμενο στὸ Ἐρχαβὶ». Ἀπ' αὐτὸ συμπεραίνει κανεὶς ὅτι τὸ ὄνομα καὶ ἡ φήμη του ἔχει σβῆσει πιά καὶ σήμερα ἔγινε συνώνυμο τοῦ Ἐρχαβὶ. Τὸ Iskele ὡς

βιλαέτι είχε την εποχή αυτή ξεχωριστό σερασκέρη. Κι αυτός είχε ένα τιμάριο: «Ἐλεύθερο τιμάριο τοῦ σερασκέρη Μουσταφά Λαγάρ¹⁶², συγγενῆ τοῦ μίραλαη στοῦ βιλαέτι Ἰσκελε». Λίγο ἀργότερα ὁ «ναχιγιές-βιλαέτι Ἰσκελε» ἔγινε χάσι τοῦ σαντζάκμπεη. Καί ἔχουν καταχωρηθεῖ 3.000 ἀκτσέδες ὡς σύνολο ἐσόδων: 1.500 ἀκτσέδες ἀπό φόρο τοποτηρησίας τοῦ ζιαμετιοῦ Ἰσκελε, 1.000 ἀκτσέδες ἀπό δικαστικά τέλη γιὰ ἀξιόποινες πράξεις στοῦ ζιαμέτι αὐτό καί 500 ἀκτσέδες ἀπό φόρο παντρεϊῶς (aḡısiyye âdeti). Τό σημερινό Hora δὲν ἦταν ἔδρα τοῦ βιλαετιοῦ Ἰσκελε. Καί τὸ ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι στὴν τότε ὀργάνωση δὲν ἀναφέρεται κανένας καζάς ἢ ναχιγιές οὔτε ζιαμέτι ἢ βιλαέτι μὲ τὸ ὄνομα Hora. Παρακάτω μαθαίνουμε ὅτι ἡ ἄλλη ὀνομασία τοῦ χωριοῦ Hora ἦταν Fiy: «Τὸ χωριὸ Fiy ποὺ τὸ ἄλλο του ὄνομα εἶναι Hora ὑπάγεται στοῦ Laz καί ἀνήκει στοῦ ζιαμέτι Lazmağal ἀπὸ μεταβίβαση τοῦ karıci-ağa Σινάν, κεχαγιᾶ στοῦ κάστρο Kise».

Ἀπὸ τὶς γραπτὲς καταχωρήσεις ποὺ ὑπάρχουν μαθαίνουμε ὅτι στοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ὑπῆρχαν 500 σουλτανικά ἀμπέλια καί ὅτι εἰσπράττονταν ἀπ' αὐτὰ 50 σαμπούρ μούστου, ἀξίας 1.000 ἀκτσέδων. Ἀρχικά, ὅπως λέγεται, τὰ ἀμπέλια αὐτὰ ἀνήκαν στοῦ Ρωμιῦ Αὐτοκράτορα κι ὅταν ὁ Hüdâvendigâr ἤρθε στὴν Τραπεζούντα (τὴν ἐποχὴ ποὺ ἦταν διοικητὴς ὁ πρίγκιπας Σελίμ Α΄) ἔγιναν σουλτανικά. Τὴν ἀξία τοῦ μούστου τὸ αὐτοκρατορικό ταμεῖο τὴν πλήρωνε στὸν τιμαριούχο (ποὺ τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη ἦταν ὁ Χασάν, γιὸς τοῦ Ἰσμαήλ ἀπὸ τοὺς ἀνδρες τοῦ κάστρου τῆς Κερασούντας). Τὰ πλοῦς ἀπὸ τὰ τιμάρια τοῦ Ἰσκελε - βιλαέτι ἀνήκουν στοὺς μαρτολόγ¹⁶³: «Ὁ Ἄλεξάντρε Πατσόβα ἀπὸ τοὺς μαρτολόγ» κατεῖχε ὡς τιμάριο τὸ χωριὸ Kostaniçe ποὺ ὑπαγόταν στοῦ Ἰσκελε. (Τὸ Κοστάνιτσε θὰ πρέπει νὰ εἶναι τὸ χωριὸ Kostanivat, ποὺ ὑπάγεται στοῦ σημερινῦ καζᾶ Atina.) Ἐνας ἄλλος «ὁ Γεραλί, γιὸς τοῦ Σαλβανμαγιὰκ ἀπὸ τοὺς μαρτολόγ» κατεῖχε κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο τὸ χωριὸ Çat ποὺ ὑπαγόταν, πάλι, στοῦ Ἰσκελε-βιλαέτι. (Τὸ Çat μπορεῖ νὰ εἶναι στὴ σημερινὴ ὀργάνωση τὸ χωριὸ Cibat τοῦ καζᾶ Atina.) Ἐνας ἄλλος «ὁ Σουλεϊμάν Πάτσοβα ἀπὸ τοὺς μαρτολόγ» κατεῖχε τὸ χωριὸ Cancellorin ποὺ ὑπαγόταν πάλι ἐδῶ. Συνολικά 18.100 ἀκτσέδες τιμαρικό εἰσόδημα ἀπέδιδαν οἱ 264 οἰκογένειες τῶν 8 χωριῶν (ἀνάμεσα σ' αὐτὰ ὑπῆρχε κι ἓνα χωριὸ ποὺ λεγόταν Mamanat) ποὺ ὑπάγονταν στοῦ Ἰσκελε-βιλαέτι ἢ πιὸ σωστὰ στοῦ ναχιγιέ Ἰσκελε. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ ἢ παρακάτω καταχώρηση μᾶς πληροφορεῖ ὅτι οἱ müselleḡ καταργοῦνται καί γίνονται κοινοὶ ραγιάδες:

«Ὅταν ἀνανεώθηκαν τὰ βιβλία καταχωρήσεων τοῦ λιβᾶ Τραπεζούντας καί δόθηκε διαταγὴ νὰ διαγραφοῦν οἱ müselleḡ καί νὰ καταχωρηθοῦν ὡς ραγιάδες, σύμφωνα μὲ σουλτανικὴ διαταγὴ παραχωρήθηκαν σὲ εἴκοσι τρεῖς ἀπιστοὺς τιμάρια ἀπὸ τὰ ἀκαταχώρητα στοὺς κώδικες. Συγχρόνως ἀπαλλάχθηκαν ἀπὸ τὸ χαράτσι καὶ τὴ σπέντζα, ἐπειδὴ πρόσφεραν ὑπηρεσία στὴν ὑπεράσπιση τριῶν λιβάδων ἀπὸ τοὺς ἀπιστοὺς Γεωργιανοὺς καί Ἄμπαζά¹⁶⁴. Αὐτὸ καταχωρήθηκε στοῦ νέου σουλτανικοῦ κώδικα».

“Όπως φαίνεται στους χριστιανικής καταγωγής μαρτολός, για τους οποίους μιλήσαμε παραπάνω, παραχωρήθηκαν τιμάρια από τὰ μὴ καταχωρημένα προηγουμένως στους κώδικες. Καὶ τὸ βιλαέτι Ἴσκελε ἦταν αὐτῆς τῆς κατηγορίας.

γ) Τὸ βιλαέτι Yagobit

Τὸ ζιαμέτι καὶ βιλαέτι αὐτὸ πὸν ὑποθέτουμε ὅτι εἶχε ἔδρα τὸ χωριὸ Yagobit ὑπάγεται στὸ σημερινὸ καζὰ Ἄρχαβι καὶ συμπεριελάμβανε γενικὰ τὸ σημερινὸ ναχιγιέ Kemalpaşa, δηλαδή τὸν τότε Μακγιάλο καὶ τὰ περίχωρά του πὸν ὑπαγόταν στὸν καζὰ Ἄρχαβι. Κι αὐτὸ καταχωρήθηκε στους κώδικες ἀργότερα «Τὸ ζιαμέτι Yagobit πὸν ἐπισημειώθηκε ὡς μὴ καταχωρημένο στὸν κώδικα».

Τὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Γιαβούζ Σελίμ, αὐτὸ τὸ ζιαμέτι τὸ κατεῖχε ὁ Σινάν ἀπὸ τὸ Manastir πὸν ἀνήκε στὴν κοινότητα τῶν σαράτσηδων. Καὶ ἐδῶ εἶχαν δοθεῖ τιμάρια στους μαρτολός με τὸν τρόπο πὸν παραπάνω ἀναφέρθηκε:

«Ὁ Μακρὺγιαλος πὸν ὑπάγεται στὸ Λάζ ἀπὸ μεταβίβαση τῶν ἀπίστων μαρτολός τοῦ Λάζ στὸν Φεριντιούν, γιὸ τοῦ Παρίς ἀπὸ τοὺς μαρτολός, στὸν Ἀλέξη Μανίλ ἀπὸ τοὺς μαρτολός, στὸν Ἀλεξάντρε, ἀπὸ τοὺς μαρτολός, ἄνθρωπο τοῦ Σαντίμπεη».

Εἶναι καταχωρημένο ὅτι ἡ ἔδρα τοῦ Yagobit (68 οἰκογένειες) με τὰ χωριά πὸν ὑπάγονταν σ’ αὐτὸ, ἔφταναν τὶς 267 οἰκογένειες πὸν ἔδιναν εἰσόδημα 20.300 ἀκτσέδες. (Ἀνάμεσα στὰ χωριά ἦταν τὸ χωριὸ Loma –ὑπάρχει καὶ σήμερα στὸν καζὰ Ἄρχαβι– καὶ τὸ χωριὸ Çikait, πιθανὸν νὰ εἶναι τὸ σημερινὸ Çukanit. Γιὰ τὰ ἄλλα ἐξὶ χωριά δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ προβεῖ σὲ εἰκασίες.)

δ) Ὁ ναχιγιέ Gönye

Τὸ Gönye πὸν βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ σημερινὰ σύνορα κι ἄλλοτε εἶχε ὀνομαστεῖ σαντζάκι, θεωρήθηκε ὡς ξεχωριστὸς ναχιγιέ πὸν ὑπαγόταν στὸν καζὰ Ἄρχαβι. Κι ἐπειδὴ κι αὐτὸ ἐκ τῶν ὑστέρων καταχωρήθηκε, δόθηκε στους μαρτολός. Με 56 οἰκογένειες στὰ πέντε χωριά του (ἀνάμεσα σ’ αὐτὰ συναντοῦμε τὰ ὀνόματα Maho, Hoşanur, Kovardan) ἐξασφάλιζε ἔσοδα 3.700 ἀκτσέδων.

ε) Τὸ κάστρο Kise

Τὸ κάστρο αὐτὸ, γιὰ τὸ ὁποῖο μιλήσαμε παραπάνω με ἀφορμὴ τιμάρια φρουράρων καὶ ἐπιμελητῶν του, βρισκόταν στὰ σύνορα τοῦ καζὰ Ἄρχαβι καὶ ὑπαγόταν σὲ αὐτόν. Τὸ κάστρο εἶχε ἕναν ἰμάμη (ἐπαιρνε 5 ἀκτσέδες τὴ μέρα) καὶ τὰ ἔξοδά τους τὸ χρόνο μαζί με τὸν ἰμάμη ἦταν 18.408 ἀκτσέδες. Καὶ στίς ἀποθήκες ὑπῆρχαν ὡς ἀπόθεμα 97 κιλὲ σιτάρι, 3 κιλὲ ἀλάτι κ.ἄ.

ζ) Τὸ κάστρο Ἄρχαβι

Τὸ κάστρο αὐτὸ ἦταν πῶς μεγάλο. Εἶχε φρούραρχο ἐπιμελητὴ, ἱμάμη. Οἱ φρουροὶ ποὺ ἦταν κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὰς τοὺς εἶχαν τὰ τιμάρια τους. Ἐπιμελητὴς στὸ κάστρο ἦταν ὁ Ἄμπντούλκεριμ, γιὸς τοῦ Ἄλῆ. Ἀνάμεσα στοὺς τιμαριούχους ἦταν: «ὁ Σουλεϊμάν Πατσόβα, νεομουσουλμάνος ἀπὸ τοὺς σπαχήδες τοῦ Λάζ, ὁ Γιουσούφ Λάζ, ἄνθρωπος τοῦ Σουλεϊμάν Τσελεμπή ἀπὸ τὴν κοινότητα τῶν τσαούσηδων, ὁ Ἴσκεντέρ, γιὸς τοῦ Λακρὸς ἀπὸ τοὺς σπαχήδες τῆς Τραπεζούντας». Στὸ κάστρο ὑπηρετοῦσαν 30 ἄτομα καὶ ἔπαιρναν τὴ μέρα, ὡς ἐπιχορήγηση, 144 ἄκτσέδες καὶ 50.967 ἄκτσέδες τὸ χρόνο. Στὸ κάστρο ὑπῆρχε ἀπόθεμα σιτηρῶν 222 σομάρ σιτάρι, 192 σομάρ κεχρί, 70 σομάρ ἄλατι κ.ἄ.

Τὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Νομοθέτη τὸ γενικὸ σύνολο τοῦ καζᾶ Ἄρχαβι ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 2 κάστρα, 2 τεμένη, 2 ἱμάμηδες, 2 καρικί, φρούραρχο, κεχαγιά, ἀποθηκάριους, ἀπὸ 49 χωριά μὲ 3.070 φορολογούμενα ἄτομα καὶ 2.969 οἰκογένειες καὶ bastine (310 μουσουλμανικὲς καὶ 2.659 χριστιανικὲς). Ἄπ' αὐτὲς οἱ 229 (35 μουσουλμανικὲς καὶ 194 χριστιανικὲς) ἐξασφάλιζαν τὶς ἰδιαιτέρως προσόδους τοῦ μινλιβᾶ καὶ οἱ 2.740 (275 μουσουλμανικὲς καὶ 2.465 χριστιανικὲς), τὰ ἔσοδα τῶν ζαϊμηδων καὶ τῶν τιμαριούχων σπαχήδων. Συνολικὰ τὰ ἔσοδα ἦταν 216.680 ἄκτσέδες. Ἄπὸ τὰ ἔσοδα αὐτὰ οἱ 206.430 ἄκτσέδες προέρχονταν ἀπὸ τὰ dirlik τῶν τιμαριούχων.

7. Ο ΚΑΖΑΣ ΚÜRTÜN

Τὸ Kürtün εἶναι ναχιγιές τοῦ σημερινοῦ καζᾶ Torul (Ardasa) καὶ ἔδρα του καὶ σήμερα ἀκόμη εἶναι τὸ χωριὸ Cayre. Κατὰ τὸ 15ο καὶ 16ο αἰῶνα ἡ περιφέρεια αὐτοῦ τοῦ καδηλικιοῦ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ μιὰ μεγάλη ἔκταση γῆς ποὺ περιελάμβανε τὶς περιοχὰς Gölele, Τρίπολη, Κερασούντα καὶ ἔφτανε ὡς τὸ Ordu. Ἦταν ἕνας πλατὺς καὶ ὁμαλὸς κάμπος, ὅπου ἐγκαταστάθηκαν διάφορα τουρκικὰ γένη καὶ φυλὲς –ἡ ἐγκατάστασή τους, ἡ ἱστορία καὶ ἡ μορφή τους ἀποτελοῦν θέμα γιὰ ἰδιαιτέρη λεπτομερῆ ἔρευνα καὶ μελέτη– ποὺ ἔδωσαν τὰ ὀνόματά τους στὰ σημερινὰ τοπωνύμια. Αὐτὸ τὸ καταλαβαίνει κανεὶς κι ἀπὸ τοὺς ναχιγιέδες στοὺς ὁποίους διαιρέθηκε ὁ καζάς. Ἐδῶ σύμφωνα μὲ τὰ βιβλία καταχωρήσεων θὰ μπορούσαμε νὰ καθορίσουμε κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 16ου αἰῶνα –καὶ μπορούμε νὰ δεχτοῦμε, ὅτι πάνω κάτω ἡ ἴδια κατάσταση ὑπῆρχε καὶ κατὰ τὸ δεῦτερο μισὸ τοῦ 15ου αἰῶνα– τοὺς ἑπτὰ ναχιγιέδες καὶ τὰ τρία κάστρα ὡς ἑξῆς:

α) ὁ ναχιγιές Çepni

Ἡ ὁμαλὴ καὶ μεγάλῃ αὐτὴ ἔκταση, ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθεῖ σὲ μεγάλο

ποσοστό οι τούρκικες φυλές *Çerñi* και είχαν τις θερινές και χειμερινές βοσκές τους, *άπλωνόταν* από το σημερινό *ναχιγιέ Κιϋτίϋν* προς την Τρίπολη και την Κερασούντα και συμπεριελάμβανε και τα περίχωρα των πόλεων αυτών. Γιατί μερικά χωριά που στους κώδικες απογραφής φαίνονται να ανήκουν στο *ναχιγιέ Çerñi* (στο *βιλαέτι Çerñi*) τα συναντούμε τώρα *ανάμεσα στα χωριά που βρίσκονται κοντά στην Τρίπολη και Κερασούντα.*

Στο *ναχιγιέ Çerñi*, που *επανειλημμένα καταχωρείται* ως *βιλαέτι Çerñi*, όπως *ύπηρχαν χάσια* του *σαντζάκμπεη*, έτσι *βρίσκονταν* και *άρκετά* στο σύνολό τους *τιμάρια των ζαϊμηδων και των σπαχήδων.* Το χωριό *Uzgu*, που ήταν *κοντά στην Κερασούντα* από *μεταβίβαση* του *Ντεντέ*, γιού του *Έμρέ μπέη*, έγινε *ελεύθερο τιμάριο* του *Χαμζά μαρτολός*, *φρούραρχου* της *Κερασούντας* «Το χωριό *Ούζγουρ* που *ύπάγεται* στο *Çerñi* *ελεύθερο τιμάρι* του «*δημοσίου δούλου*» *Χαμζά μαρτολός φρούραρχου* του *κάστρου* της *Κερασούντας* από *μεταβίβαση* του *Ντεντέ*, γιού του *Έμρέ μπέη* από τους *σπαχήδες* του *Çerñi*».

Την *εποχή* αυτή οι *κάτοικοι* του χωριού ήταν *άκόμη* *όλοι μουσουλμάνοι* και από *έθνολογική άποψη* *Τούρκοι.* Μερικοί *άπ' αυτούς* *πλήρωναν φόρο* *bennâk* (35 *οικογένειες*) και *φόρο* *cebe* (*caba*)¹⁶⁵ (20 *οικογένειες*, *ξέχωρα* 12 *άγαμοι*, 1 *zemin*). Μερικοί από τους *ραγιάδες* (π.χ. *Νασρουλλάχ γιός* του *Χατζή*, *bennâk* *Άικούτ*, *γιός* του *Χασάν*, *cebe*) *άπαλλάχτηκαν* για *διάφορους λόγους* από το *anariz*:

«Ο *Χαλίλ*, *γιός* του *Σεΐχ Ντογάν*, *ύπηρετης* στον *τεκέ* του *Γιακούμπ Χαλιφέ* να *μην πληρώνει* *anariz*, *ο Σουλεϊμάν γιός* του *Χιμμέτ*, *cebe*, *αναγνώστης* (*muarîfî*) στο *τζαμί* της *Κερασούντας* να *μην* του *ζητιέται φόρος* *anariz*, *ο Ίσκεντέρ γιός* του *Μουράτ*, *bennâk*, *έπισκευαστής* στον *τεκέ* του *Γιακούμπ Χαλιφέ* να *μην πληρώνει* *anariz*, *ο Χαμίτ Φακίχ*, *γιός* του *Μουσά Φακίχ*, *άγαμος* επειδή *είναι υπεύθυνος* (*ser-mahfil*) στο *τζαμί* του *Χουνταβεντιγκιάρ* στην *Κερασούντα* *δόθηκε* *διαταγή* να *άπαλαγεί* από το *anariz* και *άλλες φορολογικές υποχρεώσεις*».

Έξάλλου *μερικοί* από τους *κατοίκους* αυτού του χωριού, *ένθ' ήταν* *άπαλλαγμένοι φορολογικών υποχρεώσεων* και *είχαν επανέλθει* με *διαταγή* στο *καθεστώς* του *ραγιά*, *ύπήχθησαν* στο *ελεύθερο τιμάρι* του *φρούραρχου* που το *κατείχε* με *μεταβίβαση* από το *Χιμμέτ*, γιό του *Γιάρ Άλη μπέη*:

«8 *οικογένειες* *bennâk*, 8 *οικογένειες* *cebe*, 3 *άγαμοι* από τους *άπαλλαγμένους* *φόρων* του χωριού *Ούζγουρ*, που *είναι* *κοντά* στο *κάστρο* της *Κερασούντας* και *ύπάγεται* στο *Çerñi*, *καταχωρήθηκαν* στο *ελεύθερο τιμάρι*—*πρώτα* ήταν *καταγραμμένοι* ως *ραγιάδες*—*που κατείχε* με *μεταβίβαση* από το *Χικμέτ*, γιό του *Γιάρ Άλη Μπέη φρούραρχο* του *παραπάνω κάστρου*».

Ο *mezraa Kızıl-üzüm Kirîşi* που *βρισκόταν* *κοντά* στο *χωριό* αυτό, *άνηκε* στο *Ρεσούλ*, γιό του *Μουράτ* και στο γιό του *Χαμζά*, και *έδινε εισόδημα* 150 *άκτσέδες*. *Πάλι* στο *χωριό Uzgu* *ο Ντεντέ*, *γιός* του *Έμρέ Μπέη* και *ο Ίμπραήμ*, *γιός* του *Ντεντέ Μπέη* *επαιρναν* *τη δεκάτη* από *τις* *καρυδιές*, από *τις* *έκτάσεις* και από *δυο χάσια*:

«Η δεκάτη από τις καρυδιές και τα προϊόντα της γης που ήταν ιδιοκτησία του Ξακουστού για την περιουσία του Γκιουπάκ, παραχωρήθηκε στο Ντεντέ, γιό του Έμρέ Μπέη. Τη δεκάτη των καρυδιών και των προϊόντων της γης, όπου είναι φυτεμένα αυτά τα δέντρα, και των χωραφιών να πληρώνουν σύμφωνα με την καθιερωμένη υποχρέωση στον Ίμπραημ, γιό του Ντεντέ Μπέη. Από 2 χάσια 10 σομάρ σιτάρι πρὸς 8 (ἀκτσέδες) 80, 10 σομάρ κριθάρι πρὸς 7, 70 (ἀκτσέδες)».

Τὰ ἔσοδα πού ἐξασφάλιζε αὐτὸ τὸ χωριὸ στὸν τιμαριούχο ἦταν ἀπὸ φόρο *bennâk* (35×18 ἀκτσέδες = 630 ἀκτσέδες) ἀπὸ φόρους *cebe* (20×13 ἀκτσέδες) καὶ ἀπὸ φόρους ἄλλων προϊόντων (σιτάρι, κριθάρι, μούστο, μέλι) συνολικά 4.000 ἀκτσέδες. Τὸ εἰσόδημα αὐτὸ κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Νομοθέτη εἶχε καταχωρηθεῖ ὀλόκληρο ὡς πρόσοδος τοῦ μιρλιβᾶ.

Στὸ ναχιγιέ *Çerni* (βιλαέτι *Çerni*) δόθηκαν καὶ ἐπιχορηγήσεις ἀπὸ διάφορα χωριά γιὰ τὰ *dirlik* τῶν ζαϊμηδῶν καὶ τῶν τιμαριούχων ὅπως καὶ γι' αὐτοὺς πού ὑπηρετοῦσαν στὸ κάστρο τῆς Κερασούντας. Οἱ κάτοικοι μερικῶν χωριῶν ἀναφέρονται ὡς ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ τὸ φόρο *avariz*, ἐπειδὴ εἶχαν διοριστεῖ «σιδεράδες στὸ κάστρο τῆς Κερασούντας», «ἐπισκευαστὲς στὸ τζαμί τοῦ Γιακούπ Χαλιφέ», «ἐπιμελητὲς στὸ γεφύρι τοῦ Γιακούπ Χαλιφέ» ἢ φρουροὶ στενῶν. Στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 16ου αἰῶνα ὡς σύνολο τῶν ἐσόδων ἀπὸ τιμάρια τέτοιου εἴδους στὸ ναχιγιέ αὐτὸ, ἀναφέρεται τὸ ποσὸ τῶν 129.533 ἀκτσέδων. Τὸ ἐξασφάλιζαν 1.892 ἄτομα καὶ 1.674 οἰκογένειες ἀπὸ 52 χωριά καὶ 10 *mezraa* μαζί με 167 *zemîn*, 52 μύλους καὶ 33 φωλιές γερακιῶν (333 μουσουλμανικὲς οἰκογένειες ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ 249 πλήρωναν φόρο *bennâk* καὶ οἱ 84 φόρο *cebe*, 112 ἀπαλλαγμένοι φόρων (*muaf*), 28 δημόσιοι ὑπάλληλοι (*mülâzimân*), 7 παλαιάμαχοι σπαχήδες· 1.194 οἰκογένειες ἀπίστων, ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ 849 πλήρωναν φόρο *bennâk* καὶ οἱ 345 φόρο *cebe*).

Ξέχωρα, ἓνα τιμάρι ἀνῆκε σὲ 20 ἄτομα πού ἦταν σπαχήδες καὶ γιοὶ σπαχήδων τοῦ *Kürtün*. Τὸ εἶχαν ὑπὸ τὴν κυριότητά τους ἀπὸ πολὺ παλιὰ καὶ καλλιεργοῦσαν τὰ χωράφια, τὰ ἀμπέλια καὶ τὰ περιβόλια του. Ἦταν καταχωρημένο νὰ μὴν τοὺς ζητιοῦνται φόροι καὶ δεκάτη. Ἐπίσης οἱ θερινὲς βοσκὲς τοῦ *Çerni* ἐξασφάλιζαν 17.260 ἀκτσέδες ἀπὸ 21 χωριά καὶ *mezraa* 24 οἰκογένειες καὶ 25 ἄτομα. Στὸ ναχιγιέ *Çerni*, ἰδιαίτερα τὰ χωριά *Kaya-dibi*, *Seyyid*, *Eğri-anbar* ἦταν τιμάρια τῶν σπαχήδων τοῦ *Çerni* ἢ τῶν φρουρῶν τοῦ κάστρου τῆς Κερασούντας. Τὰ τρία αὐτὰ χωριά ἐξακολουθοῦν νὰ κρατοῦν τὰ ὀνόματά τους ἀνάμεσα στὰ κεντρικὰ χωριά τῆς Κερασούντας.

β) τὸ κάστρο τῆς Κερασούντας

Ὅπως ἀναφέραμε πιὸ πάνω ἢ Κερασούντα, κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 16ου αἰῶνα, ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἓνα κάστρο καὶ ἓνα χωριὸ ἔξω ἀπὸ τὸ κάστρο. Πρέπει νὰ βρισκόταν μέσα στὰ ὄρια τοῦ ναχιγιέ *Çerni*. Τὴν ἐποχὴ τοῦ

σουλτάνου Σελίμ Γιαβούζ ή κοινότητα του κάστρου αυτού χαρακτηρίστηκε ζιαμέτι και ο φόρος σπέντζα, ή δεκάτη και οι άλλοι φόροι είχαν υπολογιστεί ως επαύξηση στα εισοδήματα του σαντζάκμπεη της Τραπεζούντας: «Δόθηκε διαταγή να μεταβιαστούν ο φόρος σπέντζα και οι υπολοίποι φόροι ελεύθερα ως επαύξηση στα έσοδα του μιλριβā της Τραπεζούντας». Την εποχή αυτή ή μουσουλμανική κοινότητα στα κάστρο της Κερασούντας αποτελούνταν από 31 οικογένειες. Μερικοί απ' αυτούς τους μουσουλμάνους ήταν παλαιμάχοι σπαχήδες, όπως ο «Ντερβίς Ἀχμέτ Μπεκτασί», «ο Χατζή Ἀμπτουλλάχ, γιός του Μπαϊραμί, ο Μπαγιαζίτ, γιός του Ο» και ήταν απαλλαγμένοι από το φόρο *avariz*.

Ὡς πρὸς τοὺς χριστιανούς ραγιάδες τοῦ κάστρου, αὐτοὶ εἶναι τριῶν κατηγοριῶν: Ἡ πρώτη κατηγορία ἦταν οἱ ντόπιοι κάτοικοι τῆς Κερασούντας. «Ἡ παλιά κοινότητα τῶν ἀπίστων μέσα στοῦ κάστρο τῆς Κερασούντας, θὰ πληρωναν τὴ σπέντζα, τὴ δεκάτη καὶ ἄλλους φόρους». Καταχωρήθηκαν 103 οικογένειες, 36 ἄγαμοι καὶ 4 χῆρες. Ἡ δεύτερη κατηγορία ἦταν αὐτοὶ ποὺ ἦρθαν ἀπὸ ἄλλα μέρη καὶ ἔγιναν ραγιάδες στοὺς φρουροὺς τοῦ κάστρου. Ἦταν 63 οικογένειες, 14 ἄγαμοι: «Ἡ κοινότητα τῶν ἀπίστων τοῦ κάστρου τῆς Κερασούντας ποὺ ἦρθαν ἀπὸ ἔξω καὶ ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ δόθηκε διαταγὴ νὰ γίνουν ραγιάδες στοὺς ἄνδρες τοῦ κάστρου τῆς Κερασούντας».

Ἐπὶ τῆς ἐξῆς καταχώρηση γι' αὐτούς:

«Οἱ παραπάνω ἀπιστοὶ ἦρθαν ἀπ' ἔξω καὶ ἐπειδὴ ἐγκαταστάθηκαν στὴν πόλη Κερασούντα δόθηκε διαταγὴ νὰ γίνουν ραγιάδες στοὺς ἄνδρες τοῦ κάστρου τῆς Κερασούντας. Σπαχήδες καὶ ἄλλοι ἀπ' ἔξω νὰ μὴν ἐπεμβαίνουν καὶ οὔτε νὰ τοὺς ζητοῦν σπέντζα, ἢ ἄλλους φόρους. Ἄν ἔχουν οἱ ραγιάδες αὐτοὶ στὴν ἀρχικὴ τοὺς πατρίδα γαίες καὶ κτήματα, νὰ ζητοῦνται οἱ φόροι ἀπὸ κείνους ποὺ ἀκόμη τὰ κατέχουν. Ἡ διαταγὴ αὐτὴ ἐκδόθηκε καὶ καταχωρήθηκε στοῦ νέο σουλτανικό κώδικα».

Ἡ τρίτη κατηγορία: κι αὐτοὶ πάλι ἦρθαν ἀπ' ἄλλοῦ καὶ ὑπηρετοῦν τοὺς ἐγκαταστημένους ἀπὸ παλιά χριστιανούς τῆς Κερασούντας. Ἐγιναν ραγιάδες τῶν ἀνδρῶν τοῦ κάστρου τῆς Κερασούντας καὶ ἦταν 55 οικογένειες. 5 ἀπ' αὐτὲς ἔγιναν μουσουλμάνοι (νεομουσουλμάνοι), πράγμα ποὺ δείχνει ὅτι θεώρησαν πιὸ συμφέρον κάτι τέτοιο γιὰ τὴ βελτίωση τῆς κοινωνικῆς τοὺς θέσης. Γι' αὐτοὺς βλέπουμε τὴν ἐξῆς καταχώρηση:

«Οἱ ἀναφερόμενοι ἀπιστοὶ ἀφοῦ ἦρθαν ἀπ' ἔξω καὶ ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ, ὑπηρετοῦσαν τοὺς παλιούς ἀπίστους τοῦ κάστρου Κερασούντας. Πρὸς τὸ παρὸν διατάχθηκε νὰ γίνουν ραγιάδες στοὺς ἄνδρες τοῦ κάστρου Κερασούντας. Σπαχήδες καὶ ἄλλοι ἀπ' ἔξω νὰ μὴν ἐπεμβαίνουν, οὔτε νὰ τοὺς ζητοῦν σπέντζα ἢ ἄλλους φόρους. Ἄν ἔχουν γαίες καὶ κτήματα στὴν ἀρχικὴ τοὺς πατρίδα, δίχως ἄλλο ὁ τιμαριοχὸς νὰ τοὺς ζητήσει τὴ δεκάτη τοὺς. Ἡ διαταγὴ αὐτὴ ἐκδόθηκε καὶ καταχωρήθηκε στοῦ νέο σουλτανικό κώδικα».

Γιὰ ὅλους τοὺς χριστιανούς ραγιάδες τοῦ κάστρου τῆς Κερασούντας ὑπάρχει ξεῖχωρα ἢ παρακάτω ἀπόφαση ποὺ μᾶς διαφωτίζει γιὰ τὸ καθεστῶς καὶ τὴ

υποχρεώσεις τους: Παράρτημα περί της κοινότητας του κάστρου της Κερασούντας:

«Προγενέστερα οί άπιστοι του κάστρου της Κερασούντας δέν έδιναν κεφαλικό φόρο ή σπέντζα και ήταν άπαλλαγμένοι από αναγίζ. Φύλαγαν τό κάτω κάστρο της Κερασούντας και με λέμβους έκτελούσαν ύπηρεσία ταχυδρόμου και άγγελιοφόρου. Δέν πλήρωναν φόρο γιά τά προϊόντα που μετέφεραν με τά καράβια τους και προορίζονταν γιά τή διατροφή τους. Πλήρωναν φόρο, σύμφωνα με την παλιά συνήθεια, γιά τίς υπόλοιπες πραμάτειες. Τώρα που άνανεώθηκαν οί κώδικες του βιλαετιού της Τραπεζούντας, αναφέρθηκαν αυτά στην έδρα και έκδόθηκε ή παρακάτω ίερή διαταγή: Οί άπιστοι του κάστρου της Τρίπολης και όμοια του Götele, όπως και οί άπιστοι του κάστρου της Κερασούντας φρουρούν τά κάστρα τους και έκτελούν ύπηρεσία ταχυδρόμου και άγγελιοφόρου. Οί άγαμοι δέν πλήρωνουν harsas, αλλά δίνουν τή σπέντζα, δεκάτη και άλλους φόρους. Έφόσον έτσι έχουν τά πράγματα γιά νά μñ γίνεται διάκριση, έκδόθηκε διαταγή και οί άπιστοι της Κερασούντας νά πλήρουν σπέντζα, δεκάτη, δασμούς και νά είναι ραγιάδες στους φρουρούς του κάστρου της Κερασούντας. Κι άκόμη έκδόθηκε διαταγή νά πλήρουν τελωνειακό δασμό σύμφωνα με τους καθιερωμένους νόμους γιά πραμάτειες που μετέφεραν με τά καράβια τους, ένθ ό,τι προορίζονταν γιά τή διατροφή τους ήταν άδασμολόγητο. Τά παραπάνω καταχωρήθηκαν στο νέο σουλτανικό κώδικα. Έκδόθηκε διαταγή οί «επήλυδες» άπιστοι που θά έγκαιθιστανταν έδω νά έκτελούν κι αυτοί ύπηρεσία ταχυδρόμων και άγγελιαφόρου. Η ύπηρεσία ταχυδρόμου και άγγελιοφόρου άντιστοιχεί στο φόρο αναγίζ. Νά μñ άμφισβητηθεί».

Τήν εποχή αυτή, άνάμεσα σ'αυτούς που ύπηρετούσαν στο κάστρο της Κερασούντας, κάτοχοι έλεύθερων και συνεταιρικών τιμαρίων ήσαν: ό κεχαγιάς του κάστρου, Μουσαγιάς του Γιαχγιά, ό πορτιέρης του λιμανιού Χουσεϊν, γιάς του 'Ισα, ό πυροβολητής στο κάτω κάστρο Χαμντουλλά, γιάς του Τατζεντίν και οί φρουροί 'Ισα, γιάς του Μουσα, 'Ηλίας, γιάς του Μουράτ, Γιαχγιά γιάς του 'Άλή, Μουσταφάς γιάς του Μαχμούτ, Χαμζάς γιάς του Σαρουτζά, Σαφερσάγ γιάς του Γιακούπ, Σεκούρ γιάς του Μουσταφά, Σουλεϊμάν γιάς του Γιουσούφ, Σαμπάν γιάς του Βεϊσί, 'Ισμαήλ γιάς του Μεχμέτ. 'Ο karici της πύλης του κάστρου και του άμπαριού Μουράτ, γιάς του 'Ομέρ είχε τιμάρη από μεταβίβαση της προσαύξησης του τιμαριού τών παιδιών του Χασάν Ντεντέ στο χωριό Seyyid, που ύπαγόταν στην Κερασούντα (όπου και σήμερα ύπάγεται). Όλες του οί οικογένειες ήταν μουσουλμανικές άπ' αυτές οί 35 πλήρωναν φόρο beppák και οί 13 ceba. 'Αξίζει νά προσέξει κανείς ότι στο χωριό αυτό ζούσε ένας γέρος δάσκαλος ίεροσπουδαστηρίου, όνόματι Μουχιτιν - έφέντη και είχε προστεθεί γι' αυτόν μιά ιδιαίτερη καταχώρηση ότι είναι άνθρωπος «άξιος τιμής και σεβασμού».

'Επίσης στο χωριό Kaya-dibi «που ύπάγεται στο Çerpi και είναι κοντά στο κάστρο της Κερασούντας» (και σήμερα ύπάγεται στην Κερασούντα) είχαν συνεταιρικά και έλεύθερα τιμάρια από μεταβίβαση του Ραμαζάν 'Αγά, γιά του 'Εμρέ Μπέη, σπαχή του Çerpi, ό ιμάμης του κάστρου της Κερασούντας Μεντεσε-έφέντη, ό διοικητής λόχου Χατζή Μπαμά, γιάς του Σιρμέρντ, ό Μεχμέτ γιάς του Σιρμέρντ, ό Χουσεϊν, γιάς του Χατζή Μπαμπά, φρουρός του

κάστρου. Ἐπὶ τῆς ἑξῆς καταχώρηση γιὰ τὸν ἱμάμη τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ Χατζῆ Ἀμπντουλλάχ Φακίχ καὶ τὸ γιό του Ραμαζάν Φακίχ:

«Ὁ παραπάνω ἀναφερόμενος Χότζα Ἀμπντουλλάχ εἶναι ἄνθρωπος ἐνάρετος καὶ εὐσεβῆς καὶ ἐν ὀλίγοις ἐπειδὴ εἶναι ἐνας ταπεινὸς ἀναγνώστης στὸ τζαμί τοῦ Χουνταβεντικιάρ στὴν Κερασούντα, ἀποφασίστηκε νὰ ἔχει στὴν κυριότητά του ὅλες τὶς γαῖες καὶ τὰ σπῖτια ποὺ διαρκῶς καὶ συνεχῶς κατεῖχε. Καὶ ὅπως τὸ ἀπατεῖ ἡ ἱερὴ διαταγὴ νὰ τυγχάνουν αὐτὸς καὶ οἱ γιοὶ του τιμῆς καὶ σεβασμοῦ καὶ νὰ εἶναι ἀφιερωμένοι σὲ προσευχὲς ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας καὶ ἰσχύος τοῦ σουλτάνου, ποὺ εἶναι τὸ ἄσυλο τοῦ κόσμου».

Στὸ χωριὸ Kaya-dibi ὑπῆρχε πρὶν κοινότητα müsellemler καὶ ἐκδόθηκε διαταγὴ νὰ ὑπαχθῶν κι αὐτοὶ στὸ τιμάρι τῶν φρουρῶν τοῦ κάστρου. Ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ὁ Σουλεϊμάν, γιὸς τοῦ Χασάν, μαζὶ μὲ τοὺς ἀδελφούς του εἶχε στὴν κυριότητά του τιμάρι. Σὲ σχετικὴ καταχώρηση εἶχε διευκρινιστεῖ ὅτι «θὰ κατεῖχε ὅλες τὶς γαῖες, τὰ ἀμπέλια, τὰ περιβόλια καὶ τὰ δάση ποὺ συνεχῶς κατεῖχε καὶ θὰ πρόσφερε ὑπηρεσίες στὸ νικηφόρο σουλτανικὸ στρατό».

Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ τονίζεται ὅτι «ὄσοι παλιοὶ καὶ νέοι σπαχῆδες εἶναι τιμαριοῦχοι ἢ σ' ὁποιοδήποτε τιμάρι ἀναγνωρίζεται ὅτι ἔχουν γαῖες, ποὺ ἢ δεκάτη τους δὲν μπορεῖ ν' ἀμφισβητηθεῖ, νὰ τὴν παίρνουν καὶ νὰ μὴ δημιουργεῖται ζήτημα». Κι ἔτσι διευκρινίστηκε καὶ τὸ καθεστῶς αὐτῶν. Ἐξῆς εἶχε καθοριστεῖ συνεταιρικὸ καὶ ἐλεύθερο τιμάρι κοντὰ στὸ κάστρο γιὰ τοὺς φρουροὺς τοῦ κάστρου τῆς Κερασούντας: Ἰσκεντέρ, γιό τοῦ Ἐνὲ Μπέη, διοικητὴ λόχου, Μουσά, γιό τοῦ Ἰσᾶ Μπαλί, διοικητὴ λόχου, Ντεμίρ, γιό τοῦ Ἰσμαήλ, καρσι τοῦ πρὸς τὴν ξηρὰ τμήματος τοῦ κάστρου, Χουσεῖν, γιό τοῦ Χιζιρ Γιουριουγέν, Χασάν Σιγιάχ, γιό τοῦ Ἐμιρχάν, Πιρί, γιό τοῦ Χασάν, Ἐμιρχάν, γιό τοῦ Μουσταφᾶ, Ἀλή, γιό τοῦ Σιρμέρντ, Ντουράκ, γιό τοῦ Γιουσούφ, Μεχμέτ, γιό τοῦ Μουσταφᾶ. Σχετικὰ μὲ τὰ παραπάνω ἔχουμε γιὰ παράδειγμα καὶ μιὰ διαταγὴ ποὺ ἀπαλλάσσει τὸ χωριὸ Uzgur ἀπὸ τὸ anariz, λόγω ὑπηρεσιῶν ποὺ προσέφερε στὸ κάστρο:

«Ἐπειδὴ ἐκδόθηκε διαταγὴ νὰ δοθεῖ στοὺς φρουροὺς τιμάρι, δίπλα στὸ κάστρο, τὸ ἀναφερόμενο κοντὰ στὸ κάστρο τιμάρι ὀρίζεται σύμφωνα μὲ σουλτανικὸ φερμάνι γιὰ τὸ φρουραρχο τοῦ κάστρου τῆς Κερασούντας. Καὶ ἐπειδὴ ἡ δεξαμενὴ, οἱ ἀποθήκες καὶ τὰ φυλάκια τοῦ κάστρου κοντεῦνουν νὰ καταστραφοῦν καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ παραπάνω χωριοῦ (Uzgur) ἔδειξαν προθυμία γιὰ τὴν ἐπισκευή τους, διορίζεται ἐπισκευαστὲς καὶ ὅποτε παρουσιάζεται ἀνάγκη νὰ φροντίζουν γιὰ τὴν ἐπισκευή τους. Διατάσσεται νὰ μὴν τοὺς ζητιέται φόρος anariz».

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ (1525) στὸ κάστρο τῆς Κερασούντας ὑπῆρχαν 31 μουσουλμανικὲς οἰκογένειες· στίς χριστιανικὲς οἰκογένειες ποὺ εἶχαν ἔρθει πρὶν καὶ μετὰ καὶ εἶχαν ἀπογραφεῖ—ἦταν 221— δὲν παρατηρεῖται καμιά ἀλλαγὴ. Οἱ ἄνδρες ποὺ φρουροῦσαν τὸ κάστρο ἦταν 23. Ὡς πρὸς τὸ τζαμί τοῦ κάστρου ποὺ εἶναι γνωστὸ ὡς τζαμί τοῦ Χουνταβεντικιάρ καὶ δίχως ἄλλο συνδέεται μὲ τὸ σουλτάνο Γιαβούζ Σελίμ εἶχε βακουφικὰ ἔσοδα ἀπὸ τὶς δόσεις τοῦ

λουτράνα και του μύλου του κάστρου. 'Εκτός άπ' αυτά παρατηρεί κανείς ότι ανάμεσα στα βακούφια του καζά Kürtün ύπήρχαν και τὰ βακούφια «του τεκέ του Μεντεσέ, γιου του 'Ισά» που φιλοξενούσε «τους έρχόμενους και άπερχόμενους», «του τεκέ του Ντερβίς Σεϊντί» του τεκέ του Γιακούπ Ντεντε που καταχωρείται ως «καύχημα των παιδευμένων, άνήρ πλήρης αγιότητας και προφητικής χάριτος», «του τεκέ του Χατζή 'Αμπντουλλάχ, γιου του Κασίμ Χαλιφέ».

γ) Το κάστρο της Τρίπολης ('Η κοινότητα του κάστρου της Τρίπολης)

Στις άρχές του 16ου αιώνα οί μόνιμοι μουσουλμάνοι κάτοικοι της Τρίπολης ήταν μόνο 8 οικόγενειες. 'Από την παρακάτω καταχώρηση καταλαβαίνουμε ότι έδώ ύπήρχε άκόμη και ένα παλιό κάστρο: «'Από τή δεκάτη των γαιών του παλιού κάστρου που τίς είχε στην κυριότητά του ο Σιρμέρντ, φρούραρχος του κάστρου Μπεντίρμε».

'Από τους μόνιμους χριστιανούς κατοίκους, οί παλιοί ήταν 211 οικόγενειες και 14 χήρες και νεόφερτοι, 60 οικόγενειες, είχαν όριστει ραγιάδες στους άνδρες των κάστρων της Κερασούντας και Τραπεζούντας. 19.100 άκτσέδες ήταν στο σύνολό τους τὰ έσοδα του κάστρου της Τρίπολης. Για τους χριστιανούς ραγιάδες αυτού του κάστρου είχαν άποφασιστει τὰ έξηξ:

«Οί άπιστοι που, εκτός από τους παλιούς άπίστους του κάστρου της Τρίπολης, ήρθαν και με δική τους θέληση έγκαταστάθηκαν, να γίνουν ραγιάδες στους φρουρούς του κάστρου της Τρίπολης και της Κερασούντας. Σπαχήδες ή άλλοι να μην επεμβαίνουν. Να μην τους ζητείται σπέντζα ή άλλοι φόροι. "Αν έχουν γαίες στην άρχική τους πατρίδα, ο τιμαριούχος να ζητά όποσδήποτε τή δεκάτη άπ' όσους τὰ καλλιεργούν. "Όταν άνανέωθηκαν οί κώδικες του βιλαετιού της Τρίπολης, εκδόθηκε ιερή διαταγή να διαγραφούν μερικά άτομα από την κοινότητα της Τρίπολης που, όπως λέγεται, είχαν γίνει müsellem με καταγραφή τους σε κώδικα ή με σουλτανική διαταγή, και να επανέλθουν στο καθεστώς των ραγιάδων. "Έδιναν, όπως φαίνεται, ως φόρο βαρελιού (fisi resm-i), δέκα άκτσέδες. Πέντε άκτσέδες που άφαιρέθηκαν από τὸ δικαίωμα του ζιαμετιού του Kürtün, προστέθηκαν στην Τρίπολη" έτσι όρισθηκαν 15 άκτσέδες για κάθε βαρέλι ως πρόσοδος, που δόθηκε στους φρουρούς του κάστρου της Κερασούντας και της Τρίπολης. "Όσοι εκτελούν ύπηρεσία ταχυδρόμου και άγγελιοφόρου και φέρνουν με τὰ καράβια τους πραμάτειες να πληρώνουν, κατά την παλιά συνήθεια, τελωνειακούς δασμούς. "Εκτός άπ' αυτά που προορίζονται για τή διατροφή τους. Και οί άπιστοι που ήρθαν άπ' άλλοο και έγκαταστάθηκαν έδώ, να εκτελούν κι αυτοί μαζί με τους παλιούς άπίστους ύπηρεσία ταχυδρόμου και άγγελιοφόρου. "Επειδή αυτά έτσι διατάχθηκαν, έτσι και καταχωρήθηκαν. "Η ύπηρεσία ταχυδρόμου είναι άντίτιμο για τὸ φόρο anarız. Να μη άμφισβητούνται αυτά».

Κατά την εποχή αυτή κεχαγιάς του κάστρου αυτού ήταν ο Σουλεϊμάν, γιός του Χαμζά, ιμάμης στο τζαμί του ό Χουσεϊν Φακίχ και kapıcı του κάστρου ό Μυτιληνιός 'Αγιάς. Και κατείχαν έλεύθερα και συνεταιρικά τιμάρια.

δ) Τὸ κάστρο Görele («Τὸ κάστρο Görele ποὺ ὑπάγεται στὸ Kürtün»)

Τὸ τρίτο ἀπὸ τὰ τέσσερα κάστρα τοῦ καζᾶ Kürtün ἦταν τὸ κάστρο Görele. Ἡ τοποθεσία αὐτὴ βρισκόταν στὰ ὄρια τοῦ ναχιγιέ Kara-burun ποὺ ὑπάγεται σ' αὐτὸν τὸν καζᾶ. Θὰ ἀναφέρουμε παρακάτω γιὰ τὸ ναχιγιέ Kara-burun. Κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Νομοθέτη ὑπῆρχε στὸ κάστρο Görele μουσουλμανικὴ κοινότητα μὲ 7 οἰκογένειες καὶ χριστιανικὴ κοινότητα μὲ 134 οἰκογένειες. Εἶχε 9 φρουροὺς.

ε) Τὸ κάστρο Bedirme

Τὸ κάστρο αὐτὸ ποὺ μὲ τὸ ὄνομα «Kale-i Bedirme» βρίσκεται καὶ σήμερα μέσα στὰ ὄρια τῆς Τρίπολης, ἦταν τὸ τέταρτο κάστρο τοῦ καζᾶ Kürtün. Τὴν ἐποχὴ γιὰ τὴν ὁποία μιλοῦμε εἶχε 13 φρουροὺς.

στ) Ὁ ναχιγιές Kara-burun

Τὸ Kara-burun, ποὺ βλέπουμε ὡς χωριὸ στὰ ὄρια τοῦ σημερινοῦ Görele, στὸ πρῶτο μισό τοῦ 16ου αἰώνα ἐμφανίζεται ὡς ἕνας ἀπὸ τοὺς ναχιγιέδες τοῦ καζᾶ Kürtün. Ὑπῆρχαν πολλὰ τιμάρια ἐδῶ. Ἐνα ἀπὸ τὰ χωριά ποὺ ἀνήκαν στὰ τιμάρια αὐτὰ ἦταν τὸ χωριὸ İsmâil-beğlî ποὺ καὶ στὴ σημερινὴ ὀργάνωση εἶναι χωριὸ καὶ ὑπάγεται στὸ Görele.

ζ) Ὁ ναχιγιές Yağlı-dere («Ὁ ναχιγιές Yağlı-dere ποὺ μαζί μὲ τὰ χωριά τοῦ Bayramoğlu βρίσκεται στὸν καζᾶ Kürtün»)

Ὁ ναχιγιές αὐτὸς δὲν ἦταν κανένα ἀπὸ τὰ δυὸ χωριά ποὺ λέγονται Yağlı-dere, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἕνα σήμερα βρίσκεται στὸν κεντρικὸ ναχιγιέ καὶ τὸ ἄλλο στὸ ναχιγιέ Korom τοῦ καζᾶ Torul. Ἦταν ἡ περιοχὴ τῶν χωριῶν ποὺ ἀπλώνονται κατὰ μῆκος τῆς κοιλάδας Yağlı-dere ποὺ τώρα ἀνήκει στὸ ναχιγιέ Esbiye, ποὺ ὑπάγεται στὸν καζᾶ τῆς Τρίπολης. Τὰ χωριά Ak-köy, Enduz, Akçe-klise, Oruç-bey ποὺ συναντοῦμε καὶ στὴ σημερινὴ ὀργάνωση, βρίσκονταν ὅλα στὸ ναχιγιέ αὐτόν. Κατὰ τὸ πρῶτο μισό τοῦ 16ου αἰώνα τὰ 68 χωριά του καὶ οἱ mezraa ἀπέδιδαν ἔσοδα 37.439 ἀκτσέδες γιὰ dirlik ζαίμηδων καὶ τιμαριούχων. Τὰ ὀνομαζόμενα χωριά τοῦ Bayramoğlu ἦταν ἐγγεγραμμένα σ' αὐτὸ τὸ ναχιγιέ:

«Ντουκέρ, ὑπάγεται στὸν Μπαϊράμογλου, Μαναστίρ ὑπάγεται στὸν Μπαϊράμογλου, Ὁγούλλουτζα ὑπάγεται στὸν Μπαϊράμογλου, Κουρουγκιρίς, ὑπάγεται στὸν Μπαϊράμογλου».

η) Ὁ ναχιγιές Kürtün

Σ' αὐτὸ τὸ ναχιγιέ ποὺ περιλαμβάνει τὴν καθαυτὸ περιοχὴ Kürtün εἶναι

έγγεγραμμένα τὰ χωριά Alayundlu, Kaya-kiriş, Eynesi, Eğlence, Gök-in (άλλων Satılmış), Oğuz. Σχεδόν κανένα άπ' αυτά δε βλέπουμε άνάμεσα στά χωριά που περιλαμβάνει ο κατάλογος τών χωριών του σημερινού ναχιγιέ του Kürtün. Δίχως άλλο θά έχουν αλλάξει όνομα.

θ) 'Ο ναχιγιές Öregir

Δίχως άλλο ή περιοχή του χωριού Iregür, που βλέπουμε σήμερα στον καζά της Τρίπολης, θά άποτελούσε τό ναχιγιέ Öregir. 'Ονομάστηκε έτσι άπό τους Öregir (Yüregir), τουρκική φυλή, που, όπως οί Τσεπνί, πιθανόν νά εγκαταστάθηκαν έδώ κατά τό 15ο αιώνα. Γιατί και τὰ χωριά Boğa, Boynu-Boğuk, Gül-yarı, που βλέπουμε στις καταχωρήσεις, είναι άπ' εκείνα τὰ χωριά της Τρίπολης που διατήρησαν τό όνομά τους.

ι) 'Ο ναχιγιές Elkerimli-Has

'Ανάμεσα στά χωριά αυτού του ναχιγιέ, που είχαν δοθεί σέ σπαχιδες για νά τους εξασφαλίζουν πόρους ζωής, συναντούμε χωριά με τὰ έξής όνόματα: «Κιζιλτζά ibik», «Μαναστήρ», «Μπόζτζα», «Ούσλού», «Καριέ-ι-Έλκεριμιλι Χάς». 'Οπωςδήποτε τὰ πιό πολλά θά βρίσκονταν πάλι στην περιοχή της Τρίπολης. 'Αλλά αυτά τὰ όνόματα δέν τὰ συναντούμε άνάμεσα στά σημερινά. Χρειάζεται στην προκειμένη περίπτωση πιό έπισταμένη έρευνα.

ια) 'Ο ναχιγιές Alahnas

'Επίσης κι αυτό τό ναχιγιέ δέν μπορεί κανείς νά τόν προσδιορίσει με άκρίβεια. 'Από τὰ χωριά Çukurlu, Çekel, Alahnas, Kara-çukur, Ara-köy του ναχιγιέ αυτού, μερικά έχουν όνόματα που μοιάζουν πολύ με τὰ όνόματα χωριών του σημερινού καζά της Τρίπολης και άλλα με όνόματα χωριών του καζά Kürtün, ώστε νά μπορούν νά συσχετισθούν. Και στο θέμα αυτό χρειάζεται νά γίνει λεπτομερής έρευνα.

8. Ο ΚΑΖΑΣ TORUL ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ TORUI.

'Ο καζάς Άρντασα που ύπάγεται σήμερα στο βιλαέτι της Άργυρούπολης άποτελούσε τότε τόν όγδοο καζά του σαντζακιού της Τραπεζούντας. 3 άπό τὰ χωριά του άνήκαν στά χάσια του μιρλιβά και τὰ άλλα 57 σέ ζαιμηδες και τιμαριούχους. 'Ο άριθμός τών φορολογουμένων έφτανε τις 1.127 οικογένειες και τό σύνολο τών έσόδων του τους 72.743 άκτσέδες. Οί άνδρες που φρουρούσαν τό κάστρο Torul ήταν 50, γιατί στά χρόνια αυτά ή περιοχή δεχόταν επιθέσεις τών Ίρανών Safevi. Αυτό συμπεραίνεται και άπό καταχωρήσεις.

"Αν θά ήθελε κανείς νά παρουσιάσει σέ γενικές γραμμές τό λιβά της

Τραπεζούντας τὴν ἐποχὴ τοῦ σουλτάνου Σελίμ Γιαβούζ ἔχοντας ὑπόψη ἀπλῶς τὰ τιμάρια, τοὺς σπαχῆδες καὶ τοὺς φρουροὺς στὰ κάστρα, θὰ τὸ προσδιόριζε ὡς ἑξῆς:

Τὸ σαντζάκι εἶχε ἓνα μιρλιβά, 12 ζιαμέτια, 359 σπαχῆδες ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 220 μὲ σουλτανικὰ βεράτια (adet berat-i hümayun) καὶ οἱ 139 μὲ βεράτια τοῦ μπεηλέρμπεη (beylerbeyi beaati), 7 φρούραρχους, 7 κεχαγιάδες καὶ συνολικὰ 289 φρουροὺς στὰ κάστρα. Ἐὰν τὸ συγκρίνουμε μὲ τὸ λιβὰ Canik βλέπουμε ὅτι στὸ σαντζάκι τῆς Σαμψούντας ὑπῆρχαν τὴν ἴδια ἐποχὴ 5 ζιαμέτια, ἰσάριθμοι σπαχῆδες ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ πλεονεκτήματα μὲ βεράτια τοῦ μπεηλέρμπεη, 2 φρούραρχοι [γιὰ τὰ κάστρα τῆς Σαμψούντας καὶ Οἰνός (Ünye)] καὶ μόνον 51 φρουροί.

M. TAYYIB GÖKBILGIN

Ἐπιμέλεια μετάφρασης: Εὐαγγελία Μπαλτᾶ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΣΧΟΛΙΩΝ

- Alexander, *The Ottoman Kanunnames*: John Chr. Alexander, *Toward a History of Post-Byzantine Greece: The Ottoman Kanunnames for the Greek Lands, circa 1500 - circa 1600*, Columbia University, 1974.
- Ἀσδραχῆς, *Μηχανισμοί*: Σπύρος Ἀσδραχῆς, *Μηχανισμοί τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας στὴν Τουρκοκρατία, ΙΕ' - ΙΣΤ' αἰ.*, Θεμέλιο, 1978.
- Gibb-Bowen, *Islamic Society*: H.A.R. Gibb-Harold Bowen, *Islamic Society and the West*, Oxford University Press, 1950 - 7.
- ΕΙ²: *Encyclopaedia of Islam*².
- ΙΑ: *Islam Ansiklopedisi*.
- Pakalın: Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Istanbul, 1946 - 1955.
- Redhouse, *Dictionary*: Redhouse, *New Turkish-English Dictionary*, Istanbul, 1974³.
- Shaw, *History of the Ottoman Empire*: Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, 1977².
- Vryonis, *The Decline*: Speros Vryonis, Jr., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley - Los Angeles - London, 1971.

ΣΧΟΛΙΑ

1. *liva*: «Σημαία». Ἀραβικός ὄρος συνώνυμος τοῦ τουρκικοῦ sancak. Δῆλωνε διοικητικὴ διαίρεση ἀντίστοιχη τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας. Βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society*, I/i, 138. Πρβλ. Pakalın, II, 367.
2. Κάθε νεοκατακτημένη χώρα δὲν ἐνσωματώνταν στὴν Αὐτοκρατορία, ἀν δὲν παγωνόταν ἡ κατάκτησή της γιὰ ἓνα ὀρισμένο χρονικὸ διάστημα. Βλ. Halil Inalcık, «Ottoman Methodes of Conquest», *Studia Islamica*, 2 (1954), 103-29.
3. *eyalet*: Δῆλωνε στὴν ἀρχὴ κάθε διοικητικὴ μονάδα. Ἀπὸ τὸ 16ο αἰώνα ἐγιαλέτι ἦταν ἡ μεγαλύτερη διοικητικὴ μονάδα ποὺ διοικοῦνταν ἀπὸ μπεηλέρμeh και ἀποτελοῦνταν ἀπὸ σαντζάκια. Βλ. Halil Inalcık, «Eyalet», *EF* 2, 721-724· πρβλ. Pakalın, I, 577-78.
4. *dîzdar*: (Περσικὴ λέξη). Φρούραρχος κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ σαντζάκμeh. Βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society*, I/i, 156, σμ. 3.
5. *subaşı*: Μὲ τὸν τίτλο αὐτὸ ὑπῆρχαν διάφοροι ἀξιωματοῦχοι στὸ ὀθωμανικὸ κράτος μὲ ἀστυνομικὰ κυρίως καθήκοντα: ὁ timar subaşı, ὁ miri subaşı, tahrir subaşisi ἢ çöplük subaşisi κτλ. Ὁ πρῶτος ἦταν κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ alay bey και εἶχε καθήκοντα διοικητικά, ἀστυνομικά, εἰσέπραττε ἀκόμη τοὺς φόρους τῶν ἐπαρχιῶν. Ὁ miri subaşisi ἦταν κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ καδὴ και ἐπέβλεπε τὶς ἀγορὲς και τὰ παζάρια μὲ τὸ muhtesip και φρόντιζε γιὰ τὴ φύλαξη τῆς πόλης. Ὁ tahrir subaşisi ἦταν υπεύθυνος γιὰ τὴν τήρηση τῶν κτηματολογικῶν τεφτερῶν τῆς πόλης. Βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society* I/i, 154. Shaw, *History of the Ottoman Empire*, I, 135, πρβλ. J.H. Kramers, «Subaşı», *IA* 11, 78-79.
6. *kadı*: «Δικαστῆς». Οἱ καδῆδες προέρχονταν ἀπὸ τὴν τάξη τῶν ulema (μορφωμένων). Σπούδασαν 15 - 20 χρόνια σὲ μεντρεσέδες. Διορίζονταν ἀπὸ τοὺς καζασκέρηδες ἢ ἀπὸ τὸ μεγάλο βεζύρη μὲ βεράτι ὅπου ἀναγραφόταν και ἡ ἡμερησία ἀμοιβή τους. Εἶχαν διοικητικὴ και δικαστικὴ ἐξουσία. Οἱ καδῆδες ὑπάγονταν σὲ αὐστηρὴ ἱεραρχία. Πρῶτος ἦταν ὁ καδῆς τῆς Κωνσταντινουπόλης. Κατόπιν ἔρχονταν οἱ καδῆδες μεγάλων πόλεων τῆς Αὐτοκρατορίας, ποὺ ὀνομάζονταν μολάδες (molla) και ἀκολουθοῦσαν οἱ καδῆδες τῶν σαντζακίων και τέλος τῶν καζάδων. Βλ. Shaw, *History of the Ottoman Empire*, 135-137. Gibb-Bowen, *Islamic Society*, I/ii, 121-133. Halil Inalcık, «kadı», *EF* 4, 373-375· πρβλ. Pakalın, II, 119-125.
7. *za'im*: Σπαχῆς κάτοχος ζιαμετιού, ποὺ δίνει εἰσόδημα 20.000 ὡς 99.999 ἀκτσέδες τὸ χρόνο. Βλ. Pakalın, III, 646.
8. *ümerâ*: πλ.θ. τοῦ emir: στὴν ἀρχὴ τίτλος μουσουλμάνων ἡγεμόνων φυλῶν ἢ κρατῶν ἀργότερα τίτλος ποὺ δίνεται σὲ ὅλους τοὺς διοικητὲς στρατιωτικῶν τμημάτων. Στους διάφορους κανουναμέδες οἱ σαντζάκμehδες ἀναφέρονται συχνὰ ὡς ἐμίρηδες. Βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society*, I/i, 138, shm. 4.
9. *vezir*: Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰώνα τίτλος ἀνώτατων λειτουργῶν μὲ διοικητικὴ, στρατιωτικὴ και νομοτελεστικὴ ἐξουσία. Ἐμβλημα τους ἦταν οἱ τρεῖς ἀλογοουρὲς (tuğ). Στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία ὑπάρχει ὁ μεγάλος βεζίρης (vezir-i 'azam ἢ sadr-i 'azam) και ἀπὸ τὸ 16ο αἰώνα οἱ Kubbe veziri. *Aut.*, 107-114. Πρβλ. Pakalın, III, 590-93.
10. Βασίλευσε ἀπὸ τὸ 1481-1512. Βλ. Shaw, *History of the Ottoman Empire*, 70-79.
11. Σελίμ Α' (1470 - 1520) βασίλευσε ἀπὸ 1512 - 1520. *Aut.*, 79-86.
12. *sancakbey* ἢ *mir-liva*: Διοικητὴς ἐπαρχίας (sancak ἢ liva βλ. παραπάνω) ποὺ εἶχε στρατι-

ωτική και πολιτική εξουσία. Αρχικά προέρχονταν από την τάξη των σπαχήδων και από το 15ο αιώνα από το προσωπικό περιβάλλον του σουλτάνου, δηλ. από τα *iz oglan* του παιδομαζώματος. Ὁδηγοῦσαν τούς σπαχήδες στὸν πόλεμο καὶ σὲ περίοδο εἰρήνης κυβερνοῦσαν τὴν περιοχή τους ὡς ἀντιπρόσωποι τοῦ σουλτάνου. Εἶχαν τὴν ἐπικαρπία φέρων ἀπὸ χάσια, πόλεις, χωριά πού τοὺς παραχωροῦσε ὁ σουλτάνος. Ἀνάλογα μὲ τὰ εἰσοδήματά του κάθε σαντζάκμπεης ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ ἔχει καὶ ἓνα ὀρισμένο ἀριθμὸ στρατιωτῶν κατὰ τὶς ἐκστρατείες. Στὴν ἀρχὴ ἦταν ἰσόβια ἢ ἔθεια τους στὸ ἀξίωμα: ἀπὸ τὸ 16ο αἰώνα διορίζονταν γιὰ ὀρισμένα χρόνια. Ἀπὸ τὸ 17ο αἰώνα ὁ σαντζάκμπεης ὀνομάζεται μουτσαρῖφης (*mutassarif*). Βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society*, I/1, 138-148. Πρβλ., Pakalın, III, 119-121.

13. *sancak*: βλ. παραπάνω καὶ σημ. 1.

14. *Γιαβούζ Σελίμ*: Πρόκειται γιὰ τὸν Σελίμ Α' βλ. σημ. 11. Çağatag Uluçay, «Yavuz Sultan Selim nasıl Padişah oldu?» *Tarih Dergisi*, VI/9 (Μάρτιος 1954), 59-90· VII/10 (Ἀπρίλιος 1954), 147-152.

15. *Amasya, Tokat, Sivas, Niksar*: Βλ. Vryonis, *The Decline*, passim· πρβλ. Shaw, *History of the Ottoman Empire*, I, passim.

16. *eyalet-i Rum*: Βλ. Vryonis, *The Decline*, 394 «...eyalet of Rum (northeastern of Asia Minor)...»· πρβλ. καὶ Shaw, *History of the Ottoman Empire*, 70 «Bayezit was governor of the vilayet-i Rum, including the areas of Sivas, Tokat and Amasya».

17. *Canik*: Βλ. Vryonis, *The Decline*, 140.

18. *vilayet*: Ὅρος πού δῆλωνε στὴν ἀρχὴ μιὰ μικρὴ περιοχή, τμήμα σαντζακίου. Ἀργότερα, ἀπὸ τὸ 16ο αἰώνα, χρησιμοποιοῦνταν ὡς συνώνυμος ὀρος τοῦ *eyalet* (πρβλ. σ. 125 τοῦ ἄρθρου) καὶ ἀπὸ τὸ 18ο αἰώνα ὁ διοικητὴς τοῦ βιλαετιοῦ ὀνομαζόταν βαλῆς (*vali*).

19. *kaza*: Περιοχὴ πού ἐκτείνεται ἢ δικαιοδοσία ἐνὸς καδῆ· ἀλλοτῶς *kadılık*. Ὁ καζὰς ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἓναν ἢ περισσότερους ναχιγιέδες. Βλ. Gy. Kaldy Nagu, «Καδὰ», *EI*² 4, 380-381· πρβλ. Pakalın, II, 223-228.

20. *Kemah (Camacha)*: Βλ. Vryonis, *The Decline*, 242, 259.

21. *Bayburt (Paipert)*: *αὐτ.*, 242, 257 σημ. 711.

22. *Malatya (Μελιτηνή)*: *αὐτ.*, 140, 242, 259.

23. *Cerger (Cargar)*: *αὐτ.*, 157, 167

24. *Kahta*: *αὐτ.*, 140.

25. *Divriği*: *αὐτ.*, 235 σημ. 557. *Darende*: *αὐτ.*, 139.

26. *Safevî*: Ἰρανικὴ δυναστεία, βλ. Shaw, *History of the Ottoman Empire*, 77-87.

27. *Mamluk*: Αὐτοκρατορία τῆς Αἰγύπτου καὶ Συρίας (1250 - 1517) *αὐτ.*, 83-86.

28. *Maraş*: Vryonis, *The Decline*, 167, 242, 362.

29. *Batum*: *αὐτ.*, 242.

30. *Rumeli*: τὸ εὐρωπαϊκὸ τμήμα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

31. *Anadolu*: οἱ μικρασιατικὲς κτήσεις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, βλ. F. Taeschner, «Anadolu», *EI*² 1, 461-480.

32. Σουλεϊμάν ὁ Νομοθέτης (1520 - 1565): βλ. Shaw, *History of the Ottoman Empire*, 87-111.

33. *ulufeli*: ἔμμισθος· *ulufe*: sum paid to a soldier for the fodder of his house· *ulufeciyan*: paid soldiers, βλ. Redhouse, *Dictionary*.

34. *beylerbey* ἢ *mir-i miran* ἢ *amirü'l-umara*: Ἀσκεῖ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἐξουσία στὸ *eyalet*. Στὴν ἀρχὴ ὑπῆρχαν δυὸ *μπεηλερμπέηδες*: τῆς Μ. Ἀσίας (*Anadolu*) καὶ τῆς Ρούμελης (*Rumeli*): ἀργότερα γίνονται περισσότεροι. Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰώνα ὁ ὀρος κατέληξε ἀπλὸς τίτλος καὶ ὁ *μπεηλερμπέης* ὀνομάστηκε βαλῆς (*vali*) καὶ ἡ περιοχή πού διοικοῦσε βιλαέτι. Προέρχονταν ἀπὸ τὴν τάξη τῶν σαντζάκμπεδῶν. Ὁδηγοῦσαν τούς σπαχήδες στὸν πόλεμο καὶ σὲ περίοδο εἰρήνης κυβερνοῦσαν τὴν περιοχή τους ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς Πύλης. Ὁ κάθε *μπεηλερμπέης* διοικοῦσε καὶ ἓνα δικό του, ἰδιαίτερο σαντζάκι (*Paşa sancığı* ἢ *liva-i Paşa*). Εἶχαν

τὴν ἐπικαρπία τῶν φόρων ἀπὸ τὰ χάσια ποὺ τοὺς παραχωροῦσε ὁ σουλτάνος. Βλ. V.L. Ménage, «Beglerbegi», *EF* 1, 1159-1160. Πρβλ. Pakalın, I, 216-221.

35. *ümerâ-yi Elviye*: βλ. σημ. 12.

36. *mezraa*: Καλλιεργήσιμη ἔκταση. Βλ. Ἀσδραχᾶς, *Μηχανισμοί*, 23 «... Γαίες συνεχεῖς συνήθως ἀκατοίχτες ποὺ βρίσκονται στὸ ἔδαφος τοῦ χωριοῦ» πρβλ. Alexander, *The Ottoman Kanunnames*, 302 σημ. 1.

37. *ciftlik*: Ἐκταση καλλιεργήσιμης γῆς (60 ὥς 150 dönüm) ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ὀργανωθεῖ ἀπὸ ἓνα ζευγάρι (çift) βόδια. Ἡ ἔκταση τῶν ciftlik ἢ çift είναι ἀντιστρόφος ἀνάλογο τῆς ποιότητος τῶν γαιῶν τους. Διακρίνονται σὲ τρεῖς κατηγορίες: a'la, evsat, ednâ. Βλ. Ö.L. Barkan, «Çiftlik», *IA* III, 392-397. H. Inalcık, «Çiftlik», *EF* 2, 32-33, ὅπου καὶ οἱ διάφοροι τύποι τσιφλικίων ποὺ ὑπῆρχαν. Vera P. Mutafçieva, «Kâm vâprosa za ciftlicite v osmanskata imperija prez XIV - XVII», *Istorîeski Pregled*, XVI/1 (1958), 34-37 (ἑλλ. μτφ. I.Θ. Λαμπιδῆ, «Περὶ τοῦ ζητήματος τῶν τσιφλικίων εἰς τὴν Ὄθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν κατὰ τὸν ἰδ' - ιζ' αἰ.», *Δελτίον Σλαβικῆς βιβλιογραφίας* 7/29 (1970), 83-117. Πρβλ. καὶ Alexander, *The Ottoman Kanunnames*, 392-393.

38. *sipahi*: Ἰππέας/ κάτοχος γῆς. *Timarlari sipahi*: Ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ ὑπηρετεῖ στοὺς στρατοῦ, ὅταν τὸν καλοῦσαν μὲ ἓναν ἀριθμὸ στρατιωτῶν ἀνάλογο μὲ τὰ ἔσοδα τοῦ τιμαρίου του. Βλ. M. T. Gökbilgin, «Sipahi», *IA* 10, 689-694. Πρβλ. Pakalın, III, 230-235.

39. *kethüda* ἢ *kâhya*: Τίτλος διαφόρων ἀξιωματοῦχων (π.χ. esnaf kâhyası, şehir kethudası, κεχαγιάς σπαχήδων, καπουτζήδων κ. ἄ.). Κεχαγιάς σημαίνει ἀντιπρόσωπος, ἐπικεφαλῆς. Βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society*, I/1, 60 σημ. 3. Ὁ kale kethüdası (= κεχαγιάς κάστρου) εἶχε καθήκον νὰ ἐμποδίζει, μαζί μὲ τὸν bölük başı καὶ τὸν âgâ, τοὺς φρουροὺς τῶν κάστρων νὰ διανυκτερεύουν ἐξὼ ἀπ' αὐτά. Βλ. Cl. Huart, «Kâhya», *IA* 7, 101. Πρβλ. Pakalın, II, 251-252.

40. *timarlari*: Κάτοχος τιμαρίου. Συνήθως ἦταν σπαχῆς δηλ. ἰππέας πολεμιστῆς. Τὸ εἰσοδήμα του ποὺ προερχόταν ἀπὸ φόρους γεωργικῆς παραγωγῆς, δὲν ξεπερνοῦσε τὶς 20.000 τὸ χρόνο. Βλ. J. Deny, «Timar», *EF* 4, 807-816 πρβλ. Vera P. Mutafçieva, «Sur le caractère du timar ottoman», *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, IX (1959), 55-61.

41. *azar*: (ἀγῆμος). Μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ὑπῆρχε καὶ στρατιωτικὸ σῶμα ποὺ στοὺς πρώτους αἰῶνες τὸ ὀθωμανικὸ κράτος τοὺς χρησιμοποιοῦσε ὡς τοξότες. Δὲν ἀνήκαν στοὺς τιμαριούχους, οὔτε πληρώνονταν γιὰ τὶς ὑπηρεσίες τους ὅπως οἱ γενίτσαροι. Στρατολογούνταν μὲ βάση τὸ σύστημα anaviz-hane. 20-30 hane (= σπίτι, βλ. σημ. 47) ἐπιβαρύνονταν μὲ τὰ ἔξοδα ἐνὸς azar ὅσο ὑπηρετοῦσε. Ἦταν ὀργανωμένοι σὲ bölük καὶ φρουροῦσαν τὰ κάστρα μὲ ἐπικεφαλῆς ἓνα re'is καὶ τοὺς oda-başı. Βλ. H. Bowen, «Azab», *EF* 1, 807. Pakalın, I, 128-131.

42. *medrese*: Ἀνώτατο ἐκπαιδευτικὸ ἴδρυμα τοῦ ἰσλαμικοῦ κόσμου, ὅπου ἡ ἐκπαίδευση ἦταν θεολογική. Ὅσοι ἀποφοιτοῦσαν ἀπὸ τοὺς μεντρεσέδες ἦταν ulema (μορφωμένοι) καὶ ἐπαίρναν ἀνώτατες θέσεις στὴν κρατικὴ μηχανή. Βλ. Shaw, *History of the Ottoman Empire*, 132-134. Πρβλ. Pakalın, II, 436-439.

43. *mesçit*: «Μουσγίδιον». Οἱ Τούρκοι ἔκαναν διάκριση ἀνάμεσα στὸ τζαμί μὲ ἓναν ἢ περισσό-τερους μιναρέδες, ἀπὸ ὅπου ὁ μουεζίνης καλεῖ τοὺς πιστοὺς γιὰ προσευχὴ καὶ στὸ mesçit, μικρὸ εὐκτήριο οἶκο βλ. «Mesçid», *IA* 8, 1-120.

44. *derviş*: Μέλος θρησκευτικῆς ἀδελφότητος. Ἐπίσης ὁ τρίτος βαθμὸς τῶν μπεκτασιδῶν. Ὁ πρῶτος βαθμὸς ἦταν τοῦ azik, μέλους ποὺ δὲν ἔχει μνηθεῖ. Ὁ δεῦτερος εἶναι τοῦ muhip, ποὺ ἔχει περάσει τὴν τελετὴ τῆς μύησης καὶ μπορεῖ νὰ παίρνει μέρος στὶς τελετές. Ὁ δερβίσης ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ ἀκολουθεῖ πιστὰ τὶς ἐντολές τῆς θρησκευτικῆς τάξης τῶν μπεκτασιδῶν καὶ πολλὰς φορὲς νὰ μένει στὸν τεκέ. Ὁ τέταρτος βαθμὸς τῶν μπεκτασιδῶν ἦταν τοῦ μπαμπά (baba). Βλ. D. B. Macdonald, «Darvish», *EF* 2, 164-165. Gibb-Bowen, *Islamic Society*, I², κεφ. 13, *The Dervishes*, 179-206. H. J. Kissling, «The role of the dervish orders in the Ottoman Empire», *Studies in Islamic Cultural History*, ed. by G. E. von Grunbaum, *American Anthropologist Memoir*, N° 76, 1954.

45. *bedestan* ή *bedesten* ή *bezistan*: Σκεπαστή αγορά πολύτιμων εμπορευμάτων, όπως κοσμημάτων και βαρύτιμων υφασμάτων.

46. Στο τουρκικό κείμενο αναφέρεται ως *bozahane*. Βλ. Redhouse, *Dictionary*, 194, *boza* (beverage made of fermented millet).

47. *hane*: Σπίτι, φορολογούμενη μονάδα. Ένα *hane* μπορούσε να αποτελείται από πολλές οικογένειες, που ήταν συνυπεύθυνες για την καταβολή του φόρου (*avariz-hane*), βλ. Elena Grozdanova, «Za danáčnata edinica hane v demografskite proučvanija», *Istoriceski Pregled*, 3 (1972), 81-91· πρβλ. Pakalın, I, 727.

48. *avariz*: Φόρος που δέν επιβαλλόταν απ' ευθείας σε άτομα, αλλά σε φορολογούμενες μονάδες (*avariz hane*). Έγχορευοί ήταν όχι μόνο οι χριστιανοί και οι Έβραίοι, αλλά και οι Τούρκοι που άνηκαν στην τάξη των ραγιάδων. Από τους φόρους αυτούς ήταν απαλλαγμένοι (*muaf ve müsellem*) όσοι προσέφεραν όποιουδήποτε άλλου είδους υπηρεσίες στο κράτος, καθώς και όσοι κατοικούσαν σε βακούφια ή υπηρετούσαν σε τζαμιά ή σε φιλανθρωπικά ιδρύματα. Το ποσοστό του φόρου που πλήρωνε κάθε οικογένεια ήταν ανάλογο με την οικονομική της δυνατότητα. Βλ. H. Bowen, «'Awaridj». *EP* 1, 760 και Ö.L. Barkan, «Avariz», *IA* 2, 14. Βλ. και Pakalın, I, 112-114. Πρβλ. Alexander, *The Ottoman Kanunnames*, 460-464.

49. *sâdât*: (πληθ. *seyyid*) βλ. Redhouse, *Dictionary*, 969: princes, lords, especially the descendants of the Prophet Muhammad.

50. *imam*: Διευθύνει την κοινή προσευχή στο τζαμί. Διορίζεται και απολύεται από το φροντιστή (*nazir*) κάθε τζαμιού. Δεν ανήκει στο ιερατείο και ο καθένας μπορεί να άσκει καθήκοντα ιμάμη. Πληρώνεται από τις προσόδους του τζαμιού· μπορεί να άσκει κι άλλο επάγγελμα συγχρόνως. Βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society*, I/ii, 95-97.

51. *hatir*: Ό ιμάμης που άπαγγέλλει κατά τη μεσημβρινή προσευχή της Παρασκευής το κήρυγμα (*hurbe*: από τον άμβωνα (*minber*) βλ. *α.τ.*, 96-97.

52. *muezzin*: Αυτός που καλεί σε προσευχή τους πιστούς. Βλ. *α.τ.*, 96 σημ. 5.

53. *hafiz*: Αυτός που άπαγγέλλει το Κοράνι από στήθους.

54. *zahinci* ή *doğancı* ή *atmacacı*: Ίερακοτρόφος που είχε την ευθύνη των άποδημητικών γεραικών βλ. Redhouse, *Dictionary*, 1046. Τα γεράκια αυτά χρησιμοποιούνταν για το κυνήγι των σουλτάνων.

55. *müsellim*: διοικητικός υπάλληλος υπό τις διαταγές του *vali* βλ. Pakalın, III, 628.

56. *canbaz* βλ. Alexander, *The Ottoman Kanunnames*, 240 σημ. 3.

57. *berat*: βλ. Redhouse, *Dictionary* 157: patent, warrant, title of privilege· για περισσότερα βλ. Pakalın, I, 205

58. *hane-i gebran*: *hane* άπιστων (Στο κείμενο είναι γραμμένο με άραβικά στοιχεία) *gebran* = *gâvur*.

59. *cizye*: Κεφαλικός φόρος που επιβάλλονταν στους μη μουσουλμάνους της Όθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έξαίρωνταν οι γυναίκες, τα παιδιά, οι άνάπηροι και οι ιερωμένοι. Απαλλαγμένοι ήταν και όσοι προσέφεραν στρατιωτική υπηρεσία στο κράτος. Οι υπόχρεοι χωρίζονταν σε τρεις κατηγορίες, ανάλογα με την οικονομική τους κατάσταση. βλ. H. Inalcik, «Djizya», *EP* 2, 562 - 566 και C. H. Becker, «Cizye», *IA* 3, 199 - 201· Hamid Hadžibegić, «Džizja ili haraće», *Prilozi za Orijentalnu Filologiju i istoriju Jugoslovenskih naroda-pod Turskom vladavinom*, III-IV (1952 - 1953), 82 - 97.

60. *mukata'a*: Έκχώρηση των προσόδων ενός μέρους των αυτοκρατορικών κτημάτων σε κάποιον άντιπρόσωπο του σουλτάνου για τη διαχείρισή τους και τη συλλογή φόρων. Δηλ. ή κατ' άποκοπήν ένοίκιαση των φόρων που προέρχονταν από περιοχές ή κτήματα που δέν ήταν χάσια. βλ. Pakalın, III, 578.

61. *malikâne*: Ένοίκιαση φόρων, συνήθως έφ' όρου ζωής, που προέρχονταν από αυτοκρατορικά κτήματα. βλ. Pakalın, II, 395 - 397, πρβλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society*, 255 κέξ.

62. *yük*: Ποσό που αναλογεί με 100.000 άκτσέδες, βλ. E. Schilbach, *Byzantinische Metrologie*, Munich, 1970, 173.

63. *akçe*: Μικρό άσημενίο νόμισμα που εμφανίζεται ήδη από το 12ο αιώνα. Μετάφραση του βυζαντινού «άσπρου». Την εποχή του Βαγιαζίτ Β' (1481 - 1512) και Σελίμ Α' (1512 - 1520) ζύγιζε 3 3/4 kirat (καράτια). Οί συνεχείς ύποτιμήσεις οδήγησαν στην εξαφάνιση και στην αντικατάστασή του με το kurus (γρόσι) βλ. H. Bowen, «Akçe», *EI*², 1, 317-368.

64. *has*: Μεγάλη έκταση γης που έδινε φόρο πάνω από 100.000 άκτσέδες το χρόνο. Άνηκαν στο σουλτάνο ή σε μέλη της οικογένειάς του. Χάσια παραχωρούνταν και σε άνάτατους άξιωματούχους του κράτους. βλ. Pakalın, I, 750-751.

65. *vakıf*: «άφιέρωμα». Περιουσία κινητή ή άκίνητη προορισμένη για τη συντήρηση κοινοφελών ιδρυμάτων. Βακούφια γίνονταν μόνο κτήματα πλήρους κυριότητας (mülk). Άπαγορευόταν να γίνει διαθήκη για τά βακούφια, γιατί ο κάτοχος βακουφικού κτήματος ήταν άπλός μετακαρπότης και δέν του άνηκε. βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society* 1², 165-178· πρβλ. Heffening, «Wakf», *EI*⁴, 1154-1162 και Pakalın, III, 577-580.

66. *emlak*: πλ.θ. *mülk*: κατηγορία κτημάτων πλήρους κυριότητας. Οί κάτοχοί τους μπορούσαν να τά μεταβιβάσουν στους άπογόνους τους ή να τά πουλήσουν πάντοτε με την έγκριση του τιμαριούχου και πληρώνοντας φόρο τίτλου (tapu resmi). βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society* 1/1, 236 κ.έ.

67. *mahalle*: βλ. Shaw, *History of the Ottoman Empire*, 162-163 (the Structure of the Ottoman City).

68. *mevlána*: our lord, title of respect applied to great religious personages and judges. Βλ. Redhouse, *Dictionary*, 767.

69. Βλ. σ. 144, 155 του άρθρου.

70. Στο κείμενο υπάρχει η λέξη *nefer* (= άτομα) πρόκειται όμως για φορολογούμενα άτομα.

71. Βλ. σ. 141, 148, 155 του άρθρου.

72. Βλ. Antony Bryer, «Greeks and Türkments: the Pontic exception», *Dumbarton Oaks Papers*, 1975, 123-124 σημ. 31.

73. Δέν πρόκειται για άτομα, *nefer* όπως λέει το κείμενο, αλλά για φορολογικές μονάδες (πρβλ. και το άθροισμα 1084 + 148 + 21 = 1253).

74. *ispence*: Προσωπικός χρηματικός φόρος που πλήρωναν οί χριστιανοί χωρικοί στόν τιμαριούχο. Συνδέοταν με συγκεκριμένες άγροτικές παραγωγικές δραστηριότητες. Άντίστοιχο φόρο πλήρωναν οί μουσουλμάνοι *re'aya*, τó *resm-i çift*. Βλ. Pakalın, II, 88· H. Inalcık, «Osmanlılar'da raiyyet rüsumu», *Belleten* 23 (1959) 602-608. Πρβλ. Άσδραχάς, *Μηχανισμοί*, 33 και Alexander, *The Ottoman Kanunnames*, 414-426.

75. *kanunname*: Συλλογή και κωδικοποίηση κανόνων (kanun) που ήταν διατάγματα του σουλτάνου για θέματα που δέν προέβλεπε ο ιερός νόμος (*şer'*)· βλ. C. Huart, «Kanun», *IA* 6, 167-168 και Ö.L. Barkan, *IA* 6, 185-196.

76. *defier*: Φορολογικοί κώδικες και κατάστιχα πληρωμών· βλ. B. Lewis, «Daftar», *EI*², 77-81.

77. *kantar*: μέτρο βάρους ίσο με 44 όκάδες· βλ. E. Schilbach, ό. π. καντάριον, κεντηνάριον index.

78. *kantar hakkı*: τó εισέπρατε ο άγορανόμος (*mühtesip*). Βλ. σημ. 84.

79. *emin*: Με τόν τίτλο αυτό ύπήρχαν διάφοροι κρατικοί υπάλληλοι επιφορτισμένοι με οικονομικά και φορολογικά καθήκοντα. Χωρίζονταν σε δύο κατηγορίες: σ' αυτούς που κατέθεταν στο άκέραιο τις εισπράξεις τους (*emanet*), και σ' αυτούς που κρατούσαν τούς φόρους και πλήρωναν στο κράτος ένα ποσό καθορισμένο άπό πρίν (*iltizam*). Βλ. B. Lewis, «Emin», *EI*², 695-696.

80. *amil*: Βλ. Redhouse, *Dictionary*, 57: intendant of finance, collector of revenues.

81. *fici*: <βουτ(ζ)ιον> βλ. E. Schilbach, *ö. π.*, 120-122.

82. *medre*: μέτρο βάρους ίσο με 10.256 λίτρα, πρβλ. 'Ασδραχάς, *Μηχανισμοί*, 280 σημ. 12

83. *kile*: μέτρο βάρους τοῦ ὁποῖου ἡ χωρητικότητα διέφερε κατὰ τόπους ἀλλὰ καὶ ἐποικίλε ἀνάλογα μετὸ εἶδος τῶν δημητριακῶν ποῦ ζυγίζονταν. Τὸ *kile* τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἰσοδυναμοῦσε μετὸ 20 ὀκάδες (25,655 *χγ* γιὰ τὸ σιτάρι): βλ. W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leyden 1955, 41-42.

84. *muhtesip*: 'Ἦταν ὑπεύθυνος γιὰ τὸν ἔλεγχο τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν συντεχνιῶν. 'Ἦταν ὁ κύριος βοηθὸς τοῦ καδῆ. Προερχόταν ἀπὸ τοὺς *ulema* καὶ διοριζόταν με βεράτι. Εἰσέπραττε τὰ τέλη σφραγίσεως, ζυγίσεως, μέτρων καὶ σταθμῶν, τὸ φόρο καταστημάτων κ.ά. 'Ὀργάνου τοῦ στήν εἰσπράξη αὐτῶν τῶν φόρων ἦταν οἱ *Kol-oglan*: βλ. Vryonis, «The Byzantine Legacy and Ottoman Forms», *Dumbarton Oaks Papers*, 23-24 (1969 - 1970), 285.

85. *batman*: μέτρο βάρους ἴσο με 18 ὀκάδες βλ. W. Hinz, *ö. π.*, 19-22. Πρβλ. Pakalın, I, 174-175.

86. *taş hakkı*: βλ. Pakalın, I, 340 ὅπου ὀρίζεται ὡς πέτρα ποῦ ζυγίζει 195 ὀκάδες ἢ 225 κιλῶ. 'Ὡς τὰς *akşesi* βρίσκεται στὸν κανονισμὸν τοῦ λιβά *Kengiri* (Ö.L. Barkan, *Kanunlar*, 38).

87. *mürde*: «πτόμα».

88. *niyabet* ἢ *bâd-i hava*: μιὰ κατηγορία φόρων κυρίως πρόστιμα καὶ τέλη ποῦ εἰσέπραττε ὁ ναϊπης (*naip*) βλ. Alexander, *The Ottoman Kanunnames*, 451 σημ. 9. Πρβλ. 'Ασδραχάς, *Μηχανισμοί*, 39-40. Γιὰ τὸ *bâd-i hava* βλ. B. Lewis, «Bâd-i Hawâ», *EI*² 1, 873.

89. *naip*: Βοηθὸς τοῦ καδῆ. 'Ασκοῦσε καθήκοντα καδῆ στὸς ναχιγιέδες (*nahiye*) βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society* I/I, 284. Πρβλ. Pakalın, II, 644-645.

90. *çift resm-i* ἢ *resm-i çift*, *çift hakkı*, *çift akçesi*: ἔγγειος φόρος ποῦ πλήρωνε κάθε μουσουλμάνος καὶ χριστιανὸς ἔναντι τοῦ δικαιώματός του νὰ καλλιεργεῖ τὸ *çift* ἢ *çiftlik* του. βλ. Alexander, *The Ottoman Kanunnames*, 394-399.

91. *öşür* ἢ *öşr*: «Δεκάτη. Φόρος σὲ εἶδος ποῦ πλήρωνε κάθε χωρικός στὸ σπαχί του τὴν ἐποχὴ τῆς συγκομιδῆς. *Öşr-i gallât* (δεκάτη τῶν δημητριακῶν), *öşr-i bagât* (δεκάτη τῶν ἀμπελιῶν), *öşr-i kovan* (δεκάτη τῶν μελισσῶν) κ. ἄ. Τὸ ποσοστὸ διέφερε ἀπὸ τόπο σὲ τόπο βλ. J. Kabrda, «Ὁ Τουρκικὸς κώδικας τῆς Λαμίας», *Ἑλληνικά*, 17(1962), 214 § 8.

92. *arüşıyye resm-i* ἢ *resm-i arus*: Στὸν κώδικα τῆς 'Αθήνας ἀναφέρεται τὸ ἀντίστοιχὸ του *gerdek resm-i*. Φόρος ποῦ κατὰ τὸν Pakalın κυμαινόταν ἀπὸ 60 ὡς 15 ἄκτσέδες. Οἱ μουσουλμάνες γυναῖκες ποῦ ἐπρόκειτο νὰ παντρευτοῦν πρώτη φορά πλήρωναν 60 *akçe* καὶ 30 οἱ χήρες. 'Αντίστοιχα οἱ μὴ μουσουλμάνες πλήρωναν 30 καὶ 15 πρβλ. καὶ J. Kabrda, *ö. π.*, 217 σημ. 2,3.

93. *bac*: Φόρος γιὰ κάθε εἶδος ἀγοραπωλησία ποῦ τὸν εἰσέπραττε ὁ *muhtesip* καὶ οἱ ὑπάλληλοι του. Κατὰ γενικὸ κανόνα τὰ ποσὰ ποῦ εἰσπράττονταν ὡς *bac* πῆγαιναν στὸ κρατικὸ ταμεῖο. βλ. M. F. Köprülü, «Badj», *EI*² 1, 861-862.

94. *resm-i bostan*: βλ. 'Ασδραχάς, *Μηχανισμοί*, 36-37.

95. *serbest timar*: ἀπαλλαγμένα ἀπὸ ὀρισμένους φόρους. «'Ελεύθερα» θεωροῦνταν τὰ χόσια, ζιαιμέτια καὶ τιμάρια ποῦ οἱ κάτοχοί τους εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ κρατήσουν ὀλόκληρο τὸ ποσὸ τῶν φόρων *bâd-i hava* καὶ δὲν τὸ μοιράζονταν μετὸ σαντζάκμπεη ἢ τὸ σούμπαση. βλ. *αὐτ.*, σ. 40.

96. *baştine* ἢ *baştina*: Σλάβικη λέξη γιὰ τὴν ὀνομασία μιᾶς ἐκτασης ποῦ τὴν ἐκμεταλλεῦόταν ἕνας χωρικός (*tasarruf*) καὶ μποροῦσε νὰ μεταβιβαστεῖ κληρονομικὰ. Μετὸν ὄρο *baştine* ἐννοεῖται τὸ *çiftlik* μὴ μουσουλμάνου χωρικοῦ. βλ. Nicoară Beldiceanu, «Biens Monastiques d'après un registre ottoman de Trébizonde (1487) Monasteres de la Chrysoképhalos et du Pharos», *Revue des Etudes Byzantines*, 35 (1977), 179 σημ. 25.

97. *levendlik* < *levend* ἢ *levent*. βλ. Redhouse, *Dictionary*, 709 καὶ Shaw, *History of the Ottoman Empire* 1, index ὅπου *levent* ἔχει τὴ σημασία ναύτη, ληστή, τυχοδιώκτη, ἄτακτου, ἐλεύθερου ἐγγάτη. 'Ὁ ὄρος *levendlik* δὲν εἶναι λεξικογραφημένος σὲ ὅσα λεξικά μᾶς ἦταν προσιτὰ. 'Ὁ Ö.L. Barkan στὸ *XV ve XVI unci asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda zırai Ekonominin hukukî ve malî esasları, birinci cilt, kanunlar*, İstanbul, 1945, 59-61 μόνο μιὰ φορά

θησαυρίζει τον όρο *levndlik* κι αυτή, σέ ένα τμήμα του κανουνναμέ του λιβά της Τραπεζούντας που δημοσίευσε (αυτόν που μεταφράσαμε). Το *levndlik* στην περίπτωση αυτή είναι άντι του όρου *resm-i cifti bozan(lık)* που είναι ό φόρος που πλήρωνε ό καλλιερητής στό σπαχή του για να του δοθεί άδεια να έγκαταλείψει τις γαίες του. Για τό *resm-i cifti bozan* βλ. Alexander, *The ottoman Kanunnames*, 438-441.

98. Δέν πρόκειται για λαθεμένη άνάγνωση του Gökbilgin, 5 kile (kimesnelerden beşer kile levndlik alınmak....) άναφέρει και ό Ö.L. Barkan, ό. π., I, 60. Δέν είχαμε φωτογραφίες του κώδικα για να έλέγουμε τί γράφεται στό πρωτότυπο. Ίσως να πρόκειται και για λάθος του γραφέα.

99. *äsitiâne-i saadet*: Περσική όνομασία της Κωνσταντινούπολης· άλλιώς *Dersaadet* ή *Dar-i sa'adat*.

100. *pençyek* ή *pençik resm-i*: Περσική λέξη σημαίνει 1/5. ' Ο φόρος αυτός άποτελούσε συνέχεια του δικαίωματος του στρατιωτικού ήγγέτη στό ένα πέμπτο τών λαφύρων. Βλ. Pakalin, II, 769.

101. Το κείμενο έχει τη λέξη *nefer* = άτομα. Μάλλον όμως πρόκειται μόνο για φορολογούμενα άτομα.

102. Βλ. παραπάνω ό ύπ. άρ. 18 κατ' άποκοπήν φόρος.

103. *nahiye*: τμήμα καζά. Ήταν κάτω από τη διοικητική και έκκλησιαστική έξουσία του ναίτη. Βλ. Μ.Τ. Gökbilgin, «*nahiye*», *IA* 9, 37.

104. *Fatih*: Πορθητής. Προσωνυμία του Μεχμέτ Β' (1432 - 1481).

105. Για τις εκκλησίες και τά μοναστήρια της περιοχής Τραπεζούντας βλ. R. Janin, *Les églises et les monastères des grands centres byzantins (Bithynie, Hellespont, Latros, Galésios, Trébizonde, Athènes, Thessalonique)*, Paris, 1975 όπως έπίσης G. Millet, «Les monastères et les églises de Trébizonde», *Bulletin de Correspondance Hellénique* 19 (1895), Baklanov N. «Deux monuments byzantins de Trébizonde» *Byzantion* 4 (1929), 363-391. Για τό μοναστήρι της Χρυσοκεφάλου ύπάρχει τό άρθρο του Ν. Baklanov, «La Panagia Chrysocéphale de Trébizonde», *Byzantion* 4 (1927 - 1928), 382 κέξ. Πρβλ. Νικόλαος Α. Οίκονομίδης, «Χρονολόγησις της άνοικοδομήσεως του ναού της Χρυσοκεφάλου», *Άρχεϊον Πόντου*, 18(1953), 214-217. Για την Άγία Σοφία βλ. Brounon N., «La Sainte-Sophie de Trébizonde», *Byzantion* 44 (1929), 393-405.

106. *hazinedar başı*: 'Ο δεύτερος βοηθός του άρχηγού τών μαύρων ευνούχων και ό 4ος άξιοματώχος κατά την έιεραρχία τών λευκών ευνούχων. Ή λέξη *hazinedar başı* προέρχεται από τη λ. *hazine* = θησαυρός βλ. Redhouse, *Dictionary* 470.

107. *kapı-ağası* ή *Bâbü's-Se'adet Ağası*: ό έπικεφαλής τών λευκών ευνούχων του άυτοκρατορικού παλατιού βλ. Redhouse, *Dictionary* 597 πρβλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society*, 1, 77 κέξ. βλ. και Halil Inalcık, «*kapu/kapı Aghası*», *EI*² 4, 593-94.

108. 'Ο άριθμός 1453 σίγουρα δέν άντιπροσωπεύει άτομα, άλλα φορολογικές μονάδες, διότι άν στον άριθμό 1263 που είναι *hane* (φορολογικές μονάδες) προστεθούν τά άτομα μέσα στην παρένθεση που άνήκουν σέ ίδιαιτερες κατηγορίες φορολογουμένων π.χ. 7νε, *mücerred* κτλ. έχουμε άμέσως σύνολο 1453. Δηλ. 1263 *hane* + (2 *χατιπδες* + 10 *ιμάμηδες* + 7 *μουεζινηδες* + 2 *αναγνώστες Κορανίου* + 21 *mücerred* + 148 *bive* = 190) = 1453.

109. 15-2-1515 ως 14-2-1516.

110. *odabaşı*: 'Ο έπικεφαλής ενός *oda* ή *orta* δηλ. ενός καταλύματος (στρατώνος) γενιτάρων βλ. Gibb - Bowen, *Islamic Society* 1, 62 και 319-320.

111. Έγ. 928 = 1-12-1521 ως 19-11-1522.

Έγ. 933 = 8-10-1526 ως 26-9-1527.

Έγ. 935 = 15-11-1528 ως 4-11-1529.

112. 'Ο άριθμός 757 πρέπει να είναι φορολογικές μονάδες και όχι άτομα, γιατί είναι πολύ μικρός σέ σχέση με τον άριθμό 720 τών οίκογενειών.

113. Πρέπει να είναι φορολογούμενα άτομα (nefer mükellef).
114. *serasker*: λέξη σύνθετη από την περσική ρίζα *ser* (= άρχηγός) και την άραβική λέξη *asker* (= στρατός). 'Ο σερασκέρης βοήθησε τον σουίμπαση στην άσκηση των καθηκόντων του.
115. *hisse*: βλ. 'Ασδραχάς, *Μηχανισμοί*, 23.
116. 'Εννοείται ότι πρόκειται για *nefer mükellef* = φορολογούμενα άτομα.
117. *zağarci*: τίτλος του έκτροφέα και του φύλακα των κυνηγετικών σκύλων του σουλτάνου. Την όνομασία αυτή είχε και το 64ο τάγμα των γενιτσάρων βλ. Redhouse, *Dictionary* 1269.
118. *Hüdavendîğâr* = τίτλος του σουλτάνου Μουράτ Α' (1326 - 1389).
119. *dirlîk* = Πόροι ζωής βλ. Redhouse, *Dictionary* 342: πρβλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society* 1', 47 «Fiefs in the Ottoman system went by various names, in general they were known as *Dirlîks*, that is to say, «livings...» Στη σημ. 2 της ίδιας σελίδας «Strictly speaking, *Dirlîk* has a wider meaning. It was applied to any means of livelihood afforded by the Sultan to these that served him, whether in the shape of cash or lands».
120. *Umur Bey*. Βλ. Brockelmann Carl, *History of the Islamic People*, London, 1959, 272.
121. *Δαβίδ ό Β' Κομνηνός*: 'Ο τελευταίος αυτοκράτορας της Τραπεζούντας βλ. V. Laurent, «Deux chrysobulles inédits des empereurs de Trébizonde Alexis IV-Jean IV et David II», *Αρχαίον Πόντου*, 18(1953), 241-278.
122. *ğulâm-i mîr* = 'Αραβική λέξη που σημαίνει τον άρρενα νεαρό δούλο. Συνώνυμή της είναι ή τουρκική λέξη *oğlan* βλ. Gibb-Bowen, *Islamic Society* 1/1 330 σημ. 3, πρβλ. Halil Inalcik, «ghulâm», *EI*² 2, 1104-1117.
123. *sabur* ή *subur*: μέτρο κρασιού. 'Η λέξη προέρχεται, από το σερβικό *sabar* και αυτό από την παλιά γερμανική *zubar*. 1 *sabur* είχε χωρητικότητα 41,024 λίτρα: ισοδυναμούσε δηλ. με τέσσερα *medre*. Βλ. N. Beldiceanu, «Un registre Ottoman de Trébizonde (1487)», *R.E.B.* 35 (1977), 190-193.
124. *Tekûr > tekûr > tekfur*: Χριστιανός πρίγκιπας της Μ. 'Ασίας. Βλ. Redhouse, *Dictionary* 1128.
125. *Safra kuruten* = κιτρινάρης.
126. 25 Αυγούστου 1524.
127. 2 'Ιουλίου 1524.
128. 3 Σεπτεμβρίου 1529.
129. 8 Φεβρουαρίου 1532.
130. 12 'Ιουλίου 1528.
131. Βλ. σ. 127 του ΑΡΘΡΟΥ «Συνοικίες της Τραπεζούντας».
132. Με άραβικούς χαρακτήρες δίπλα σημειώνεται ως Μάτσουκα.
133. Στο τούρκικο κείμενο ύπάρχουν οι λέξεις *zâhin* και *doğan* που σημαίνουν και οι δύο γεράκια. Αυτά έκτρέφονταν για το κυνήγι πουλιών. 'Υπήρχαν ειδικοί που τα φρόντιζαν οι *doğancı* και οι *zâhinci* βλ. σημ. 54.
134. *haraç*: Δήλωνε τον κεφαλικό φόρο που λεγόταν και *cizye*. Βλ. σημ. 59 και Pakalin, I, 734-736.
135. Στο τούρκικο κείμενο ύπάρχει ή λέξη *nefer* = άτομα. Πρόκειται όμως σίγουρα για φορολογικές μονάδες, δηλ. φορολογούμενα άτομα.
136. Βλ. σ. 140 του άρθρου.
137. Βλ. Nicoară Beldiceanu, «Biens Monastiques d'après un registre ottoman de Trébizonde (1487). Monastères de la Chrysoképhalos et du Pharos», *Revue des Études Byzantines*, 35 (1977), 175-213.
138. *sîyâh* = μαύρος.
139. *bennak* = έγγαμοί μουσουλμάνοι, κάτοχοι γης μικρότερης από μισό *çift* (*nîm-çift*) ή μη κάτοχοι γης βλ. Halil Inalcik, «Bennak», *EI*², I, 1204.

140. *müsellem*: κατηγορία φορολογουμένων που ήταν απαλλαγμένοι από όρισμένους έκτακτους φόρους. Στην κατηγορία αυτή άνηκαν κυρίως νομάδες διαφόρων τουρκικών φυλών που ή κυβέρνηση τούς είχε εγκαταστήσει σε μικρούς γεωργικούς κλήρους. Οι *müsellem* ύπηρετούσαν ως πεζοί και πλήρωναν φόρους για τα χωράφια τους όπως οι *canbaz*, *yamak*, *yağci*, *Küreci yürk*. Βλ. *Gibb-Bowen*, 1/1, 53-55.

141. Βλ. *Carl Brockelmann*, *δ. π.*, 281-283 και 318-319.

142. *Αύτ.*, σ. 319. Πρβλ. *Antony Bryer*, «Greeks and Türkmens: the Pontic exception», *Dumbarton Oaks Papers*, 1975, 113-148. (Βλ. σημ. 146 στο παράρτημα II).

143. *çavuz* = αξιωματούχος του παλατιού ή κατώτερος αξιωματικός του στρατού. Έκτελούσε χρέη φύλακα, κλητήρα, φρουρού του σουλτάνου, αγγελιοφόρου και ταχυδρόμου. Βλ. *R. Mantran*, «*Ça'ush*», *IEP* 2, 16 και *M. Fuad Köprülü*, «*Çavuz*», *IA* 3, 362-369.

144. *kapıcılar başı*: «a category of officers belonging to the Imperial Household...» *Gibb-Bowen*, *Islamic Society*, 1/1, 67 σημ. 5.

145. *Şah Ismail*: (1487 - 1524) Ό πρώτος Σαφεβί Σάχης του Ιράν. Βασίλευε από τὸ 1502 - 1524 βλ. *Shaw*, *History of the Ottoman Empire*, 1, 77-83.

146. *Kızılbaş* = «ερυθροκέφαλοι». Φυλή τῶν Σαφεβί που είχε ὡς ἔμβλημα τῆς ἑνα κόκκινο στόλισμα στὸ κεφάλι, ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 12 πτυχές, ὅσοι καὶ οἱ 12 ἰμάμηδες, *αὐτ.* σ. 77-83.

147. Μὲ ἀραβικοὺς χαρακτήρες σημειώνεται ὡς νεομουσουλμάνος.

148. *Κορκούτ*. *Abu'l-Hayr Muhammed Korkud* (1470 - 1513) γιὸς τοῦ Βαγιαζίτ Β', βλ. *M. Tayyib Gökbilgin*, «*Korkut*», *IA* 6, 855-860.

149. Αὐγούστος 1518.

150. 13-9-1521, 151. 19-9-1523, 152. 24-2-1525 ὡς 24-3-1525, 153. 20-2-1527, 154. 30-3-1522, 155. 17-2-1527.

156. Πρόκειται γιὰ φορολογούμενα ἄτομα.

157. *zimmî*: Λαοὶ τῆς Βίβλου. Στὸς *zimmî* συμπεριλαμβάνονταν οἱ χριστιανοὶ καὶ οἱ Ἑβραῖοι καὶ ὅσοι πίστευαν στὸν ἕνα Θεό. Πλήρωναν κεφαλικὸ φόρο (*cizye*) γιὰ νὰ μὴ χάσουν τὴ ζωὴ, τὴν περιουσία καὶ τὴ θρησκεία τους βλ. *Shaw*, *History of the Ottoman Empire*, 1, 19.

158. Πρόκειται γιὰ τυπογραφικὸ λάθος: 5.600 ἀντὶ 600. (Γιατί, ὅπως σημειώνεται παρακάτω 1 *σομάρ karlıca* ἀξίζει 8 ἀκτσέδες: $75 \times 12 = 600$ ἀκτσέδες).

159. *somar*= μέτρο βάρους γιὰ σιτηρὰ καὶ λαχανικά. Τὸ συναντοῦμε καὶ σὲ ἄλλες ἀνατολικές περιοχές. Ἰσοδυναμεῖ μὲ 17, 074 lt. Βλ. *E. Schilbach*. *δ. π.*, 91, 124.

160. Πρόκειται γιὰ ἀριθμὸ φορολογικῶν μονάδων κι ὄχι γιὰ ἀριθμὸ κατοίκων.

161. *zevaid*: «net accrual of a pious foundation». Βλ. *Redhouse*, *Dictionary*, 1281.

162. Λιγνός.

163. *martolos* (ἀρματολοί): Χριστιανοὶ στρατιῶτες ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὸν Ὀθωμανικὸ στρατὸ γιὰ νὰ διατηρήσουν τὶς ἰδιοκτησίες τους μέσα στὰ πλαίσια τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος. Στὰ τέλη τοῦ 15ου αἰ. χρησιμοποιήθηκαν ὡς βοηθητικὰ στρατιωτικὰ τμήματα γιὰ τὴ φύλαξη κάστρων στὸ Δούναβη καὶ τὴν Οὐγγαρία. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Σουλεϊμάν χρησιμοποιήθηκαν ὡς φρουροὶ στενῶν καὶ οἱ λέξεις *derbentçi* καὶ *martolos* ἔγιναν συνώνυμες. Οἱ *martolos* ἔξαιρούνταν ἀπὸ ὀρισμένους φόρους. Βλ. *Robert Anhegger*, «*Martolos*», *IA* 7, 341-344.

164. *Abaza* (*Abhazia*, *Abhazian*): μικρὸς λαὸς τῆς Δ. Καυκασίας στὴ Μαύρη Θάλασσα. Βλ. *W. Barthold - V. Minorsky*, *IEP* 1, 100-102.

165. *cebe resm-i* ἢ *caba resm-i*: ὁ ἔγγειος φόρος τὸν ὁποῖο πλήρωναν οἱ ἀκτήμονες ἄγαμοι βλ. *Redhouse*, *Dictionary* 211.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΜΠΑΛΤΑ